

TUDÁS

ELMENEIDZSMIENT

A Pécsi Tudományegyetem
Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának periodikája

VII. évfolyam 1. szám

2006. április

Tartalom

NÉMETH BALÁZS: A tanuló régió, mint a regionális fejlesztés eszköze	3
BOKOR BÉLA: Regionális identitás, kultúra és közösség	15
RÁKÓCZI ZSUZSA: Társadalmi felelősség a közigazgatási kommunikációban	19
PAVLUSKA VALÉRIA: Teljesítménymérés és teljesítményértékelés a nonprofit szervezetekben	24
KOLTAI ZOLTÁN: Categorization of cities based on competitiveness	37
CAMELIA BRAN – VÁMOSI TAMÁS: Framework of Lifelong Learning in Romania	42
ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA: Igények és szükségletek – szakképzés és munkaerőpiac	49
FORINTOS KLÁRA: A tréningek szerepe	56
LÉGRÁDINÉ LAKNER SZILVIA: Tréningmódszer a felsőoktatásban	60
DINA MILETTA: Integrált kommunikáció a felnőttképzésben	67
LENHARDT ILDIKÓ: Az egyetemisták olvasási szokásai	73
PANÁ CZ ESZTER–TEMESI CSABA: Politikai tájékozódásunk	87
PRÁCSER TAMÁS: A globalizáció múltja, jelene... és jövője?	98
LENDVAI TAMÁS: Az antiglobalista – globalizációkritikus mozgalmak	104
KUTI MÓNKA: Az öngondoskodás elvének felértékelődése avagy háztartásunk pénzügyei	112
SZABÓNÉ FENYVESI ÉVA: A tudás ezer arca	119
KÖNYVRECENZÍÓK	127
CSE RNÉ ADERMANN GIZELLA: Neveléstudományi doktori iskola az ELTE-n	127
SÁRI MIHÁLY: A magyar kultúrpolitika története című kötet margójára	129
KRISZTIÁN BÉLA: Andrei Marga: University reform today	131
SZEIFER CSABA: Globalizáció, ami felszabadít	132
ABSTRACT	135

Jelen számunkat Pál Balázs 5 CENTIRE című amatőrfilmjének kockáival illusztráltuk.

Megjelent az OTKA T030398 számú kutatás részeként.

Szerkesztő bizottság: elnök: Halmos Csaba, PTE FEEK intézetigazgató egyetemi docens;
felelős szerkesztő: Bodó László tudományos munkatárs (bodo@human.pte.hu).

Tagok: Agárdi Péter intézetigazgató egyetemi tanár, Gajdos Jenő, a Humánpolitikai Szemle főszerkesztője; Kleisz Teréz egyetemi adjunktus, Vissi Ferenc személy- és munkaügyi igazgató. János Réka és Szamosközi István Babes-Bolyai Egyetem.

Kiadja a PTE TTK FEEK
Felelős kiadó: Koltai Dénes dékán, tanszékvezető egyetemi docens.

Szerkesztőség: 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

ISSN 1586-0698

Nyomda: BOCZ KFT. Felelős vezető: Bocz Emil ügyvezető

NÉMETH BALÁZS

A tanuló régió, mint a regionális fejlesztés eszköze

A tanuló régió funkcionális értelmezése

A tanuló régióval kapcsolatos dinamikus véleményalkotás és a publikációkban megjelenő intenzív diskurzus legfőbb oka az a mélyreható átalakulás, melyben a hagyományos iparokra épülő gazdaság döntően tudásalapú, tanuló gazdasággá és társadalommá formálódik.¹ Természetesen már arról is megoszlanak a vélemények, hogy a gazdasági struktúraváltás folyamatának milyen a természete, ugyanakkor az álláspontok nagy része elfogadja, hogy a gazdasági fejlődés és versenyképesség meghatározó tényezője a tudás termelésének és megosztásának folyamata.

R. Florida, a tanuló régiók egyik jeles elemző szakértője a tanuló régiókról folytatott egyik első vitában a folyamat egyenlőtlenségére mutatott rá. Érzékeltette, hogy egyes városok és régiók fejlődése gyorsabb, radikálisabb, míg mások nem tudnak megfelelni az új gazdasági elvárásoknak és célkitűzéseknek, ugyanakkor nyilvánvaló különbségek jelentkeznek abban, hogy a régiók miképp tudnak alkalmazkodni a megváltozó gazdasági és társadalmi körülményekhez. Definíciója szerint a „*régiók a tudás formálásának és a tanulásnak válnak központjaivá a globális, tudás-intenzív tőkés társadalom és gazdaság keretében, mivel maguk alakulnak tanuló régiókká. A tanuló régiók pedig úgy működnek, hogy azok a tudás, a gondolat gyűjtőhelyei és forrásközpontjaiként megfelelő környezetet nyújtanak a tudás, a gondolat és a tanulás tevékenységének folyamatos fejlődéséhez, fejlesztéséhez.*”²

A szakirodalom azt is tükrözi, hogy a régió karakterének jellemzői, különösképpen gazdasági szerkezete, a társadalmi és politikai kapcsolatok struktúrája, kulturális szerveződése együtt és külön is meghatározzák fejlődése dinamikáját.³

A regionális átalakulás számos politika vonatkozásában jelzi, hogy a döntéshozatal a nemzeti szintről a regionális, vagy a helyi közigazgatás szintjére kerül. A szubszidiaritás elvének alkalmazása is ennek a gyakorlatát jeleníti meg a legtöbb uniós tagországban.⁴

A regionális kormányzás és önkormányzás számos kezdeményezést indít el ezért annak érdekében, hogy hozzájáruljon a gazdasági szerkezetváltás sikeréhez, valamint, hogy újabb gazdasági tevékenységek fejlesztését ösztönözze. Ugyanakkor vannak olyan szakértők is, akik vitatják, hogy érdemes kulcsszerepet szánni a helyi és regionális önkormányzatoknak a tudásalapú gazdaság létrehozásának fejlesztésében.⁵

---

¹ OECD (1996) *Transition to Learning Economies and Societies*. OECD, Paris.

² Florida, R. (1995) *Towards the learning region*. In.: *Futures* 27(5), 527. old.

³ *Ibid*, 527-536. old.

⁴ Erről részletesen lásd: Pálné Kovács, Ilona (2005) *Önkormányzatok és hatalommegosztás*. In: Gallai, S.-Török, G. (szerk.) (2005) *Politika és politikatudomány*. Aula Kiadó Bp, 325-331. old.

⁵ Cooke, P. – Morgan, K. (1998) *The Associative Region*. Oxford University Press, Oxford.

A tanulás tevékenységét is sokféleképpen lehet kötni a tanuló régió modelljéhez. A tanulás tartalmát eltérően lehet értelmezni. Hagyományosan úgy vélekedünk a tanulásról, hogy az a tudás, az értelmezés és a készségek megszerzésének tevékenysége az egyén által oktatáson keresztül, legyen az formális, vagy informális. Ez a megközelítés persze érinti a tanulási tevékenység egy adott népszerűségben belüli növelésének stratégiai célú növelését is. Ennek példája az iskolai rendszerű oktatás és képzés utáni tanulás tevékenységének kibővítése az egész életen át tartó tanulás céljával.

A tanuló régió összetett szerkezete

A tanuló régió modellje sokkal összetettebb tanulási folyamatot jelenít meg! Florida értelmezésében mindez a szervezeten belüli és szervezetek közötti tanulásban jelenik meg (a szervezet lehet cég, HRD intézmény, sőt fejlesztési ügynökség).⁶ Ez a felfogás a folyamatos termék- és folyamat-innovációra helyezi a hangsúlyt a versenyképesség kulcsaként, tehát az innovációt a dinamikus információáramlás és hálózatos fejlesztés erősíti, melynek stabil és bizalmi alapjai vannak a szervezetben. Ahhoz viszont, hogy a külső kapcsolatokban és partnerségben rejlő forrásokat jól tudják aknázni, szükség van a szervezetnek tanuló szervezetté formálódni.⁷

A főbb tanuló régiós felfogások között meghatározóvá vált az OECD felfogása, mely a tanuló városok és régiók fejlesztését, mint innovációs rendszerek fejlesztését fogja fel.⁸ Abban a tanulás a nemzeti innovációs rendszer (NIS – National Innovation System) és a regionális innovációs rendszer (RIS – Regional Innovation System) fő komponense.⁹

Egy másik fontos tanuló régiós kezdeményezés Hassnik modellje, amely hasznos áttekintés a tanulórégiók funkcióiról és szerepeiről.¹⁰ Hassnik álláspontja szerint a tanuló régió három szintje, kategóriája különböztethető meg: a tanuló régió lehet térbeli eredménye a makroszintű társadalmi változásoknak, lehet mikro-szintű egyvelege a vállalkozások tanulásának, az innovációnak és a térbeli kapcsolódásoknak, továbbá lehet mezo-szintű elméleti regionális fejlesztési modell. A tanuló régió fejlesztését leíró tanulmányok, programok és adaptációs kísérletek is elsősorban három csoportba oszthatóak: az elméleti-strukturális modellbe, az elméleti szereplő-orientált modellbe és a tevékenység-orientált modellbe. Az egyes modellek határai ugyanakkor nem karakteresek.

Az elméleti-strukturális modellt Florida írásai jelenítik meg elsősorban. Az ezt a modellt értelmező kutatók a tanuló régiót a makroszintű társadalmi változások által formált térbeli átrendeződések hozzák létre és alakítják. Vélekedésük szerint a tanuló régió a tömegtermelés felől a tudásalapú gazdaság felé haladó gazdasági alapú átrendeződés egyik térbeli képződménye, mely a tudás termelésének és a tanulásnak lesz meghatározó kerete. A tanuló régió tehát a tudás és gondolat gyűjtőhelye lehet megfelelő infrastruktúra birtokában. Florida és követői azt is hangsúlyozzák, hogy a globális gazdasági folyamatok a régiókat további fejlődésre ösztönzik, azok maguk

---

⁶ Florida, R. (1995) Towards the learning region. In.: Futures 27(5)

⁷ Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

⁸ CER/OCED (2000) Learning Cities and Regions: Intermediate Report. OECD, Paris.

⁹ Braczyk, H.J. et al.(szerk.) (1998) Regional Innovation Systems. UCL Press, London.

¹⁰ Hassnik, R. (1999) What does the learning region mean for economic geography? In.: The Korean Journal of Regional Science 6., 93-116. old.

válhatnak az innováció, a gazdasági fejlődés, ezáltal pedig a globális gazdasági átalakulás motorjává. A modell képviselői azonos fejlődési motívumokat vélnek felfedezni a régiók új generációinak és az új gazdasági vállalkozások szerkezetének jellemző vonásai között. Meglátásuk szerint a tanuló régióknak is olyan vezetési és irányítási struktúrát szükséges kialakítaniuk, mint a tudás-intenzív vállalkozásoknak, melyben kölcsönösségen alapuló viszonyok, a hálózatos szerveződés, a decentralizált döntéshozatal, a rugalmasság, a fogyasztó centrikus felfogások a jellemzőek.¹¹

Az elméleti, szereplő-orientált modell annak a tanuláshoz feltételeit jeleníti meg, amely a kapcsolatok fejlesztésének, az információcserének és az intézményes fejlődésnek a tanulását jelenti. Ebben az értelemben a tanuló régió olyan tér, melyben az egyes szereplők érintkezése és tanulása a helyi és regionális szerepekhez kötődik. Az ilyen tanuló régiók jellemzője a közös, kollektív tanulási folyamatok jelenléte és közös tudás kimunkálása, mely a hely társadalmi, kulturális és térbeli beágyazódásában nyer értelmet.¹² Fontos utalnunk arra, hogy a tanuló régiók ezen modelljében a közös tudás fejlesztését nemcsak az innovációs igény, de a közös gazdasági zárvány (lock-in tendenciák), azaz a fejlődés kitörési pontjainak nehézkes azonosítási és megvalósítási kényszerei is erősíthetik.¹³

A tevékenység-orientált modell számos európai regionális fejlesztési példát jelenít meg a német Ruhr-vidéki szerkezetátalakítástól a hasonló walesi gazdasági szerkezetváltásig¹⁴, melyben hasonló elem a korábbi nehézipari koncentráció, a monolit és homogén ipari keretrendszer felszámolásához kapcsolódó tanulás folyamat és modellalkotás. A tevékenység-orientált modell az innováció, a fejlesztési és tanulási kapacitás hiányával küszködő térségek támogatását igyekszik az 1990-es évektől összekapcsolni a tanuló régió modelljének alkalmazásával, ezért nem véletlen, hogy az Európai Unió szociális alapjából támogatják majd a tanuló régiók létrehozásának, majd pedig a Lisszaboni-folyamatban annak az egész életen át tartó tanulással való összekapcsolásával az elmaradott, hátrányos térségek fejlesztését, a humán erőforrások hatékony kihasználásával. Érdekes példa a tevékenység-orientált modellben a svéd-dán Öresund környéki régió, mely a két ország között egyben tanuló régióvá is vált. Ez abban nyert értelmet, hogy megjelentek és intenzívvé váltak az egyetemek, a K+F intézmények, a közös munkaerőpiaci egységek együttműködései.¹⁵ Erdemes itt arra is rámutatni, hogy jelentős számú kutató, sőt politikus a tanuló régióra mint a regionális politika új időszakának képviselőjére is tekint¹⁶, mely az infrastruktúra fejlesztése helyett az „info-struktúra” fejlesztését ösztönzi és képviseli.¹⁷ A tevékenység-orientált modell természetesen magáénak tekinti az integratív problémamegoldásnak a szakpolitikák és a helyi közigazgatásban történő alkalmazását, a

---

¹¹Florida, R. (1995) Towards the learning region. In.: Futures 27(5), 528–534 old.

¹²Keeble, D. – Wilkinson, F. (1999) Collective learning and knowledge development in the evolution of regional clusters of high technology SME sin Europe. In: Regional Studies. 33., 259-303. old.

¹³Grabher, G. (1993) The embedded firm. On the socio-economics of industrial networks. Routledge, London.

¹⁴Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

¹⁵Maskell, P. – Törnqvist, G. (1999) Building a Cross-border Learning Region, Emergence of the North European Öresund Region. Copenhagen Business School Press, Copenhagen.

¹⁶Stahl, T. (1994) En route to the learning region. In: Lernende Region. Eurotechnet, Brussels.

¹⁷Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

folyamatos tanulási tevékenység ösztönzését, a személyközi kapcsolatok fejlesztését, a felfelé irányuló érdekképviselet fejlesztését egyaránt.

A tanuló régió modelljei rámutatnak a helyi és a regionális politika formálásának, módszereinek kérdéseire is, mivel a tanuló régió fejlesztését meghatározza a politikusok attitűdje, viszonyulásai, azaz elkötelezettsége a regionális fejlesztés ügye, az innovatív miliő megteremtése és fenntartása iránt. A tanuló régió tevékenység-orientált modellje mutat rá határozottan az innováció kultúrájának felvállalásának szükségességére. A tanuló régió modelljének alkalmazása tehát ennek a miliőnek a fejlesztését szolgálja, ehhez pedig szükség van támogató hálózatok, továbbá új tanulási, oktatási és képzési koncepciók és stratégiák és intézményi keretek fejlesztésére. Ezért nem meglepő, hogy a tanuló régió koncepciójában egyszerre fér el a politikai, a társadalmi és a gazdasági-vállalkozási hálózatosodás fejlődése. Jó példa erre a baden-württembergi regionális fejlesztés, mely még a helyi társadalom szereplőinek elvárásait is meghaladta.¹⁸ Ezek a régiók, mint ipari körzetek is felfoghatók, ezért nem meglepő, hogy a tanuló régiókat, mint az ipari térségek, körzetek utódait is értelmezik. A tevékenység-orientált modell egyik módszertanilag is meghatározó példája a svéd „Tanuló Régiók – Learning Regions” projekt.

A tanuló régió szerepe a gazdaság fejlesztésében

Van abban némi ironia, hogy miközben az információs és kommunikációs technológiák korában a termelő vállalkozásoknak meg kell felelniük a globális kihívásoknak, ugyanakkor a regionális és helyi igényeket is figyelembe kell venniük, különös tekintettel a vállalati kultúra társadalmi gazdasági és társadalmi beágyazódására és piaci szerepére.¹⁹ Ez a tényező azért is erősödik fel, mivel olyan erőforrások válnak meghatározóvá a vállalati, vállalkozási tevékenység sikerességében, mint a know-how, a készségek, a végzettség. A globális gazdasági tevékenység érvényesülése nem más, mint a területi alapú termelési rendszerek meghonosítása és ezek versengése új, nyitott környezetben. A versengést pedig nemcsak és elsősorban a termék előállításának költségei, hanem a folyamatos innováció jelenléte is megszabja. A régiók pedig csak úgy tudnak lépést tartani az elsődlegesen gazdasági kihívásokkal, amennyiben a tudás és ismeret folyamatos előállításának, létrehozásának, valamint a tanulás folyamatos tevékenységének biztosításával tanuló régiókká szerveződnek.

A német régiókkal kapcsolatosan Walther fogalmazta meg igazán szemléletesen, hogy az oktatásban és képzésben érintett helyi és regionális intézmények és szervezetek az ipari változásokhoz úgy tudnak igazán hatékonyan alkalmazkodni, hogy hálózatos partnerséget alakítanak ki. A tanuló régió modelljének alkalmazása ebben az esetben nem pusztán azt jelenti, hogy a legfontosabb szakértőket egy adott helyen összegyűjtik és tudásukat alkalmazzák, hanem a hálózatos partnerség fejlesztésével mindenkit együttműködésre késztesznek, aki a helyi képzési komoly aktivitást és minőségi tevékenységet képes felmutatni.²⁰

---

¹⁸ Herrigel, G.B. (1993) Power and redefinition of industrial districts. The case of Baden-Württemberg. In: Grabher, G. (1993) The embedded firm. On the socio-economics of industrial networks. Routledge, London.

¹⁹ Wolfe, D.A. (1997) The Emergence of the Region State. Papier préparé pour le Bell Canada Papers 5., The Nation State in a Global Information Era. In: Policy Challenges, John Deutsch Institute for the Study of Economic Policy. Queen's University Kingston, Ontario.

²⁰ Walther, R. (1998) European Experience with Local Training Partnerships for Global Competition. Internet Document.

Az elsődleges cél a kis- és középvállalkozások foglalkoztatási és innovációs potenciáljának felhasználása, a hatás pedig a vállalkozások és a képző szervezetek, intézmények, a civil szervezetek, továbbá az önkormányzatok közötti partnerség fejlesztése a készségfejlesztés, a végzettségek számának növelése céljával, hogy új munkahelyek jöhessenek létre.

Ugyanakkor a tanuló régiók alapvető célkitűzése, hogy hozzájáruljon a helyi gazdasági struktúraváltás hatékony megvalósításához, különös tekintettel a gazdaság valós igényei szerinti oktatási és képzési kínálat és tartalom korszerűsítésére a hálózatos forma felhasználásával.

A tanuló régió tehát a partnerségen alapuló korszerű helyi és regionális oktatási és képzési politika megvalósulását példázza. Nem árt azonban tisztázni, hogy a tanuló régió modelljének alkalmazása nem egyszerűen azt jelenti, hogy az oktatási és képzési, továbbá innovációs politikák felelősségét áthelyezzük regionális szintre, hogy tanuló régiókról beszélhessünk.

Éppen a lényegét tekintve fontos leszögezni, hogy gazdasági értelmezésben a tanuló régió a tanulási tevékenység lehetőségeinek és tartalmi, módszertani fejlesztésével járul hozzá ahhoz, hogy a régió meg tudjon felelni a globális kihívásoknak. Az ipari övezetek, térségek átalakításának problémáját már érintettük.

Célunk az, hogy meghatározzuk azokat a folyamatokat, melyek egy régiót valóban tanuló régióvá formálnak. Ezért szükség van arra is, hogy a tanulás koncepcióját s dinamikus értelmezésbe vigyük. Amennyiben elfogadjuk, hogy a tanulás egy olyan folyamat, melynek során tudást szerzünk meg és a meglévő tudásunkat formáljuk annak érdekében, hogy alkalmazkodni tudjunk a környezet állandó változásához, úgy érdemes meghatározni, hogy ennek értelmében a tanuló régió egy dinamikusan átalakuló és fejlődő régió. Attól dinamikus, hogy minden egyes szereplője, legyen az egyén, cég, szervezet, intézmény, vagy hálózat, környezetével folyamatos közvetlen, vagy közvetett interakcióban van. Viszont attól fejlődik, alakul, hogy minden szereplője gyakorlója, fejlesztője a tér karakteres jegyeinek.

A tanuló régiót jellemzi három különleges folyamat: az innovációs térség, a cégek, vállalkozások területi szerveződésének és partnerségének korszerűsödése, végül az összetett tanulási folyamatok.

A tanuló régió, mint területi innováció

Ahogy azt az előző gondolatok már egyértelműen tükrözték, a tanuló régió elsősorban a tanuló gazdaság paradigmájának részeként fogalmazódott meg, mely a gazdaságot a kommunikáció és a piaci változások sokaságának folyamatának tekinti. Ezért a tanuló régióknak olyan rendszerré kell formálódniuk, mely maga sem statikus, hanem a tudás termelésének, az innováció és az alkalmazkodóképesség fejlesztésének szándékával a tanulás lehetőségeinek bővítését és annak minőségi javulását tűzi ki célul.

A területi innováció kutatói számára a tanuló régió kerete is az innováció térbeli formáját jelenti, mely a termelési rendszerekhez kötődik. Az innovációt magát olyan megtérülő változásként fogják fel, legyen az technológiai, szervezeti, vagy intézményi átalakulás. A területi rendszerek versengése és a globalizáció hatása kapcsán elfogadottá vált, hogy az innovációt, mint állandó szükségletet vegyük figyelembe, mely a szereplők együttműködésének aktív és hatékony megnyilvánulási formáit igényli. Gazdaságelméleti szempontból a területi értelmezés újbóli felbukkanása a termelő vállalatok területi kooperációs tevékenységének és innovációs gyakorlatának felértékelődésével magyarázható.

Az innováció hatékonyságát a területi partnerség csak fokozhatja, a tanuló régió modelljében a területi dimenzió pedig a tanulás és változás fogalmait alkalmazza, hozzájárulva a gazdasági eredményességhez. Ezért nem árt hangsúlyoznunk a partnerség önkéntességében, az együttműködési szándékban, valamint a projektek közös megvalósításában rejlő értékeket.²¹

Mindez megmagyarázza, hogy, a tanuló régiót miért kell úgy megszervezni, hogy az megfelelő módon biztosítsa az oktatás és képzés fejlesztésével a kooperációt az iskolai és iskolarendszeren kívüli oktatás és képzés intézményei vállalkozások, a kutatási és fejlesztési intézmények, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a gazdasági és kereskedelmi kamarák és a munkaügyi szervezet között. Meghatározó szerepe van a tanuló régiót szervező intézmények és szervezetek szabályrendszerének, szokásainak, melyből ráruháznak egy bizonyos részt a megszervezendő hálózatos rendszerre annak érdekében hogy, hatékony, azaz minőségi és hozzáférhető oktatás, képzés és innovációs fejlesztés érvényesüljön az adott régióban.

Végül a tanuló régió fejlesztése sem rövid idő alatt valósul meg. Annak a szervező intézmények és szervezetek közötti bizalomra lehet csak épülnie.

A tanuló régió mint a vállalati térszerveződés

A területi-alapú termelő rendszerek jellemző módon igen fontosnak tartják az innovációt és a tanulást. Valóban, a globalizációs folyamatok és a hagyományos nemzetállami gazdasági befolyás viszonylagossá válásának hatására a nagyvállalatok olyan területi rendszereket alakítottak ki maguk számára, melyekkel a gazdasági környezet bizonytalan tényezőinek negatív hatásait minimalizálni tudják. Tudjuk vitatható, hogy a lokális és regionális kapcsolatokban mégis inkább a kooperáció erősítése, mint a versengést előtérbe helyezése a javasolt. Mégis, ahhoz hogy a globális versengésben a vállalati előnyök érzékelhetőek legyenek, folyamatos fejlesztés, ahhoz kapcsolódóan helyi, hazai együttműködés szükséges. A vállalati magatartásban a túlzott hazai, helyi versengés és rivalizálás visszahathat a fogyasztók által képviselt megítélésre, rontja azt.²²

A vállalaton belüli együttműködés megerősödik és abban kiegészülnek a nagyvállalati, globálisan integrált termelési struktúrák, továbbá a kis- és középvállalkozások területi termelő rendszerei. Az első esetben a koordináció és a kooperáció explicit módon érvényesül és a szervezeti struktúrától függ. A második esetben mind a koordináció, mind a kooperáció implicit módon van jelen, az pedig a helyi kapcsolatok minőségétől függ.²³ Ez azt jelenti számunkra, hogy elsősorban a kis- és középvállalkozások számára elengedhetetlen a kooperációs hálózatokban való jelenlét akár direkt, vagy indirekt, képviselő jelenléttel. Ugyanakkor a nagyvállalatok számára is egyre inkább fontossá válik a térségi szintű kapcsolatok és a partnerség fejlesztése, ezért megjelenik a nagyvállalati jelenlét számos helyi és regionális területi rendszerben és gazdaságfejlesztési hálózatban a rugalmasság növelésének és új piaci lehetőségek feltárásának igényével. Megjelenik a szervezeti struktúrában is a területi hatá-

---

²¹ Schmitz, H. (1997) *Collective Efficiency and Increasing Returns*. Working Paper No. 50. Institute of Development Studies, University of Essex.

²² Lazonick, W. (1993) *Industry Cluster versus Global Webs*. Organising Capabilities in the American Economy, American Economy: Environment and Planning D, Society and Space. 263-280. old.

²³ Maillat, D. – Crevoisier, O. – Lecoq, B. (1994) *Innovation Networks and Territorial Dynamics. A Tentative Typology*. In: Johansson, B. – Karlsson, C. – Westin, L. (szerk.) *Patterns of Network Economy*. Springer Verlag, Berlin.

sok, befolyás érvényesítésének igénye abban, hogy számos vállalat a laposabb, horizontális szervezeti rendszer felé, melyben az információ is mindenkihez eljut, a tanuló gazdaság modellje figyelembe vételével.²⁴ Ezt erősíti az a felfogás miszerint a nagyvállalatokat is be kell vonni a területi rendszer fejlesztésébe, melyhez saját működésük dinamikájával járulnak hozzá. Pratt is e modell mellett érvel, mivel felfogásában a tanuló régió a technológiai támogatásban stratégiaileg érdekelt intézmények, valamint a tanulási és gazdasági fejlesztés ötvöződései, mely a vállalat helyi identitását is megerősíti, növeli a korporatív szerepek betöltésének szándékát.²⁵

A tanuló régió mint a tanulás térsége

A tanuló régiók folyamatosan változnak, megújulnak, köszönhetően a tanulási folyamat aktív hatásának. Négy jól elkülöníthető tanulási folyamat jelenik meg: interaktív tanulás, szervezeti tanulás, intézményes tanulás, valamint a tanuló tanulás.

Az interaktív tanulás

Az interaktív tanulás lényege a téma szempontjából abban rejlik, hogy a tanulás e formájában a tanuló régió szereplői a termelési folyamaton keresztül, illetőleg az innovációs tevékenységükkel vesznek részt. Az interaktív tanulás tehát ahhoz szükséges, hogy gazdasági értelmezésben a szereplők közötti együttműködés és kapcsolat a szükséges tudás alkalmazásával érvényesül és működik.

A tanuló gazdaságra jellemző, hogy abban a szereplő közötti kölcsönhatások szabályként érvényesülnek, tehát a tanuló gazdaság keretei között a tanulási képességet fejlesztő, azt kibontó szervezeti formák érvényesülnek, különös tekintettel a szervezetek közötti együttműködésre, a horizontális kommunikációs formákra, valamint a szervezeten belül az egyes osztályok, részlegek személyi állománya közötti mozgásokra. Ahhoz, hogy a jelzett folyamatok hatékonysága ne csökkenjen az interakciók különböző formáit a szereplőknek meg kell ismerni ahhoz, hogy az interakciókban eredményesen vegyenek részt.²⁶

Bár a tanuló régiókban felbukkan a vertikális interakció is, a kutató többsége elsősorban a horizontális kapcsolatokat vizsgálja, azokat helyezi előtérbe. A terület-alapú hálózatok két típusa hasonló interakció eredményeként jön létre. A kereskedelmi hálózatokat a piaci javak és szolgáltatások kereskedelme készlet formálódásra, a tudás hálózatait ellenben az információ és tudás áramoltatása és a jó időben a megfelelő helyre történő eljuttatása mozgatja, tekintet nélkül a javak termelésére és mozgatására.²⁷ Amíg a kereskedelmi hálózatok a termelési folyamatokhoz kötöttek, addig a tudásra épülő hálózatoknak nagyobb mozgásterük van és a termelési folyamatokra ható innovációt, információáramlást és információgyűjtést befolyásolják.

A tudás hálózatai jelentős szerepet játszanak az innovációs hálózatok létrehozásában és megfelelő működésében, melyek maguk is a tanuló régió szereplőinek aktív részvételétől függenek. Valójában az innováció és interaktív tanulási folyamat ered-

---

²⁴ Lundvall, B.A. – Johnson, B. (1994) *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol I, No. 2, 23-42. old.

²⁵ Pratt, A. (1997) *The Emerging Shape and Form of Innovation Networks and Institutions*. In: Simmie, J. (szerk) *Innovation, Networks and Learning Regions?* Jessica Kingsley, London. 124-136. old.

²⁶ Lundvall, B.A. – Johnson, B. (1994) *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol I, No. 2, 26. old.

²⁷ Gelsing, I. (1992) *Innovation and the Development of Industrial Networks*. In: Lundvall, B. (szerk.) *National Systems of Innovation*. Pinter Publisher, London. 116- 128. old.

ménye a vállalkozások, cégek, valamint a tudás és tudományok infrastruktúrái, továbbá a termelő szervezet különböző egységei között.

A térségi hálózatok szerepe különböző lehet az innováció természetétől függően. Ellenben nem meglepő Lorenzen álláspontja, aki szerint „a vertikális felhasználó-termelő kapcsolatok az információcsere figyelembe vételével is hozzájárul a termék innovációjához... a horizontális viszonyokat úgy kell értelmezni, mint az innováció folyamatát támogató tényezőket, melyek hozzájárulnak a technológiai fejlődéshez, és az innováció indirekt elterjesztéséhez a piac bővítésén keresztül.”²⁸

Megállapíthatjuk, hogy az interaktív tanulási folyamat során a tudás bővül, fejlődik és kicserélődik.

Ugyanakkor érdemes utalnunk arra, hogy a tudás minél inkább alkalmazható a térségi termelési rendszerben, az annál fontosabbá válik a vonatkozó rendszer számára, miközben ezáltal annak további, „külső” alkalmazhatóságának valószínűsége csökken.

Intézményes tanulás

A tanuló gazdaság működéséhez hasonlóan, a tanuló régió formálódását jelentősen befolyásolják a formális intézmények (például a kormányzati szervezetek, a fejlesztési ügynökségek, a jog) és az informális keretek (például az értékek, irányítási normák, szokások, bizalom) egyaránt. Azok együtt járulnak hozzá a tanuló régió szereplői viselkedésének bizonyos mértékű valószínűsíthetőségéhez, továbbá a bizonytalansági tényezők kiküszöböléséhez.

Az intézmények a tanuláshoz úgy járulnak hozzá, hogy csökkentik a bizonytalanságot, a tudás felhasználást koordinálják, hozzájárulnak a konfliktuskezeléshez, ezzel is biztosítva a szükséges stabilitást a változások során.²⁹ Az intézmények ettől függetlenül gyakran tehetetlenségi tényezők, valójában tehát az innováció sikerének esélyét csökkenthetik. Ezért van szükség az intézményi rendszer megújítására, hogy alkalmazkodni tudjanak a környezeti elvárásokhoz és kihívásokhoz. Ezért a regionális fejlődés és fejlesztés kulcsa az, hogy a regionális szereplők az intézményes tanulás részeként magukat az intézményeket készítetik megújulásra. A tanuló önkormányzatok és tanuló régiók kereteiben éppen ez az a tényező, mely alátámasztja az intézményi tanulással elérni a korszerűsödést, megalapozni és végrehajtani azt.

Az intézményi tanulás egyben azt is jelenti, hogy az intézmény képes formálódni és képes erős hatást gyakorolni a technológiai változásokra. Ugyanakkor a technológiai változások maguk gerjeszthetnek feszültséget az intézmény és technológia, eljárási folyamat között. Még a nemzetgazdaságok tekintetében is meghatározó, hogy intézményes kereteiket mennyiben képesek becsatornázni az intézményes tanulás tevékenységébe, hogy a nemzetközi versenyképesség tekintetében állják a kihívásokat.

Miközben az intézményes tanulás nemzeti szinten fontos, az még inkább meghatározó regionális szinten. Mivel regionális szinten a formális intézmények száma csekély, elengedhetetlen azok dinamikus változása, fejlődése.

---

²⁸ Johnson, B. (1992) *Towards a New Approach to National Systems of Innovation*. In: Lundvall, B. (szerk.) *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London. 23-44. old.

²⁹ Ibid, 26. old.

Szervezeti tanulás

A szervezeti tanulást úgy jellemezhetnénk, hogy az nem más, mint a szervezet kapacitása arra vonatkozóan, hogy megismerje, hogy miképp csinálja jobban azt amivel foglalkozik, és amit elsajátít azt nem egyénileg, hanem szervezetenként birtokolja. A szervezeti tanulást a kollektív tevékenység végzéséhez szükséges tudás elsajátítása jelenti.³⁰ Hozzájárul ahhoz is, hogy a szervezet szereplői hatékonyabban koordinálják tevékenységüket. Ugyanakkor a szervezeti tanulás bizonyos értelemben egy olyan folyamat, melyben a szervezet új tagjai azonosulhatnak a rájuk ruházott szereppel, hogy azt később a szervezeti koordinációban visszajelezzék számukra.

A tanulás ezen formája és folyamata elválaszthatatlan a tanuló régió működésétől. Ez a tanulási folyamat a változásban működő tanuló szervezetek alapvető tényezője. A változás ezen képessége a szervezetek horizontális kooperációjának fejlesztésből következik, mely hozzájárul az egész rendszer tanulási kapacitásának megújításához is. Egy régió tehát nem válhat tanuló régióvá, amennyiben alkotó résztvevői, szereplői maguk nem tanulnak.

A szervezeti tanulás nem csak azt befolyásolja, hogy mi történik a szervezetben, de meghatározza a szervezetközi viszonyokat, kapcsolatokat is. A térbeli termelő rendszereknek ezért oda kell figyelniük arra is, hogy a kooperáció és a versengés tevékenységét hatékonyan ellensúlyozzák. Ezért a termelő szervezet adaptivitását is fejleszteni szükséges a termelés, a piacok változásának figyelembe vételével. A szervezeti tanulás tehát erősíti a termelő rendszerek koherenciájának és változási képességének fenntartását.

A tanulva tanulás

A tanulva tanulás folyamata a tanulási készségek fejlesztését jelenti. Valóban, minél többet tanul valaki, annál inkább fejlődik az alkalmazkodó képesség és a tanulás eredményes lesz. Minél eredményesebb a tanulás, az annál inkább ösztönöz másokat is tanulásra. A tanulva tanulás olyan, mint a rendszer motorja. A tanulás másokat is tanulásra ösztönöz, ennek felerősödése eredményt produkál, mindez pedig a gazdaság szervezetében is azonos. Számos kutató a tanulást és az intézményi fejlesztést összekapcsolva tanulási kultúráról szól, melynek a folyamatos, majd az egész életen át tartó tanulási tevékenység az eredménye.³¹

Mindez rendkívül fontos a tanuló régiók számára, mivel hozzájárul a tanulás eredményességéhez, nemcsak gazdasági, de társadalmi szerepek vállalásához is.

A tanuló régió és a regionális fejlesztés politikája

A tanuló régió koncepciója a regionális politika szempontjából rendkívül termékeny témakör, mivel az magába foglalja a regionális fejlesztés szempontjából elengedhetetlen tudás és kompetencia fejlesztést. Amennyiben ez igaz, úgy abban semmi újat nem fedezhetünk fel, hogy az oktatási és képzési politika a sikeres régió-fejlesztés egyik kulcsa. A tanuló régió koncepciója csak annyira félrevezető, amennyiben azonosulunk azzal, hogy a régió tanul. Természetesen nem maga a régió, hanem annak alkotó szereplői, résztvevői tanulnak, akik a tudás átadásának motorjai, és akik döntéseket hoznak a régió fejlődése érdekében. A tanuló régió témáját ugyan-

---

³⁰ Scott, D. N. – Cook, Dvora Yanow (1996) *Culture Organisational Learning*. In: Cohen, M.D. – Sproull, E.S. (szerk.) *Organisational Learning*. 430-459. old.

³¹ Gregersen, B. – Johnsen, B. (1997) *Learning Economies, Innovation Systems and European Integration*. In: *Regional Studies*. Vol 31.5. 479-490. old.

akkor nem lehet izoláltan értelmezni, elválasztani a térségi termelő rendszerektől, melyek karakteres szereplői a régióknak. Jellemző módon a régió termelő rendszereinek autonómnak is kell maradniuk, legalábbis azzá kell válniuk. Ezért hangsúlyozzuk, hogy a tanuló régió számunkra olyan régió, melyben a szereplők felhasználják a tanulási tevékenységből származó eredményeket egy innovatív és dinamikus környezet formálására. A tanulási koncepció segít az irányok felvázolásában, de jelzi a nehézségeket is.

A helyi önkormányzatok vonatkozásában fontos utalni arra, hogy a regionális fejlesztési politika megvalósításában a tanuló régió koncepciója hozzájárul a fejlesztési célkitűzések tervezéséhez, elemzéséhez és a célkitűzések megvalósításához is. A politikusok szerepe témánk szempontjából abban körvonalazható, hogy a tanulási folyamatok révén a regionális tér szereplőit kölcsönös együttműködésre készítessék és ösztönözzék az intézményi korszerűsítést és a tudáskészlet bővítését.

A tanuló régió modellje egészen új gondolat, van akit meghihet, van aki elutasítja azt. Hiányzik, várat magára az eddig létrehozott tanuló régiók empirikus, összehasonlító vizsgálata, ugyanakkor azt se feledjük, hogy a régió történeti fejlődésében jelentkező eltérések, adottságbeli különbségek és a politikai, közigazgatási egységek eltérő karaktere, tartalma mind hozzájárul ahhoz, hogy kellő alapossággal és a lokális és regionális érdekek, tényezők figyelembe vétele mellett vizsgáljuk meg alkalmazhatóságát.

Az Európai Unió tanuló régiók fejlesztését ösztönző lépései

Az egész életen át tartó tanulás koncepciójához kapcsolódó térségi szemlélet megerősödése rendkívül figyelemreméltó, mely tanuló régiókhoz, tanuló városok modelljeihez kapcsolódik regionalitás és lokalitás felértékelődése okán, de a valóságban kibontakoztatja a tanulás közelebb vitelét a tanulókhöz, a tanuló egyének otthonaihoz.

Ugyan a tanuló régiók fejlesztésének ügye a az 1996-os évben kezdődött, mivel az adott évet az Európai Bizottság az egész életen át tartó tanulás európai éveként jelölte meg.

Az Európai Bizottság 2002. július 20-án adta ki felhívását az ún. „az egész életen át tartó tanulás régiója” modelljének fejlesztése (R3L modell) érdekében, hivatkozva a már említett Barcelonában elfogadott Európai Tanácsi határozatra, mely prioritásként jelölte meg az egész életen át tartó tanulás lokális és regionális támogatását, fejlesztését.

A kezdeményezésbe fontosnak tartották bevonni az iskolarendszer magas szintű és színvonalú oktatási és kutatási bázisait, azaz az egyetemeket, és nem mulasztották el kihangsúlyozni a már két esztendővel korábban ösztökélt formális, nem-formális és informális tanulási terek közötti kooperációt, és az általuk bevont döntéshozatali tényezők (pl. civil szervezetek, egyházak – felekezetek, kamarák, önkormányzatok, politikai pártok, stb.) aktív munkájának szerepét.³²

A tanuló régiók, másképpen értelmezve a tanulás régióinak hálózatát is megszervezték, melybe bekapcsolódtak az európai egyetemek is (pl. az EUCEN, az Európai Egyetemek További Oktatási – Képzési Hálózatának tagegyetemei szép számmal), nemcsak mint szervezői egy-egy tanuló régióknak, de a térben szerveződő tanulási modellek kutatóiként is. A felnőttoktatással és további oktatással, képzéssel

---

³² European Commission (2002) *European Networks to promote the local and regional dimensions of Lifelong Learning. The R3L initiative*. Call for Proposal. (EAC/41/02) – (2002/C 174/06) EC, Brussels.

foglalkozó, abban tapasztalatokat szerző egyetemek saját szakmai hálózataikban is kutatásuk célkeresztjébe állították a témát.³³

Megemlítjük, hogy a német tanuló régiók hálózata igen figyelemre méltó fejlődési dinamizmust mutat, mely az egész életen át tartó tanulás magyar stratégiájának megvalósítását meghatározó kooperációs modellek szerkezetére hatással van. A német szövetségi politika igen fontos szerepet tulajdonít annak, hogy a tanuló régiók modelljének alkalmazásával nem más valósul meg, mint egy megújuló regionális, térségi erőforrás-hálózat, melyben az egyes iskolarendszerű, iskolán kívüli oktatási és képzési formák együttműködnek a munka világával, a kultúra intézményeivel, a felsőoktatással, a gazdasági kamarákkal, a munkaügyi rendszerrel, valamint az önkormányzatokkal az egész életen át tartó tanulás stratégiájának megvalósításában.

A nemzeti tanulási stratégiát a Német Szövetségi Köztársaság kormánya 2004. november 9-re elkészítette, melynek érvényesítésében a tanuló régiókat mint eszközt alkalmazza.³⁴ Ez a térségi szemlélet nem idegen a magyar *tudásközpont* fogalomtól, mégis jól érzékelteti, hogy a mai napig nem állt elő hazánk a tanuló régió keretében újraserkesztett komplex térségi tanulás-hálózati fejlesztéssel. Ebben lehet előremutató a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési Kar Regionális Lifelong Learning Kutatóközpontja által kezdeményezett Pécsi Tanuló Régió modell, mely 2006 tavaszától igyekszik a pécsi és a Pécs környéki oktatási és képzési formákat együttműködésre késztetni és ennek részeként a képzési tanácsadást, a pályaválasztást, a pályaaorientációt segíteni.

A tanuló régiók, másképpen értelmezve a tanulás régióinak hálózatát is megszervezték, melybe bekapcsolódtak az európai egyetemek is (pl. az EUCEN, az Európai Egyetemek További Oktatási – Képzési Hálózatának tagegyetemei szép számmal), nemcsak mint szervezői egy-egy tanuló régióinak, de a térben szerveződő tanulási modellek kutatóiként is. A felnőttoktatással és további oktatással, képzéssel foglalkozó, abban tapasztalatokat szerző egyetemek saját szakmai hálózataikban is kutatásuk célkeresztjébe állították a témát tanulás-hálózati fejlesztéssel.

A tanuló régió mint EU-s kezdeményezés célja:

„A tanuló régió (Learning Region, Lernende Regionen) létrehozását az indokolja, hogy régiós elosztású a gazdaságfejlesztésre szánt forrás, régiós elosztású a munkahelyek teremtésére szánt forrás, így a mindkettőt megalapozó tanulás-szervezésnek is első ütemben régiós alapokon kell újraserveződnie.” – Angélique Verli EU-s szakértő, az Oktatás és Kultúra Főigazgatóság munkatársa.

A folyamat mindazonáltal spontán (ti. nincs kötelező érvényű uniós szabályozás), a következő jellemzőkkel:

- Az egyes tanuló régiók nem fednek le régiókat, hanem kistérségekről/körzetekről beszélhetünk, illetve az önálló regionális szerepkörrel bíró nagyvárosok saját, városi, városkörnyéki régiókat hoznak létre (pl. Aachen, Trier, Mainz-Bingen). A metropoliszokban több regionális szerveződés is megfigyelhető (pl. Hamburgban és környékén három).

---

³³ Lásd az európai egyetemeknek a lifelong learning támakörét kutató munkáját a Socrates – EULLEARN projektben! www.eullearn.net

³⁴ Bundesministerium für Bildung und Forschung (2004) *Der Aufbau der Lernenden Regionen*. BMBF-European Union's Social Fund.

- A tanuló régiók vezetése egészen eltérő, találunk egyetemi vezetésűt (Mainz-Bingen), kamarai vezetésűt, non-profit szervezet által vezetett, sőt, gazdasági társaság által vezetett is.
- Az egyes tanuló régiók mérete egészen különböző a bevont földrajzi térség nagysága, valamint a szerveződés valódi ereje szerint. Vannak tízegynéhány tagot számláló tanuló régiók is, míg a másik oldalon a Németországban a legnagyobb a Bodeni-tavi régió, több, mint 300 taggal.

A tanuló régió működési aspektusai (a 2003-ban, a témában kiírt, tanuló régiók európai hálózatára vonatkozó európai uniós pályázat alapján):

- Stratégiák kialakítása az egész életen át tartó tanulás regionális hálózatainak fejlesztésére.
- Egész életen át tartó tanulás és az aktív állampolgárság a régióban.
- Egész életen át tartó tanulás és a gazdasági növekedés elősegítése a régióban.
- Egész életen át tartó tanulás a szociálisan befogadó régióért.
- A multikulturális régió elősegítése az egész életen át tartó tanulás révén.
- Információs és kommunikációs technológiák alkalmazása a tanuló régióban.
- Egész életen át tartó tanulás forrásainak kialakítása a régióban.
- Támogató szolgáltatások biztosítása az egész életen át tartó tanulásért.
- A teljesítmény (hatékonyság, képzési minőség) mérése a tanuló régióban.
- A tanuló régió nemzetközi/európai dimenziójának az elősegítése.

A tanuló régió finanszírozása:

A tanuló régiók finanszírozása jellemzően az állami források és a magántőke közös bevonását mutatja, tehát PPP jellegű, ahol a tanuló régiót létrehozók is hozzájárulnak a finanszírozáshoz, az igénybe vevők (elsősorban a nagyvállalkozói kör) számára nyújtott szolgáltatások nem piaci árbevétele is szerepel, valamint közösségi támogatások is hozzájárulnak a működéshez az Európai Szociális Alaphoz benyújtott pályázat útján elnyerhető forrásokból.

További lényeges információk:

A tanuló régióknak már kialakult az európai hálózata. Számunkra kedvező, hogy ebben a közép-európai térségből részt vesz a gráci, illetve az olmtüzi tanuló régió is: mindkettővel partnervárosi, ill. partneregyetemi kapcsolat van.

A német kormány (BMBF) alapvető hozzáállása a tanuló régiókhoz egyben a teljes képzési politikát is meghatározza:

- a régi képzési struktúra szanalása,
- az új tanuló régiókra alapuló képzési struktúrára átállás elősegítése.

A tanuló régióban értelmezett tanulás egyben egész életen át tartó, azaz a tanuló régióban egy adott régió/körzet teljes képzési vertikuma megjelenik a partnerség fejlesztésére épülő tanulási kínálat komplexitásával és szolgálja a versenyképesebb gazdaság emberi erőforrás igényét. Ezzel a tanuló régió modellje az egész életen át tartó tanulás nemzeti stratégiájának megvalósításának eszköze lehet.

BOKOR BÉLA

Regionális identitás, kultúra és közösség

A regionalizmusról, a régióról való gondolkodás alapvető kérdése, hogy a helyi és területi társadalmak közösségei hogyan élnek meg, hogyan tudják az egyéni életük szempontjából optimálisan használni a tereket, az igazgatási struktúrákat, az önkormányzati intézményrendszert, a települési és térségi szolgáltatásokat.

A területpolitikai és közigazgatási tervezőknek különös hangsúllyal kell figyelni arra, hogy a szubszidiaritás elvárható követelményei miatt, a feladatok megoldása során, középpontban maradjon a közösségek, az állampolgárok szükségleteinek, igényeinek minél teljesebb kielégítése.

Számos kutatás és tanulmány foglalkozik az identitás jelentőségével, de a regionalizmus gondolatkörébe ágyazottan kevesen vizsgálták.

A jövőben bizonyosan még inkább meghatározó szempont lesz az identitás, a kultúra és az önszerveződés egymástól elválaszthatatlan értelmezése. Megválaszolandó kérdés, hogy meddig terjed, illetve a földrajzi távolság szerint milyen kiterjedése lehet, és van a térben identitásérzetünknek, identitástudatunknak? Másfelől közelítve, a mindennapi élethelyzetek, illetve tapasztalatok, történeti, földrajzi, gazdasági, környezeti és szociokulturális összefüggések, hogyan alakítják az egyén lokális identitását? Példaként említem; ha én pécsi vagyok, azt is hozzáfűzöm ugyanekkor, hogy baranyai is vagyok, és meg tudom fogalmazni mi a lényege a „pécsiségnek”, a „baranyaiságnak”. Az identitásom következő területi szintjének jelzésekor természetesen módon fejezem ki azt is, hogy dél-dunántúli vagyok, vagyis elsősorban földrajzi fogalmakkal írom körül helyzetemet. Többféle élethelyzetben tapasztaljuk, hogy az ún. regionális identitás még nem fejlődött olyan szintre, hogy készségekben és emocionálisan is hasson, mozgósítani tudjon az egyének, a közösségek világában. Például, ha valaki egy európai eseményen vesz részt, bemutatkozáskor jelzi, hogy magyar, mintegy identitása és nyelvi közege kifejezésekként, és hogy Közép-Kelet-Európából, Magyarországról érkezett, annak déli országrészéből, Baranya megyéből. Ha egy Európán túli földrészen kell bemutatkoznunk, azt mondhatjuk, Európából jöttem, magyar vagyok, európai uniós polgár vagyok, Közép-Európában, Magyarországon élek.

De folytassuk inkább a kérdésfelvetésekkel.

Létezik-e a regionális identitás? Ha igen, fejlődik-e és hogyan, milyen eszközökkel fejleszthető? Alulról építkezik, felülről alakítjuk-e? Mindkettő igaz? Felülről sürgetjük-e jobban, illetve mivel segítjük? Ha igen, milyen értékek, érdekek mentén, milyen formákban? A közösségi részvételen alapuló önkéntes cselekvésre, tudásra mennyire számítunk, hogyan bátorítjuk a civil szerveződéseket?

Hol tartunk ebben a folyamatban, mikor tudunk erről több értékelhető tapasztalatot, mérhető hatást bemutatni? Az elkövetkezőkben milyen új alapokra építhetjük a regionális összefüggéseket idehaza, és mit vegyünk át az európai régióktól? Sokféle válasz lehetséges. Az állam regionalizációs tervei egyre eltökéltebbek, karakteresebbek, de a megyék, kistérségek, a kultúrtájak társadalmával való munkamegosztás –

annak elmélyült elemzése hiányában – ma még elég esetleges, túlzottan „hivatali”, ezért részben elszigetelt.

Vegyük a területfejlesztési tanácsok intézményrendszerének jelenlegi gyakorlatát. Közel egy évtizede ez a szervezet egy „kvázi állami” – néhány helyi delegálttal kiegészítve –, „hatalmi intézményként” funkcionál. A területfejlesztésről szóló 21. számú törvény is utal rá, hogy a tanács mozgósítani kívánja a megyék, a régiók gazdasági kamaráit is a befektetésekre, és így a korábnál jobban dinamizálja a térségek gazdasági, társadalmi, kulturális, közösségi és innovációs folyamatait. Mára kiderült ez csak kismértékben sikerült. Az elmúlt esztendő gyakorlatából nem tudunk kiemelni olyan jellemző példákat, ahol a megyei és regionális gazdasági kamarák érdemben társult befizetői lettek volna a regionális területfejlesztési tanácsok projektjeinek, befektetéseinek. Szerepük kimerült abban, hogy javaslatot tettek és részt vettek az állami és uniós források elosztásában. A területfejlesztési tanács intézményrendszerének létrejöttével úgy tűnt, hogy új lehetőségek, és új külső, nem csak állami tőke bevonására lesz ráhatása, és ezáltal tovább nő a szerepe a megyékben, régiókban. Ahhoz, hogy a tanácsok környezetfüggőbbé válhassanak, az intézményrendszer további demokratizálására és diverzifikálására van szükség. Ezt a folyamatot intenzívebbé, átláthatóbbá lehetne tenni, ha új törvényi módosításokkal tovább növelnék a területi szereplők számát, befolyását.

A lakosság megismerésén, és felismerésén alapuló azonosulását, vagyis a közösségi elköteleződést viszont nem lehet figyelmen kívül hagyni, annak alapvető kiindulási szempontnak kell mindenkor maradnia. A térségi-táji társadalmaknak, a települések közösségeinek, lépésről-lépésre be kell mutatni, hogy az egyén számára milyen előnyökkel jár egy területfejlesztési régió, tervezési-gazdasági régió, s a közeljövőben az önkormányzati, vagyis a politikai autonóm régió. Tudatosítani kell pl. a közlekedési infrastruktúra, a műszaki-technológiai infrastruktúra, a humán szolgáltató infrastruktúrák térben is összehangolt előnyeit, és be kell mutatni hogy mindezek létezése, vagy hiánya milyen hatással van az emberek életminőségére. Hogyan hat mindez a közösségi és kulturális terekre, a regionális lehetőségekre, és hogyan garantálható az önkormányzatok, és a civil kurázi egyenrangúsága a közösségi részvételt igénylő cselekvésnél, a döntésekben való közvetlen részvételnél. Sürgető ezekkel a szempontokkal elmélyültebben, de mégsem elsietve, a szakterületek speciális igényeivel szinkronban haladva, együtt gondolkodnunk, és felkészülten cselekedni. Így maradna időnk a regionalizálódás szervesen fejlődő folyamatának segítésére és a meggyőző tapasztalatok színes bemutatására. A társadalomnak, a dinamikusabb fejlődés érdekében, nélkülözhetetlenül szüksége van az önszerveződésen alapuló energiák sokféleségére. Sajnálatos, hogy az állam és az önkormányzatok még ma is csak „óvatosan” használják a közösségekben meglévő sokszínű tudást, a lokális és regionális kultúra térség-, társadalom-, és gazdaságformáló erejét. A közösségi szempontok érvényre juttatásának, a helyi és regionális autonómia további növelésének, megerősödésének előfeltétele a regionális identitás megléte, ébrentartása, kondicionálása és folyamatos fejlesztése. Jelentős kulturális befektetések nélkül nem gyorsítható a regionális identitás kiteljesítése.

A helyi társadalmakban községekben, városokban, kistérségekben, a megyék közötti összefogásokban ma is meglévő, de sokszor rejtett erőforrások, regionális szemlélettel, és jobb érdek összehangolással jelentős tőkeként lennének befektethetőek a regionális tér fejlesztésébe. Így többek között; gazdasági, társadalmi, kulturá-

lis, szociális, egészségügyi, oktatási, idegenforgalmi, stb. szakterületek fejlesztésébe együttesen, és külön-külön is.

A „táji identitástőke” jól kitapintható és érthető, ha valaki pl. göcsejinek, ormán-ságinak vallja magát, mivel az ott élők „szerves részei” a közvetlen természeti és épített környezetnek, őrzői és alakítói a helyi kulturális szokásoknak, befolyásolói a termelési módoknak, az életmódnak. Ismerik az adott kultúrtáj gyökereit, környezeti összefüggéseit, és megélik a mindennapok világának teljes spektrumát. A közösségi önszerveződés képessége könnyen „előhívható”, hiszen az ott élők készen állnak, sőt várják, hogy életük, életterük alakításához, fejlesztéséhez közvetlen módon is közük legyen. Vegyük példaként a kultúrát, amit ha a turizmus lehetőségeivel együtt menedzselünk, mint pl. a kitűnő borokat, a gasztronómiai specialitásokat, a wellness turizmust, a kulturális örökséget, a táji adottságokat, a művészeteket, akkor hatékonyabb lehet a humán és a gazdasági szféra összefogása, teljesítménye. Az egyedi karakterű regionális termékek és szolgáltatások jobban értékesíthetők a tágabb régió (de az európai régiók) piacán is. Az új szemlélet eredményeként születő termékeket és tevékenységeket a regionalitás rendszerének kihasználásával komplex módon úgy lehet továbbfejleszteni, hogy azok a regionalizálódás országán belüli és kívüli sajátosságaihoz jól tudjanak alkalmazkodni. A mai Magyarországon figyelniünk kell a kistérségi erőforrásokra, a megyerendszer menedzselési technikáira, az európai fejlett régiók tapasztalataira, érdekérvényesítő képességére. Mindezek ismeretében alakíthatjuk ki a hazai autonóm régiókat, és számolhatunk közösségi és kultúrafejlesztő erejével, területpolitikai súlyával, olykor a túlzott hatalommal bíró kormányzatokkal szemben is.

Tudjuk, hogy többféle szempont szerint sokféle régiót lehet konstruálni. A legalapvetőbb szempont, hogy a területen élők minőségi életélésének esélye nem csorbulhat. Csak ennek elfogadása után szabad elmélyedni a közigazgatás kérdéseiben, az önkormányzati feladatokban, a kormányzati igazgatásban. Arról, hogy mely feladatot melyik szerv milyen területi szintre kívánja telepíteni, csak a közösségek normáinak, igényeinek megismerése után válhat szakmai-igazgatási kérdéssé. Ezt követően telepíthetők a hatás- és jogkörök az állam és az önkormányzatok igazgatási rendszerében.

Egyre több nonprofit tevékenység támogatását várják el az önkormányzatoktól, különösen ott, ahol közfeladatok átvállalása történik. A helyi és területi önkormányzatiság sajátja az is, hogy önként vállalt kötelezettsége, hogy pl. a kultúrát, a művészeteket, az épített és a természeti környezetet is támogatja. Különösen fontos „kötelezettsége”, mert az állam jobbára csak központi igazgatási szempontú szabályozással tud csak részt venni a feladatok finanszírozásában, a szolgáltatások megszervezésében. Ez az elvárás joggal értelmezhető más szférában is, így a szociális, vagy az ifjúság területén. A társadalom további demokratizálási folyamatában átmeneti jelleggel segíthetik a régióépítést a dekoncentrált szervezetek, intézmények. Jó példája ennek a közelmúltban a kulturális területen létrehozott regionális irodák hálózata és a KÖZKINCS programot segíteni hivatott Regionális Kulturális Bizottságok megalakítása.

A rendszerváltozás óta az állam fontos értéknek tekinti az önkormányzatok, a civil szervezetek munkáját a decentralizálást, de ez eddig csak a dekoncentrált szervek kiépítéséig jutott el. A társadalom közösségei pedig tovább folytatnák a demokratizálást a hatásköröknek helyi-területi szinteken való elosztását. A további demokratizálódáshoz nem elegendő a közvetett képviselői rendszer, a képviselői intéz-

ményrendszer, hanem a közvetlen lakossági részvételnek az újabb formáit is ösztönöznie, hathatósan támogatnia kell a mindenkori államnak. Gondolok itt a Nemzeti Civil Alap további kibővítésére. Olyan szemléletű partnerségre célszerű törekedni, ahol az állampolgárok nem csak az „állam ügyfelei”, hanem a helyi és regionális társadalom cselekvő polgáraiként egyúttal a helyi hatalom kontrollszerepét elvégező közösségek tagjai is.

Több tapasztalat birtokában néhány év távlatában felkészültebben hozhatjuk létre a különböző nagyságú területi-, regionális önkormányzatokat, igazgatási és kulturális szervezeteket. A megyék önkormányzati működési gyakorlatára, a kistérségi összefogásra és a települések igényeire tekintettel olyan regionális típusú parlamentet és végrehajtó szervezetet választhatunk a jövőben, amely az önkormányzati autonómia „fedezetéül” is szolgálhat.

Amennyiben a lakosság, mint a területi társadalmak nélkülözhetetlen, kihagyhatatlan szereplője intézményeivel együtt folyamatosan, döntő módon részt vehet a tervezési, fejlesztési elgondolások megalkotásában, akkor a felelős területpolitikai szereplőként alakítja, szervezője akar és tud lenni a mindennapi minőségi működés elvárásainak, teljesítményének.

Ez a szemlélet lehet az alapja regionális folyamat megerősödésének, és adhat reális esélyt a lakosságnak, szűkebb-tágabb környezetében, valamint az Európai Unióban a partnerségen alapuló érdemi részvétellel. Csak a biztos, kiszámítható alapokon építkező és fejlődő regionalizmus, a regionális identitás, a kulturális sokszínűség szolgálhat kifogyhatatlan energiaként a jövőt formáló élet- és érdekviszonyai iránt elköteleződött közösségeknek, nemzedékeknek.

RÁKÓCZI ZSUZSA

Társadalmi felelősség a közigazgatási kommunikációban

A *kormányzati kommunikáció* egyre gyakrabban használt fogalom a médiában annak ellenére, hogy hazánkban nincs egységes intézménye, és a politika által is meghatározott. Nyugat-Európában két markáns ága egyrészt a politikai kommunikáció, amely mindig az éppen hatalmon lévő politikai párthoz kötődik, imázsának erősítését tartja szem előtt, valamint a közigazgatási kommunikáció, amely a polgárok érdekeit szolgálja, és minden közérdekű információval ellátja őket. Ez Hollandiában, Belgiumban, de a brit gyakorlatban is megfigyelhető. Ezekben az országokban törvény szabályozza a kormány tájékoztatási kötelezettségét. A két szegmens jól körülhatárolható, és külön intézményként funkcionál. Politikai és közigazgatási kommunikáció elválik egymástól, míg az elsőt a párt-érdekek hatják át, addig a másodikat a pártsemlegesség, és politikamentesség jellemzi. (Göllner, 2001.) Hollandiában a kétirányú, intenzív társadalmi párbeszéd lehetőségét az ún. „51-es számú postafiók” realizálja, amelynek keretében az ország polgárai rövid időn belül választ kapnak felmerülő kérdéseikre. Kommunikációs kampányait a tudatos tervezés jellemzi, és ezeket a parlament hagyja jóvá. Hazánkban a szóvivői rendszer szolgáltatja az információkat, nem teljeskörűen és inkább csak egyoldalúan.

A *közigazgatási kommunikáció* magában foglalja az államigazgatási szervek, valamint az önkormányzatok kommunikációs gyakorlatát. Egymással összefonódó, homogén halmazról van szó, egy egységről, ahol a kommunikációs szálaknak pókhálószerűen kell átszöniük az egész szervezetrendszerrel, amelyen belül azért minden szervnek külön tájékoztatási feladata van. Az államigazgatás szervezetrendszerének bonyolult struktúrája tudatos, tervszerű, nagyon átgondolt és összehangolt kommunikációs stratégiát igényelne, ahol fő kritérium lenne egyrészt a polgárok információs igényeinek felmérése, és az arra való reagálás, valamint ezeknek az információknak a politikai színezettől való mentesítése.

A tájékoztatás: közérdek

Az államigazgatási szervek, valamint az önkormányzatok tájékoztatásának fontos követelménye a hitelesség, érthetőség és a felelősségre vonhatóság. Ez egyrészt igényként jelenik meg az állampolgárok részéről, másrészt a demokrácia fokmérője is. (Szarvas) Ez ma még utópisztikus elképzelésnek tűnik, hiszen a magyar gyakorlat a politikai kommunikációt preferálja, ezzel szemben háttérbe szorítja a közigazgatási kommunikációt. Az információhiány pedig bizalmatlanságot eredményez a közigazgatási szervek iránt, ami pedig egy társadalom eredményes működésének fontos feltétele lenne.

A tájékoztatás nem csupán információk átadását jelenti, hanem a társadalmi kohéziót és nemzeti identitást erősíti, nyomatékosítja a polgárokban a felelősségteljes és etikus magatartást, valamint az aktív és tudatos állampolgárságot. Nevelő és okta-

tó szerepet is fel kell vállalnia. Egyszóval a tájékoztatás *közérdek*. Nem csupán a polgárok érdeke, a kormányzaté is. Épp ezért a kommunikációnak a társadalom minden szegmensét át kell járnia, a nehezebben elérhető, hátrányos helyzetű csoportok felé ívelő kommunikációs hídak is ki kell építenie, és a párbeszéd lehetőségét is meg kell teremtenie. Ezeknél a csoportoknál gyakran a megfelelő módszer kiválasztása is problematikus, életmódjuk különbözősége más, összetettebb alternatívák végiggondolását követeli meg.

Az attitűd és szemléletmód megváltoztatására irányuló kampányok objektivációival már találkozhatunk különböző tömegkommunikációs eszközök révén (pl. harc a dohányzás ellen, a romák társadalmi megítélésének megváltoztatásáért, vagy a környezettudatos magatartásért), és ez mindenképpen a pozitív irányba való elmozdulást jelenti, de hatékonyságukat tekintve kedvezőtlenebb képet mutathat a vártnál, mivel a kampányokat nem előzi meg a közvélekedést felmérő, előzetes tájékozódást szolgáló kutatás.

A közigazgatási kommunikáció mérhetősége

A kommunikációs kampányok költséghatékonysága megkérdőjeleződik hatásfokuk tükrében, hiszen gyakran elmarad a mérés és értékelés, ami a további tervek alapját adná, vagy azok módosítására, újragondolására készítené a szakembereket. Egy kampánynak sokszor évekig el kell húzódnia ahhoz, hogy eredményes legyen, sokszor, sokféle csatornát igénybe kell hogy vegyen, és ez nagyon költséges vállalkozás. Éppen ezért fontos szempont a kiindulási pozíció ismerete, az előzetes kutatás, a kérdések, a közgondolkodás, vagy közmegítélés felmérése: miként gondolkodnak az emberek az adott témáról, milyen hiedelmek, félelmek, kérdéseik lehetnek. Az attitűdök megváltoztatásához azok alapjairól pontos információt kell kapni. Másrészt a folyamatos mérés, közvéleménykutatás képet ad a kampány hatásfokáról és eredményességéről. Ennek hiányában a kampány is értelmét veszti. A mérhetőség és ellenőrizhetőség kritérium és követelmény a közigazgatási kommunikáció területén.

Az önkormányzati kommunikáció

Az önkormányzat működésének sikere és hatékonysága tükrözi egy ország demokráciájának mértékét, és képet ad a benne élő polgárok aktivitásáról. Az önkormányzatiság lehetővé teszi a helyileg keletkezett ügyek önálló kezelését és problémák megoldását. Az optimális működéshez szükséges az is, hogy környezetével harmonikus kapcsolatot alakítson ki, célja, törekvése támogatásra leljen. Olyan kommunikációs csatornát kell kiépítenie önmaga, és lakosai között, amelyen keresztül releváns és időszerű információit folyamatosan áramoltathatja, és pontosan célba tudja juttatni. Azonban a tájékoztatás szerepét alulértékelik az önkormányzatoknál, vagy fel sem ismerik. Gyakori probléma, hogy fontos adatok (pl. a költségvetést illetően), vagy közszolgáltatásokkal kapcsolatos információk kikommunikálását a hivatal nem tekinti feladatának, ebből adódóan a lakosok tájékozatlanok településüket illetően. Ez a fajta elzárkózás az önkormányzat imázsának sem használ, elfogadottságát nehezíti, ami által saját működési hatékonyságának szab gátat. A tájékoztatás minősége meghatározza az önkormányzatról kialakított képet is.

A kommunikációs feladatokat általában nem hozzáértő szakember látja el, és gyakran kapcsolatos más szakterülettel. Ennek következtében a lakossági tájékoztatás nem élvez prioritást, és nem jellemzi a tudatosság sem. Jellemző probléma az is, hogy a kommunikációért felelős személynek nincs elég hatásköre és függetlensége, lehetőségeit és tevékenysége irányait a polgármester bizalma és problémaérzékeny-

sége szabja meg. Fontos szempont lenne az is, hogy valóban hozzáértők végezzék a kommunikációs feladatokat, a magasan kvalifikált szakemberek ezen a területen is nélkülözhetetlenek. A kisebb települések helyzetét a rendelkezésre álló szűkös anyagiak is nehezítik, de az is igaz, hogy pár száz fős település esetén a falusi milióban dominánsabb az interperszonális kommunikáció, a kapcsolatokat a jellegzetes ismerősi, baráti, családi szellem az optimális mederbe tereli, az információk gyorsan terjednek.

Az önkormányzati kommunikáció feladata az intézményi célok elfogadtatása, adatok szolgáltatása, működésének átláthatósága, informálás, rendeletek magyarázata közérthető nyelven, világosan, pontosan. A civil társadalommal való együttműködés, annak segítése, motiválása a helyi közösség aktivitásán keresztül a lokálpatriotizmus elmélyítését, a településhez való kötődést szolgálja. (*Kormányzati kapcsolatok. In.: Nagy PR könyv*).

A polgárok szervezeteinek támogatását a szoros kommunikációs korreláció is mutatja. A hivatal *szavahihetőségével* erősíti az iránta érzett állampolgári bizalmat. Cél az is, hogy megteremtse annak lehetőségét, hogy a polgárok hangot adhassanak nézeteiknek, gondolataiknak. Ez csak úgy lehetséges, ha ismerik saját jogait és kötelezettségeiket, és kellőképpen motiváltak saját ügyeik intézésében. Ennek érdekében a kommunikációs háló legfinomabb szálait is ki kell építeni, és azt figyelemmel kísérve tervszerűen kell kezelni.

Az önkormányzatnak a környezeti változásokat is figyelnie és azokhoz alkalmazkodnia kell, mivel a merev bürokráciából adódó stagnálás ellehetetleníti helyzetét. A lakosok igényeire reagálni pedig csak úgy lesz képes, ha felméri, kutatja és elemzi azokat.

Kommunikációs lehetőségek

Ma a fejlett technika révén az üzenetek célba juttatásának számtalan módja van, beleértve a nyomtatott, írásos, a képi, akusztikus és elektronikus, ezen kívül a közvetlen, interperszonális lehetőségeket, valamint ezek variációit. A média alkalmas eszköznek bizonyul ehhez, mivel széles tömeget szólít meg, bár visszacsatolás híján a megértésről, feldolgozásról nem kap képet az informátor. Ide taroznak a helyi lapok és kábeltévé adásai is, hiszen az adott településen élők számára releváns és hiteles tájékoztató eszközként funkcionálnak. Ezért a médiumok megszólítása, a velük való optimális kontaktus kiépítése, azok pontos tájékoztatása, információéhségük kielégítése segíti a közigazgatási szervek polgárokkal való pozitív viszonyának megteremtését, saját imázsának emelését. Internetet is egyre többen használnak, erre alapozva ma már a kisebb települések is rendelkeznek honlappal, információs oldalakkal, tájékoztatva a településről, hivatalok szolgáltatásáról, működési rendjéről, közérdeklődésre számot tartó témákról. Több település is ismeri már az önkormányzat rendszerét, ahol Internet használók ügyeinek intézését könnyítik meg. Ez az új és hatékony kommunikációs szisztéma pár év múlva már elvárás lesz minden önkormányzattal szemben, hiszen a kommunikáció jövőjét jelenti (*Piróth, 2004*). Egyre több hivatal teremti meg annak lehetőségét is, hogy az ingyenes, zöld számon könnyen elérhetővé váljon minden érdeklődő polgár számára.

A hivatalok nyílt napjai, testületi ülések, falugyűlések, önkormányzati rendezvények pedig teret adnak a személyközi kommunikációnak, ahová valóban szívesen várják az odalátogatókat. Ezek az alkalmak lehetővé teszik a kapcsolatok kiépítését, problémák, kérdések megvitatását.

Az üzenetek létrehozásakor a célcsoportot is szegmentálni kell, az eltérő szokásokat, jellemzőket, életmódbeli különbségeket fel kell tárni, és ennek megfelelően lehet csak kiválasztani módszereket és eszközöket (pl. nem, életkor, jövedelem, médiafogyasztási szokások, olvasási képesség). Minden szegmentumot a hozzá igazodó, neki megfelelő eszközzel, a maga „nyelvén”, érthetően, világosan kell megszólítani, az üzenetet számukra megfogalmazni.

Komplex és összetett folyamatról van tehát szó – és itt a hangsúly a folyamatjelenen van – amelynek megtervezéséhez és kivitelezéséhez speciális szakmai ismeretekre van szükség. Ezért érthető, hogy a közigazgatás területén is nélkülözhetetlen a hozzáértő szakember, aki rendelkezik mindazzal a tudással és képességgel, amely profi kommunikátorra teszi.

Szakemberhiány és képzés

A nyugat-európai országok ennek fontosságát már évekkel ezelőtt felismerték, ezért képzési rendszerükben is jelen van a közigazgatás szférájában tevékenykedő kommunikációs szakemberek felkészítése. Képzésük elméleti és gyakorlati ismeretek révén készít fel a közigazgatási szervek és az állampolgárok közti optimális kontaktus realizálására, valamint kétirányú és interaktív kommunikáció tökéletesítésére. Célja a zökkenőmentes társadalmi párbeszéd lehetőségének megteremtése.

Hazánkban a közigazgatás területén jellemző a hatékony kommunikációt működtető szakértelem hiánya, amely az államigazgatási és önkormányzati szervek tájékoztatási aspirációját hátrányosan érinti. A jelenlegi hazai képzés nem nyújt elég lehetőséget a nemzetközi tendenciák által is megkövetelt szaktudás elsajátítására. Azonban nem alkalmazható ezen a területen sem olyan munkatárs, aki nem részesült speciális szakmai képzésben. Ahhoz, hogy a közigazgatás megfelelőképpen működhessen, szükség van olyan szakértők alkalmazására, akik szervezni és irányítani képesek az állampolgárokkal illetve azok csoportosulásaival való párbeszédet. Európai Unió csatlakozásunkkal fontos követelmény a nyitott és széleskörű látásmód, ami az államigazgatási struktúra modern szemléletéhez hozzárendeli a kiegyensúlyozott tájékoztatási törekvéseket, valamint a hátrányos helyzetű és marginalizálódott csoportok társadalmi befogadásáért folytatott küzdelmet. A periférián tengődők illetve a fogyatékkal élők kedvezőbb megítélése, elfogadásuk, társadalmi integrációjuk segítése és erősítése a kormányzati kommunikáció központi törekvése kell, hogy legyen, ezért a hátránykompenzáció a képzés céljának is meghatározó szegmense.

Jelentős előrelépésként értékelhető a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karnak a Holland Általános Ügyek Minisztérium Kormányzati Információs Szolgálatával, valamint a magyar Ifjúsági-, Családügyi-, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériummal való együttműködés eredményeképpen létrejövő, az egyetem szervezésében 2005 szeptemberében indított *Közigazgatási kommunikáció és társadalmi befogadás* elnevezésű szakmai továbbképzés. A képzésben olyan köztisztviselők vesznek részt, akik a minisztériumok kommunikációs szakemberei. A képzés erősíti a résztvevők kommunikációs kompetenciáit, valamint betekintést ad jól működő, több évtizedes múltra tekintő más európai ország (Hollandia) kommunikációs gyakorlatába, és ezen keresztül módszereket, hatékony eszközöket ajánl.

A pozitív hallgatói visszajelzések hatására az egyetem terveiben szerepel a képzés folytatása önkormányzati tisztviselők számára, valamint a posztgraduális képzés elindítása is. Ennek keretében a hallgatók elsajátíthatják a szakmához nélkülözhetetlen speciális ismereteket. A végzett szakemberek képessé válhatnak a közigazgatási

szervek kommunikációjának és ezáltal kapcsolatainak optimális működtetésére, a pártsemleges, korrekt tájékoztatás megvalósítására, és társadalomszervező tevékenységre, valamint a média, illetve a tömegtájékoztatási eszközök koordinálására is. Az államigazgatás specifikus intézményrendszerének és működésének ismerete révén alkalmassá válhatnak e szervek menedzselésére, társadalmi elfogadottságuk javítására is. A képzés rugalmas struktúrája hozzásegítheti a végzett hallgatókat ahhoz, hogy jártasak legyenek a közvélemény irányainak feltárásában, illetve ismereteket kapjanak az állampolgárok sokoldalú tájékoztatásának eszközeiről és módszereiről is. Mindezek miatt a képzés elindítása fontos lépcsőfok lehet a magyar egyetemi képzés történetében.

A közigazgatás reformjában helyet követelő, politikamentes tájékoztatás átláthatóbb és egyértelműbb képet sugározhat önmagáról a polgárok felé. A komplex és tudatos tájékoztatás tervezésének a számonkérhetőségre és a hatékonyság folyamatos ellenőrzésére kell épülnie, hogy a kommunikáció intézményei legitimálják önmaguk létezésének szükséges voltát. (Göllner, 2001) A közigazgatásban nagyobb szerepet kell kapnia az adekvát kommunikációnak, hogy a közigazgatás hivatalai ne az állampolgárok elbizonytalanításának bürokratikus eszközei legyenek, hanem azok optimális informálására törekvő, bizalmat sugárzó, magas presztizsű intézmények a lakosság szolgálatában.

Irodalom:

Göllner András: Információ, hierarchia és hatalom. Élet és Irodalom, 2002/22. szám

Göllner András: Társadalmi párbeszéd. Magyar Hírlap 2002.05.31.szám

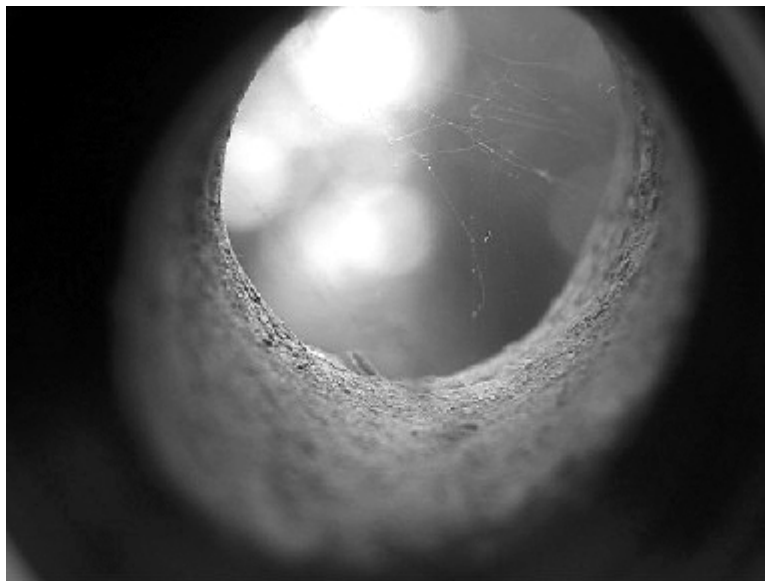
Göllner András: Titokzatos kötődések. A magyar politikai piár és a demokrácia válsága. Népszabadság. 2001.02.03. szám

Kormányzati kapcsolatok. In. Nagy PR-könyv (főszerk.: Szeles Péter) Management Kiadó, Bp., 2003. 25. fejezet

Nyárády Gáborné – Szeles Péter: Public Relations I-II. Perfekt Kiadó, Bp., 2005.

Piróth István: Gazdaságpolitika – E- közigazgatás. Piac és Profit 2004/11.

Szarvas Zoltán: www.prherald.hu

PAVLUSKA VALÉRIA

Teljesítménymérés és teljesítményértékelés a nonprofit szervezetekben

A nonprofit szervezetek számos ok miatt egyre inkább érdekeltek abban, hogy teljesítményükről kézzelfogható, értékelhető információkkal rendelkezzenek:

- a működés professzionalizálódása, hatékonyságának, eredményességének növekedése érdekében a szervezetek egyre nagyobb fontosságot tulajdonítanak a tervszerűbb, tudatosabb működésnek, az információkra támaszkodó stratégiai menedzsmentnek, a marketingnek és a public relations-nek;
- versengő finanszírozási környezetben a támogatók – mindenekelőtt a kormányzat – egyre gyakrabban kérnek a támogatások feltételeként, illetve azok ellenőrzéséhez a szervezeti teljesítményről információt;
- a szervezetek hírnevének erősítéséhez, értékeinek terjesztéséhez jól kommunikálható teljesítmény-információkra van szükség;
- az eredmény-mutatókkal jobban ösztönözhető az önkéntesek, a közreműködők és világosabbá tehető a célok;
- a teljesítménnyel kapcsolatos információk segítségével fejzhető ki a korszerű menedzsment eszközök alkalmazása és a nonprofit szervezetek teljesítménye közötti pozitív kapcsolat, stb.

Következésképpen egyre fontosabb szerepük lesz a teljesítménymérés és -értékelés információinak. Nem véletlen tehát, hogy ez a kérdés széles körben foglalkoztatja az elmélet és a gyakorlat képviselőit.

1. A teljesítménymérés és -értékelés információi

A teljesítménymérés és a teljesítményértékelés általánosságban a szervezetek és/vagy a programok, a tevékenységek hatékonyságára és eredményességére vonatkozó információk szisztematikus összegyűjtését és elemzését jelenti. *Egy nonprofit szervezet működése akkor tekinthető eredményesnek, ha teljesítménye egyszerre szolgálja a küldetés-célok elérését és a működőképesség fenntartását.* A teljesítmény kifejezéséhez és értékeléséhez ezért megfelelő *mutatókat* kell konstruálni, amelyek szokásosan az input, a tevékenység, az output és az eredményesség kategóriáinak kifejezésére alkalmasak. A nonprofit szervezetek esetében ezek a kategóriák a következőképpen értelmezhetők:

- Az *inputok* a nonprofit szervezet tevékenységéhez, programjaihoz rendelt vagy felhasznált erőforrások. Számszerűsíthető mutatói a felhasznált pénz, az eszközök, a felszerelések, az infrastruktúra, az alkalmazottak és az önkéntesek száma, ledolgozott munkaideje stb. Nem számszerűsíthető a társadalmi és a humán tőke jellegű erőforrások, például a motiváció, az attitűd, az érték, illetve a tudás, képesség, információ, know-how. Az input mutatókhoz tartoznak az erőforrásokkal kapcsolatos költséginformációk, és a működést korlátozó szabályok és követelmények is.

- A *tevékenységek* azt fejezik ki, hogy mi történik a szervezetben vagy a program során az erőforrásokkal abból a célból, hogy közvetlenül vagy közvetve elősegítsék a szervezeti küldetés vagy a programcélok teljesülését. A tevékenységek technikákkal, eljárási módokkal fejezhetők ki.
- Az *outputok* a tevékenységek közvetlen eredményei, amelyeket a felhasznált munkamennyiséggel, a rendelkezésre állási idővel és kapacitással, az akciók, az események, az elkészült anyagok, a résztvevők, az igénybevevők, az elért személyek stb. számával jeleníthetünk meg. Az outputok nem a tevékenységek tényleges kihatását, eredményét, csak annak lehetőségét jelzik, bár ezek nélkül az eredmény nem jönne létre. Az output helyett ezért sokszor indokoltabb *át-eresztőképességről, kapacitásról* beszélni.
- A nonprofit szervezetek teljesítményének valódi *eredményessége* mindenekelőtt azokat a tényleges *következményeket, hatásokat vagy változásokat* jelenti, amelyek a küldetescélokhoz kapcsolódó outputok igénybe vétele során vagy azok következtében létrejönnek. Az eredményesség alapvetően a küldetéshez kapcsolódó közönség elégedettségével fejezhető ki, illetve azokra a feltételekre, helyzetekre, magatartásra, képességekre, attitűdökre, stb. vonatkozik, amelyeket a szervezetek az outputok révén kívánnak alakítani. Vagyis a nonprofit szervezetek teljesítményét elsősorban az ügyfelek elégedettségével, illetve a küldetéshez kötődő egyéb eredménymutatókkal fejezhetjük ki, amelyek általában nem számszerűsíthetők. Ez az eredményesség azonban – szemben a vállalatokkal – önmagában nem biztosítja a működőképesség folyamatosságát, mert sem az ügyfélelégedettség, sem más eredményességi tényezők automatikusan nem teremtenek elégséges forrást¹. Mindezek miatt a nonprofit szervezetek eredményességének mérése és értékelése számos problémát vet fel.

A nonprofit szervezetek teljesítményértékelésével kapcsolatos fő kategóriák mutatói igen különböző mértékben objektíválhatók és általánosíthatók, ezért különböző mértékben állnak könnyen és egyszerűen rendelkezésre. Megfigyelhető, hogy mind a szervezeti, mind a program, mind a szektorszintű információs források mutatóinak többsége az inputokra, a tevékenységekre és az outputokra, illetve ezek valamilyen kombinációira, például a hatékonyságra vonatkozik. Ezek ugyanis nagyrészt egyértelmű, egyszerű, mérhető, összehasonlítható mutatókkal kifejezhetők és a nonprofit szervezetek széles körében alkalmazhatók. Az eredményességről azonban ez koránt sem mondható el. *A nonprofit szervezetek körében az eredményességi mutatók meghatározása, a teljesítményértékelés rendkívül változatos és vitatott kérdés, és jóval bonyolultabb, mint a vállalatok esetében.*

Közismert, hogy a vállalkozások általánosan és alapvetően a tulajdonosok érdekeltsége mentén, a *profittal* fejezik ki működésük eredményét, még akkor is, ha más mutatók – mint például a részvényárfolyam vagy a piaci részesedés – ugyancsak fontosak. A profit olyan szintetikus mutató, amely kifejezi a tulajdonosi motivációk érvényesülésének mértékét, a részvényesek és a menedzsment kapcsolatát, és amelyben összegződik a vállalati teljesítmény minden pénzügyi mutatója: a piaci árak, amelyek az eladókat és a vevőket, a bérek, amelyek a munkaadót és az alkal-

---

¹ Logikailag belátható, hogy – minden mást figyelmen kívül hagyva – minél kiválóbb egy kollektív javakat biztosító nonprofit szervezet küldetéshez kapcsolódó pillanatnyi eredményessége, annál bizonytalanabb a működőképesség további biztonsága, hiszen a küldetescélok elősegítő tevékenység lassan felemészti a forrásokat.

mazottakat, a kamat, amely a vállalatokat és a pénzpiacot, az adók, amelyek a vállalatot és az államot stb. kapcsolják össze. *A profit rendkívüli összetettsége révén egyedülálló módon, átfogóan, ugyanakkor egyszerűen és egzaktan képes a vállalati teljesítmény mérésére, értékelésére és ellenőrzésére. Egyszerre képes a folyamatos működés biztonságának és – különösen hosszabb távon – a külső érdekeltek, a fogyasztók elégedettségének a kifejezésére is.* Verseny piacon a profitot a fogyasztói elégedettség eredményezi, mert stabilizálja és dinamizálja a keresletet, vagyis az üzleti szektorban a profit a fogyasztói elégedettséggel való szoros kapcsolata révén egyfajta helyettesítője is az elégedettség-mutatóknak. A vállalatok körében az elégedettség megismerésére és fokozására irányuló törekvések egyben a profit növelésére irányuló törekvéseket is jelentik.

A nonprofit szervezetek számára a profit nyilvánvalóan nem megfelelő mutatója az eredményességnek, hiszen a működés alapvető oka és célja nem a pénzügyi haszon², hanem a küldetés teljesülése, elsősorban a primer közönség elégedettségének megteremtése és/vagy magatartásának, helyzetének megváltoztatása. A nonprofit szervezetek primer kapcsolataiból ezért rendszerint hiányoznak a piaci árak mint a teljesítmény információinak számszerű közvetítői. Az ármechanizmusok vagy egyáltalán nincsenek jelen – hiszen sok nonprofit szervezet ügyfele nem fizet az outputért – vagy legtöbbször tökéletlenül, különböző értékpreferenciák mentén alakulnak, és így önmagukban nem reálisan közvetítik és összesítik az érintettek érdekeit, ami a profithoz igazítaná a költségeket, a kereslethez a kínálatot, és a célokhoz az aktuális törekvéseket. A nonprofit szervezetek primer kapcsolataiban általában nem feltételezhetjük a profit és az ügyfelek elégedettsége, viselkedésük vagy helyzetük megváltozása közötti szoros kapcsolatot. Ezért – a piaci szektorral szemben – a profit-mutató nem képes jelezni, hogy a szervezeti teljesítmény mennyire segíti elő a küldetés, a célok teljesülését, vagyis a profit-mutató önmagában alkalmatlan az eredményesség kifejezésére. Következésképpen a nonprofit szervezetek küldetéshez kapcsolódó eredményességi mutatóit általában mint különálló konstrukciót közvetlenül, önállóan kell modellezniük és megjeleníteniük. A működőképesség fenntartása ugyanakkor nem nélkülözheti a megfelelő erőforrásokat sem, ezért az eredményesség értékelésében helyet kell kapniuk az erőforrás-bevonás pénzügyi és nem pénzügyi mutatóinak is.

Annak a kérdésnek a megválaszolásában tehát, hogy mi lehet a nonprofit szervezetek eredményességének mérésére és értékelésére legalkalmasabb mutató nem az az igazi kihívás, hogy egyáltalán nem találunk ilyet, hanem inkább az, hogy több ilyen is van, illetve kell, hogy legyen. A nonprofit szervezetek teljesítményének mérése és értékelése ezért bonyolult feladat. A működés sajátosságai alapján mind az egyes szervezetek, mind a szektoron belüli általánosíthatóság szempontjából több feltételezéssel élhetünk:

- Egy nonprofit szervezetnek egyszerre többféle elvárást kell teljesítenie, ezért joggal állíthatjuk, hogy *a nonprofit szervezetek eredményessége többdimenziós, nem korlátozható egyetlen mutatóra.* Az eredményesség mindenekelőtt a küldetéshez kapcsolódó teljesítmény hatását mérő mutatókkal, a fő közönségcsoportok elégedettségét jelző mutatókkal, illetve a működés folyamatosságát biztosító erőforrás-bevonás mutatóival fejezhető ki.

² A nonprofit szektorban ezért a „többlet” alkalmasabb kifejezés a nyereségre, mint a profit.

- A küldetéshez kapcsolódó teljesítménymutatók elsősorban a célközönséget motiváló erkölcsi- és értékfogalmakkal jeleníthetők meg, amelyek általában kvalitatív konstrukciók. *A nonprofit szervezetek eredményességét többféle társadalmi (nem pénzügyi) és pénzügyi-gazdasági mutatóval mérhetjük.*
- Az eredményesség *outcome jellegű mutatói csak igen korlátozottan általánosíthatók*, mivel a különböző nonprofit szervezetek igen különbözőképpen fejezik ki teljesítményük hatásait, következményeit.
- A nonprofit szektorban kifejezetten jellemző, hogy a szervezeti eredményesség nem feltétlenül független, objektív tényező, hanem sokszor hitek, vélemények formálta *társadalmi konstrukció*. Az eredményesség a vélemények változásával együtt változhat.
- Az eredményesség fontos kérdése, hogy a szervezet egészére vagy a részegységek, a programok eredményességére vonatkozik. *A részterületek eredményessége nem feltétlenül jelenti az átfogó szervezeti eredményességet is.*
- Különböző mutatókkal értékelhetjük a nonprofit szervezetek teljesítményét annak függvényében is, hogy mennyire kapcsolhatók a forrásbiztosításhoz. Amennyiben a teljesítmény pénzügyi következménnyel is jár, alkalmazhatók a könnyebben konstruálható pénzügyi mutatók, a kollektív javak eredményessége azonban inkább csak kvalitatív módon értékelhető.

A gyakorlatban a nonprofit szervezetek sokféle kvantitatív és kvalitatív, gazdasági és társadalmi mutatóval, átfogóan vagy az egyes programok szintjén fejezik ki és értékelik teljesítményüket. Ezt a komplexitást tükrözi a kérdés szakirodalma is, bár egyelőre abban nincs egyetértés, hogy a nonprofit szervezetek teljesítményét általában mely szempontok alapján és milyen mutatókkal a legcélszerűbb vizsgálni. Átfogó elméletek hiányában – a teljesség igénye nélkül – mégis érdemes néhány fontosabb teljesítményértékelési modellt és szempontrendszert röviden áttekinteni.

2. A nonprofit szervezetek néhány teljesítményértékelési modellje

A szervezeti eredményesség elméleti tanulmányozásának hosszú története van. A teljesítményértékeléssel foglalkozó kutatások eddig szinte kivétel nélkül a nonprofit szektor egy-egy részterületére – jellemzően a közhasznú jótékony humán szolgáltató nonprofit szervezetekre – koncentrálnak, különböző elméleti megközelítésekkel, kutatási célokkal és eszközökkel dolgoznak és különböző megállapításokat és javaslatokat fogalmaznak meg. Herman és Renz (2004, 694. p.) arra is rámutat, hogy a nonprofit szakírók figyelmének középpontjában az általános szervezeti eredményességgel szemben sokkal inkább a *programeredményesség* mérésének és a programok értékelésének a tökéletesítése áll. Vagyis az elméleti megállapítások általában a teljesítményértékelés részkérdéseire és nem általánosságaira vonatkoznak. Minthogy sokszor hiányzik a javasolt mutatók alkalmasságának teljes körű bizonyítása és elfogadása is, a kutatási javaslatok nem mindig meggyőzőek, így az eddigi eredmények még nem adnak alkalmat arra, hogy megalapozott, átfogó következtetéseket vonjunk le a nonprofit szervezetek teljesítményértékelésével kapcsolatban. Következésképpen nem meglepő, hogy – sok fontos részeredmény ellenére – *a teljesítményértékelés kérdésében még nem született általános szakmai egyetértés*. A szakirodalomban széles körben elfogadott az eredményesség többdimenziós jellege, bár az, hogy melyek a tipikus dimenziók, már kevésbé világos. A teljesítménymérés és -értékelés számos típusával találkozhatunk, ilyenek például a cél- és kimenetközpontú, erőforrás-központú, folyamat-központú vagy a különféle többdimenziós modellek.

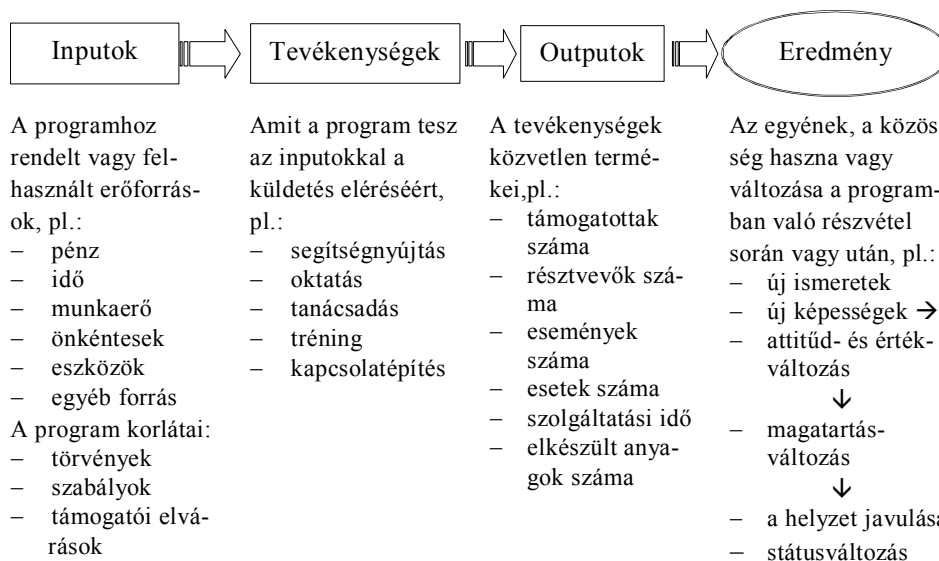
2.1 Cél- és eredményközpontú teljesítményértékelés

A szervezetek teljesítményértékelése mindig valamilyen összehasonlítást jelent, hiszen az eredményesség csak úgy értelmezhető, ha azt egy másik szervezethez, a kitűzött célokhoz vagy egy korábbi időszak eredményéhez viszonyítjuk. *A nonprofit szervezetek legtöbb esetben két időpont teljesítményét összevető értékelési modellt alkalmaznak*, ahol a második időpont teljesítménye valamilyen beavatkozás után jön létre. Ezen az egyszerű modellen számos programértékelés alapul, köztük a leggyakoribb és legnyilvánvalóbb, a *célközpontú értékelés* (Anheier 2005, 190. p.). Herman és Renz (1999, 109. p.) szerint a szervezeti eredményességgel foglalkozó legtöbb irodalom a célközpontú modell valamilyen változata. *A célközpontú és a hozzá hasonlító eredményközpontú (outcomes) értékelési modellek* azt vizsgálják, hogy a program kimenete mennyire felel meg a kitűzött céloknak, az adott forrásokat felhasználó tevékenységek révén mennyire közelíti meg az elképzelt eredményt. A célközpontú értékelés tehát a teljesítmény információit veti össze a tervmutatókkal.

Szemben a vállalkozások általánosan használatos eredménymutatójával, a profittal, *a nonprofit szervezeteknek nincs egyetlen, közös célközpontú eredménymutatójuk*, hiszen másféle mutatóval értelmezheti célját egy szolgáltató, egy expresszív vagy egy támogató tevékenységet folytató szervezet. Következésképpen jogosan feltételezhetjük, hogy a nonprofit szervezetek körében a teljesítményértékelés sokféle célközpontú mutatóval, különböző modell-változatokkal történhet. Nem mindig könnyű, de mégis fontos megkülönböztetni a nonprofit szervezetek körében gyakran összemósódó output és eredmény (outcome) jellegű teljesítménymutatókat. *Az eredmény a célok, a küldetés fogalmaival fejezhető ki, az output pedig ennek elérési eszközeként*, mintegy közbülső eredményként szolgál. A célközpontú programértékelés mutatói közül output jellegű például a szolgáltatás igénybe vevőinek száma, a szétosztott adományok összege vagy az akciók száma stb., míg eredménymutatóként értelmezhető a célközönség tagjainak elégedettsége, az életminőség, a helyzet javulása, a magatartásminták, a vélemények megváltozása, a tagok aktivitásának növekedése, a szervezet elismertségének fokozódása stb. A célközpontú értékelés feltételezi, hogy vannak célok, akár összetett célok is, amelyek megismerhetők, legalább valamennyire stabilak, objektív mutatókkal kifejezhetők, illetve a mutatóknak megfelelő teljesítményadatok összegyűjthetők, feldolgozhatók és megfelelő módon értékelhetők. A nehézségek ellenére van annak realitása, hogy a szervezeti vagy a program teljesítmény megismerhető legyen. Sok elméleti munka azonban azt hangsúlyozza, hogy ez meglehetősen bizonytalan feltételezés, ezért a kutatók erősen vitatják a célközpontú teljesítményértékelést. Forbes már 1998-ban azt találta, hogy a kutatásokban elmozdulás történt a célközpontú értékelés felől az eredményesség értékelésének társadalmi és politikai megközelítése felé.

A célközpontú modellek körében a humán szolgáltató nonprofit szervezetek programértékelési modelljei a legelterjedtebbek. Ilyen például a United Way szervezetek által alkalmazott értékelés, amelyben a különböző humán szolgáltató programok eredménymutatóit a *program—eredmény modell* alapján dolgozzák ki (lásd 1. ábra).

1. ábra: Program—eredmény modell³

2.2 Erőforrás-központú teljesítményértékelés

A nonprofit szervezetek teljesítményértékelésének egy másik típusa az *erőforrás-központú modell*, amely az eredményességet olyan szervezeti képességnek tekinti, amellyel a környezetből megszerezhetőek a szűkös és értékes források. Az erőforrás-központú modellek *a szervezeti eredményességet az erőforrás-bevonás mutatóival értelmezik*. Az erőforrás-bevonást leginkább olyan pénzügyi mutatókkal fejezhetjük ki mint a bevétel, a támogatás, az adomány, vagy olyan munkával kapcsolatos mutatókat konstruálhatunk mint a számított főállású foglalkoztatotti létszám, a számított munkaidő stb. Mivel az erőforrásszerzés minden szervezet fontos működési feltétele, az igazgatóságnak és a menedzsmentnek – szemben a többi érdekelti csoporttal – ez lehetne a legfontosabb eredményességi szempontja. A nonprofit vezetők jellemzően mégsem a költségvetés növekedését, hanem a misszió és a misszió teljesülésének fontosságát hangsúlyozzák. Ennek háttérében az az általános feltételezés áll, hogy a pénzügyi növekedés túlzott hangsúlyozása sok nonprofit szervezet legitimitását, hírnevét fenyegetné, és ez veszélyes lehet a finanszírozás szempontjából.

A nonprofit szervezetek pénzügyi teljesítményének mérésével kapcsolatban ugyancsak nincs egységes szakmai álláspont. Ennek következtében a szektorban zavarba ejtően sokféle pénzügyi teljesítménymutatót használnak, miközben kevés figyelmet fordítanak a mutatók ellenőrzésére, a teljesítményhez való kapcsolódásukra és az egyes mutatók pontos meghatározására (Stone–Bigelow–Crittenden 1999, 408. p.). Ritchie és Kolodinsky (2003) az egyetemi alapítványok primer és szekunder adatainak felhasználásával alakította ki az alapítványok pénzügyi teljesítményértékelési modelljét. Kutatásuk az alapítványi gyakorlatban és a szakirodalomban is leggyakrabban használt pénzügyi teljesítménymutatók azonosítására, illetve az egyes mutatók sajátosságainak megállapítására és relevanciájuk ellenőrzésére irányult.

³ Forrás: United Way (1996)

Vizsgálatuk során az egyetemi alapítványok pénzügyi eredményességének három fontos kérdéskörében – az *alpnövelés hatékonysága, a támogatások és a pénzügyi teljesítmény* – az alábbi, viszonylag egyszerű értékelést lehetővé tevő pénzügyi teljesítménymutatókat találták jellemzőnek:

- közvetlen támogatások/alpnövelés költségei,
- összes bevétel/alpnövelés költségei,
- összes támogatás/összes bevétel,
- közvetlen támogatások/összes eszköz,
- összes bevétel/összes kiadás,
- összes támogatás/összes kiadás.

Kutatásuk általánosítható következtetéseként bizonyítást nyert az a közkeletű állítás, hogy a *nonprofit szervezetek eredményessége többdimenziós*, vagyis a teljesítmény nem fejezhető ki egyetlen mutatóval. A szerzők ugyanakkor felhívják a figyelmet arra is, hogy a különböző nonprofit szervezeti típusokhoz különböző súllyal rendelhető az egyes erőforrás-teremtési formák. Az alpnövelés például fontosabb szerepet játszhat az új típusú, közvetlen támogatást nyújtó szervezetek esetében, mint a hagyományosabb szolgáltatók körében. További fontos megállapításuk, hogy a pénzügyi mutatók – minden hiányosságuk ellenére – általában objektívebbek, előállításuk és használatuk is sokkal egyszerűbb, mint a kutatásokban manapság lényegesen jobban hangsúlyozott különböző társadalmi mutatóké. Mindemellett a pénzügyi mutatók alkalmazásának veszélyeit és problémáit sem rejtik véka alá. Utalnak például a rövid-távú szemlélet és a költségkímélő megoldások eluralkodására a misszió teljesülésének rovására, illetve a – kutatásukban elegánsan mellőzött – befektetési teljesítmény kategória értékelésének különösen problematikus voltára (i.m., 378-379. p.).

2.3 Többdimenziós teljesítményértékelési modellek

A misszióorientált jelleg következtében a nonprofit szervezetek eredményességét a fő érdekelték összetett rendszerén keresztül közelíthetjük meg. Kanter és Brinkerhoff már 1981-ben felhívta a figyelmet a többszörös közönség tényéből fakadó következményre, jelesül arra, hogy a különböző érdekelti csoportok a nonprofit szervezetek eredményességét a maguk számára fontos szempontok mentén értékelik. Ebből következően a *nonprofit szervezetek eredményessége többdimenziós, a különböző érdekek és elvárások teljesülésének összetett rendszerére és nem egyetlen dologra vonatkozik, vagyis nem korlátozható egyetlen mutatóra*. A nonprofit szervezetek fő közönségcsoportjai éppen abban különböznek egymástól, ahogyan a szervezet teljesítményét értékelik. Az eredményesség mérése nem tetszés szerinti kérdés. Az ügyfelek például nagyobb figyelmet fordítanak személyes körülményeik változására, míg a szervezet finanszírozóit inkább a pénzügyi mutatók érdeklik.

A szakirodalomban széles körben elfogadott az eredményesség többdimenziós jellege, bár kevés empirikus kutatás zajlott annak meghatározására és igazolására, hogy a nonprofit szervezeti eredményességnek melyek is a lehetséges dimenziói.

Másfél évtizede publikált írásában Robert Herman (1990) a közhasznú nonprofit szervezetek eredményességének négy fő dimenzióját határozta meg:

- ügyfélelégedettség,
- erőforrás-bevonás,
- társszervezetek vezetői körében kialakult hírnév,
- kimenetek, hatások.

Míg az első három dimenzió a nonprofit szektor egészében hasonló módon fejleszhető ki, a kimenet mutatói a nonprofit szervezetek sajátos tevékenységei szerint változnak, ezért az általánosíthatóság szempontjából használatuk eléggé korlátozott (Herman – Renz 1999, 119-120. p.). Herman egyike azon kevés szerzőknek, akik utólagos kutatással erősítették meg elméleti feltevéseiket. Kutatásai során az egész szektorra általánosítható eredményeket keresett, ezért olyan teljesítmény dimenziókat jelölt ki, amelyek az eredményesség széles körben elfogadott kritériumai lehetnek. Későbbi munkáiban a korlátozottan általánosítható kimeneti mutatók helyét a *vezetés eredményessége* foglalta el, amelyről bebizonyította, hogy szoros kapcsolatban áll a szervezet eredményességével (Herman – Renz 2004). Stone és Cutcher-Gershenfeld (2001) is azt állítja, hogy az általuk áttekintett empirikus kutatások fele figyelembe veszi a vezetés és a szervezet eredményessége közötti kapcsolatot. A nonprofit vezetésre vonatkozó irodalom hosszú ideje állítja, hogy a vezetésnek súlyos jogi és morális felelőssége van, ezért alapvetően határozhatja meg a szervezet teljesítményét.

Az igen nagyszámú többdimenziós modell közül érdemes még kiemelni az eredmény-orientált *balanced-scorecard modelleket*, amelyek azon a gondolon alapulnak, hogy azokat a tevékenységeket is mérni és értékelni kell, amelyek a jövőbeli teljesítményt megalapozzák. A balanced-scorecard mutatók a teljesítményt számos szempontból értelmezik, és arra sarkallják a menedzsereket, hogy *mind a szervezet eredményeit, mind a szervezet helyzetét* értékeljék. A modell leggyakrabban használt kategóriái a teljesítményértékelésben: *az ügyfelek, a belső folyamatok, a pénzügyek, illetve az innováció és a tanulás*. Paton és Foot (idézi Herman–Renz 1999, 111. p.) olyan scorecard modellt javasol a nonprofit szervezetek számára, amely a mutatók öt általános kategóriáját használja:

- egyes szervezeti tevékenységek és programok pillanatnyi mutatói;
- egyes szervezeti tevékenységek és programok hosszabb távú mutatói;
- a pénzügyi és menedzseri megbízhatóság mutatói;
- a megújulás és a hanyatlás mutatói;
- a szervezeti fejlesztési kezdeményezések hatásai.

A balanced-scorecard modellek a figyelem középpontját a programokról áthelyezik az elérni kívánt eredményekre, és kapcsolatba hozzák a küldetéshez kötődő mutatókat a működési, tanulási és pénzügyi szempontokkal.

A szociális, egészségügyi nonprofit szolgáltatások teljesítményének és hatásának értékelésére Kendall és Knapp (2000) dolgozott ki egy *jóléti keretmodellt*. A modell legfontosabb információs elemei a következők:

- forrás inputok, például az alkalmazottak, az önkéntesek, a pénzügyek;
- a forrás inputokkal kapcsolatos költséginformációk;
- költséginformációval nem rendelkező forrás inputok, például a motivációk, az attitűdök, az alkalmazottak és az önkéntesek értékei;
- outputok, például az output mennyisége, a biztosított kapacitás;
- végső kimenetek a szervezeti célok és küldetések formájában kifejezve, például a jólét növekedése, az életminőség, a tevékenység externális hatásai stb.

A jóléti keretmodellben az input-output-outcome információk egyrészt a „klasszikus” eredménymutatókhoz – gazdaság, hatékonyság, eredményesség –, másrészt specifikus nonprofit eredménymutatókhoz kapcsolódnak. Kendall és Knapp a követ-

kező nyolc különböző teljesítmény-kritériumot és ezeken belül több mutatót definiál a nonprofit szervezetek teljesítményének mérésére:

- *gazdaság* – erőforrás megtakarítás, kiadások, átlagköltség;
- *hatékonyság* – a költségek csökkentése adott output esetén vagy adott költségek mellett az output növelése;
- *eredményesség* – az egészség, az életminőség javulása, ügyfél elégedettség;
- *méltányosság* – pártatlanság a helyzet javulásának elérésében, a forrásokhoz való hozzáférésben;
- *választás/pluralizmus* – a szolgáltatások különböző változatainak biztosítása, diverzifikáció;
- *részvétel* – a társadalmi tőke gyarapítása a tagok vagy az önkéntesek bevonásával, attitűdök, motivációk;
- *képviselés* – az érték önmaga, vagy az érték mint a hosszú távú eredmény javításának eszköze;
- *innováció* – új termékek vagy szolgáltatások kialakítása.

A jóléti keretmodell azt mutatja, hogy a nonprofit szervezeteknek *tágabb megközelítést* kell alkalmazniuk a szervezeti teljesítmény mérésekor. Rendelkezniük kell az inputok, az outputok, a kimenetek kifejezésére alkalmas mutatókkal, és kifejezetten fontos számukra a gazdasági, a hatékonysági, az eredményességi, a méltányossági és egyéb mutatók közötti kapcsolat (Kendall-Knapp 2000). Anheier (2005, 114.p.) szerint ez az értékelési módszer némi módosítással az érdekképviselői szervezetek teljesítményértékelésére is alkalmas.

2.4 Az eredményesség mint társadalmi konstrukció

A társadalmi konstrukció elve szerint a valóság számos jelensége nem objektív, független dolog, hanem részben vagy teljesen az emberek hitének, értékeinek, véleményének, gondolatainak, cselekedeteinek alkotása. A világ egyes jelenségei csak azért valóságosak, mert az emberek ezzel a valósággal összhangban hisznek és cselekednek. Az intézményi elméletekben a szervezeti eredményesség társadalmi konstrukció és nem objektív valóság. Ez nem azt jelenti, hogy az eredményesség nem létezik és nem fontos, hanem azt, hogy az érdekeltek társadalmi cselekvései és kölcsönhatásai hozzák létre. Ennek alapján számos szakíró (például Herman 1990, Forbes 1998, Herman és Renz 2004) arra hívja fel a figyelmet, hogy az átfogó nonprofit szervezeti eredményesség megítélése nem objektív és nem független, hanem olyan, amilyenek a sokféle érdekelt megítéli. Az egyének minden bizonnyal kommunikálnak egymással a csoportokon belül és a csoportok között is, megosztják véleményüket a szervezetről és annak teljesítményéről, és valószínűsíthető, hogy szakértők, véleményformálók is befolyásolják értékítéletüket. Mindezek a társadalmi hatások a teljesítmény megítélését változtatják. A nonprofit szervezetek eredményessége mint társadalmi konstrukció a különböző csoportok megítélésében éppen ezért nem szükségszerűen stabil, és nem is feltétlenül eltérő. A társadalmi kapcsolatok révén – mindig a konkrét eset függvényében – a különböző közönségcsoportok hasonló kritériumokat alakíthatnak ki és hasonlóan értékelhetik az adott információt is.

2.5 A hírnév mint társadalmilag konstruált eredményességi mutató

A nonprofit szervezetek teljesítményértékelésében a társadalmi konstrukció elve legszembetűnőbben *a hírnév mint eredményességi mutató* kapcsán ragadható meg. A

hírnév az üzleti életben bizonyítottan fontos mutatója a teljesítménynek. Greyser (1999) szerint a vállalati jó hírnév három fontos stratégiai haszonnal jár:

- előnyösebb helyzetet teremthet a hasonló tevékenységű szervezetekkel szemben;
- vitatott, bizonytalan helyzetekben igazolhatja a szervezet kiválasztását;
- növelheti a szervezet piaci értékét.

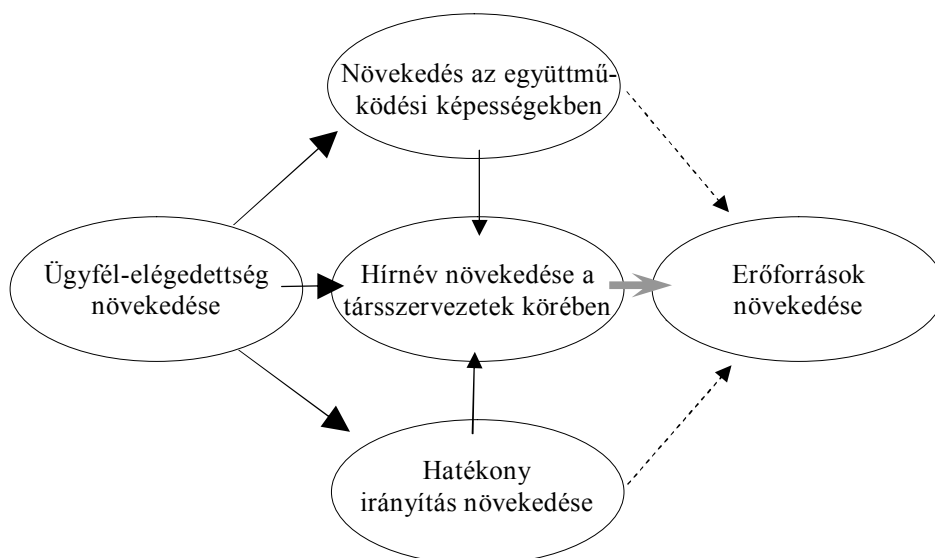
A hírnév nagyon összetett jelenség: egy adott közönségen belül a szervezetről alkotott *átfogó véleményt, elismertségének, megbecsültségének mértékét* testesíti meg. Azt tükrözi, hogy a közönség értékítélete szerint a szervezet mennyire teljesítette törekvéseit. A hírnév sajátos szerepe az, hogy a szervezet közönségeinek tökéletlen informáltsága esetén *helyettesíti a tényleges tudást és információt*, vagyis csökkenti a lényegi információk hiányából fakadó bizonytalanságot, kockázatot. A jó hírnév a célközönség számára *bizalmi tőke, a garancia jelzése*. A hírnév közvetlen és közvetett tapasztalatok, információk, híresztelések stb. alapján, a véleményalkotók szubjektumán átszűrve és társadalmi kölcsönhatások befolyása alatt formálódik, ezért a különböző közönségcsoportok sajátosságainak függvényében eltérően alakulhat. Egyes közönségcsoportok helyzetüknél, társadalmi tőkéjükénél fogva jobban hozzáférnek az információkhoz, képesebbek, alkalmasabbak az értékelésre, véleményük hitelesebb, nagyobb bizalmat élvez, ezért kulcsszerepet játszanak a hírnév formálásában. A társadalmi konstrukció elve alapján ezek az úgynevezett *szakértők vagy véleményformálók* fontosnak és hitelesnek tartott véleményük révén erőteljesen befolyásolják mások értékítéletét és döntését.

A nonprofit szektorban a hírnév a vállalati menedzsmentből ismert ügyfél-befolyásolási hatás mellett sajátos szerepet is játszik. A vállalatokkal ellentétben a *legtöbb nonprofit szervezet – mindenekelőtt a kollektív javakat nyújtók – forrásszerzése nincs közvetlen kapcsolatban az ügyfelekkel és azok elégedettségével*, mert a források tőlük elkülönült közönségcsoportoktól származnak. A potenciális forrásbiztosítók közvetlen tapasztalatok és információk híján a *szervezetek hírnevére alapozzák támogatói döntéseiket*. Következésképpen a nonprofit szektorban a hírnév többszörösen kritikus kérdés. A tapasztalatok szerint a nonprofit szervezetek mégis viszonylag kevés figyelmet fordítanak hírnevükre, és a szakirodalom is alapvetően csak általánosságban foglalkozik ezzel a kérdéssel, miközben a különböző érdekcsoportok körében kialakult hírnév-variánsok eltérően befolyásolhatják a szervezetek különböző teljesítmény mutatóit. Több szerző a szervezeti eredményesség – ezen belül különösen a forrásbevonás eredményessége – és a társszervezetek vezetői körében kialakult hírnév (peer reputation) között mutatott ki szoros kapcsolatot. Smith és Shen (1996) azt állítja, hogy a társszervezetek vezetői körében kialakult jobb hírnévvel a nonprofit szervezetek jobb forrásellátást érnek el. Herman (1990, 299.p.) az ügyfelek elégedettsége, az erőforrásszerzés és a kimeneti mutatók mellett azt a hírnevet tekinti fő teljesítménycélnak, melynek kialakítói azok a személyek, akik pozíciójuknál fogva nagy valószínűséggel sok hasonló szervezet információjával rendelkeznek. Forbes (1998, 186.p.) szerint a nonprofit szervezetek az őket közelről ismerő külső szakemberek eredményességről alkotott véleménye és elképzelése alapján hozzák meg és indokolják döntéseiket. Padanyi és Gainer (2003) empirikus kutatással elsőként bizonyította, hogy a hasonló nonprofit szervezetek menedzserei körében kialakult reputáció befolyásolja a szervezet eredményességét az erőforrás-szerzésben. Mindez pedig azt jelenti, hogy *minél inkább az alapnövelésre támaszkodik egy nonprofit szervezet a forrásbiztosításban, annál többet kell*

törődnie a hírnév specifikus kérdéseivel. A nonprofit szektorban a társszervezetek vezetőinek véleménye több ok miatt is befolyásolja a forrásszerzést. Egyrészt azért, mert ezeket a vezetőket – széleskörű nonprofit ismeretük okán – gyakran kéri fel vagy választják be a támogatásokat elosztó bizottságokba előbírálónak, döntéshozónak vagy tanácsadónak⁴. Minthogy a nonprofit szervezetek bevételeinek jelentős része állami, alapítványi vagy vállalati pályázati forrásokból származik, a döntéshozatalban résztvevő személyek szerepe kulcsfontosságú. Másrészt azért, mert a média a meghatározó nonprofit vezetőkön keresztül tudósít a nonprofit szervezetekről és a szektorról, így a nonprofit menedzserek kulcsszerepet játszanak a közvélemény tájékoztatásában, ami hatással lehet a magánszféra támogatási döntéseire. A társszervezetek vezetőinek véleménye közvetlen hatással is lehet a hasonló nonprofit szervezetek tevékenységére.

Padanyi és Gainer a szociális szolgáltató nonprofit szervezetek körében a 2. ábrán látható modell alapján vizsgálta a szervezeti teljesítménydimenziók közötti kapcsolatot.

2. ábra: A teljesítménydimenziók közötti kapcsolat a nonprofit szervezetekben⁵

A kutatás eredményei bizonyították, hogy azokban a nonprofit szervezetekben, ahol az ügyfél-elégedettség növekedése és a források növekedése között nincs közvetlen kapcsolat, a kapcsolatot a társszervezetek körében kialakult hírnév, a kooperációs képességek és a hatékony irányítás növekedése közvetíti, amelyek közül csak a hírnév bizonyult az erőforrásszerzés szignifikáns előrejelzőjének. Ez az összefüggés nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a társszervezetek a közönség tájékozott részét jelentik, ők azok a *véleményvezetők*, akik megalapozott tanácsot tudnak adni a támogatásokra vonatkozó döntésekhez. Így különösen bizonytalan helyzetben valószínű, hogy a nagy bizalmat élvező véleményvezetők erős befolyást gyakorolnak

⁴ A Nemzeti Civil Alapprogram döntéshozó testületeiben is meghatározó a civil szervezeti képviselők szerepe. Az NCA Tanácsában a tagok 70%-át, a kollégiumokban egy személy kivételével minden tagot a civil jelöltállítás rendszerben választanak.

⁵ Forrás: Padanyi – Gainer 2003, 261. p.

a döntéshozókra. A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy *minél inkább függ egy nonprofit szervezet a támogatásoktól és minél inkább nő a verseny a külső forrásokért, annál inkább nő a társszervezetek körében kialakult hírnév jelentősége* (Padanyi–Gainer 2003, 263. p.).

A kutatási eredményekből fontos következtetéseket vonhatunk le:

- A többdimenziós szervezeti teljesítményben a társszervezetek értékítélete játssza a fő közvetítő szerepet. Ezért nem elég csak magának az ügyfélelégedettségnek vagy az irányításnak az objektív mutatóira figyelni, a teljesítmény kimeneteit a társszervezetek nézőpontjából is értékelni kell.
- A társszervezetek véleményét elsősorban nem közvetlen PR-akciókkal lehet legjobban befolyásolni, hanem azzal, ha a szervezet a küldetéshez kapcsolódó tevékenységek körében, az ügyfelek szolgálatában ér el jó teljesítményt.
- A jó hírnév kialakulása több tényező összhatásának eredménye, ezért a szervezeteknek számos teljesítménydimenzióra kell figyelniük.

3. Az eredményesség mérésével kapcsolatos főbb szakmai ajánlások

Az utóbbi évek fontosabb szakmunkái, például Herman (1990), Kotler – Andreasen (1996), Osborne (1998), Herman – Renz (1999), Kendall – Knapp (2000), Ritchie – Kolodinsky (2003), Padanyi–Gainer (2004), Anheier (2005) stb. az eredményességi mutatók kiválasztásában az alábbi néhány fontos kérdésre hívják fel a figyelmet:

- Mivel a legtöbb nonprofit szervezetnek a misszióhoz kapcsolódó fő tevékenysége(ke)n kívül elkülönült forrásszerző tevékenysége is van, több teljesítménymutatóra van szükség.
- A nonprofit szervezetek eredményessége többdimenziós és soha nem szűkíthető egyetlen mutatóra. A legtöbb nonprofit szervezetnek általában két, három vagy több alapvető mutatója van. A mutatók száma a misszió, a célok, a fő érdekelti körök száma, a környezet és a szervezeti struktúra függvényében alakul. Fel kell ismerni, hogy melyek lehetnek az eredményesség alapvető jelzői.
- Törekedni kell a számokkal kifejezhető mutatók kialakítására, de ügyelni kell arra, hogy nem minden számszerűsíthető mutató lesz releváns teljesítményjelző és nem minden releváns teljesítményjelző számszerűsíthető. A teljesítményértékelési modellek többsége a vizsgált jelenség természetéből következően elsősorban nehezen számszerűsíthető társadalmi mutatókból épül fel a számszerű pénzügyi mutatók helyett.
- A nonprofit szervezetek eredményessége gyakran valamilyen társadalmi konstrukció, nem objektív, önmagától létező. Ezért az eredményesség mutatói nem változatlanok és nem feltétlenül eltérőek.
- A teljesítménymutatóknak olyannak kell lenniük, amelyek a lehető legerősebben kötik össze a szervezet tevékenységeit a küldetéssel.
- A nonprofit szervezetek eredményessége mindig összehasonlítás kérdése. Az a kijelentés, hogy egy szervezet nagyon eredményes csak úgy értelmezhető, ha egy másik szervezethez, valamilyen ideálhoz vagy egy korábbi időszakhoz viszonyítjuk. Sok teljesítménymutató szervezet- vagy program-specifikus, ezért a különböző szervezetek teljesítménymutatóinak összevetése hasonló programok esetén is aggályos lehet.
- A teljesítménymérésben kreativitásra, ötletes mutatókra van szükség.

- A teljesítménymutatók erősítik a rövid távú szemléletet és figyelmen kívül hagyják a hosszú távú eredményességet. A legtöbb teljesítménymutató a változás trendjét nyomon követő idősorokkal lesz igazán hasznos információ.
- A teljesítménymutatók alkalmazásának kockázata az, hogy a könnyebben mérhető, de kevesebb forrást igénylő területekre vonzza az erőfeszítéseket.
- A teljesítmény-információk összegyűjtéséhez a nonprofit szervezetek nagyszámú, a társadalomtudományi kutatásokban ismert kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtési módszert használnak, például megkérdezést, dokumentumelemzést, megfigyelést, fókusz csoport vizsgálatot, mélyinterjút stb.

Irodalom

- Anheier, Helmut K. (2005): *Nonprofit Organizations. Theory, management, policy.* London – New York, Routledge.
- Forbes Daniel P. (1998): *Measuring the Unmeasurable: Empirical Studies of Nonprofit Organizational Effectiveness from 1977 to 1997.* = *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly.* 27. 2. 183-202. p.
- Greysen, Stephen A. (1999): *Advancing and enhancing corporate reputation.* = *Corporate Communication.* 4. 4. 177-181. p.
- Herman, Robert D. (1990): *Methodological Issues in Studying the Effectiveness of Nongovernmental and Nonprofit Organizations.* = *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly.* 19. 3. 293-306. p.
- Herman, Robert D. – Renz, David O. (2004): *Doing Things Right: Effectiveness in Local Nonprofit Organizations. A Panel Study.* = *Public Administration Review.* 64. 6. 694-704. p.
- Herman, Robert D. – Renz, David O. (1999): *Multiple Constituencies and the Social Construction of Nonprofit Organization Effectiveness.* = *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly.* 26. 2. 185-206. p.
- Kanter, Rosabeth Moss – Brinkerhoff, Derrick W. (1981): *Organizational Performance: Recent Developments in Measurement.* In: R. H. Turner – J. F. Short (eds.): *Annual Review of Sociology.* Palo Alto, CA. *Annual Reviews.* 321-349. p.
- Kendall, Jeremy – Knapp, Martin (2000): *Measuring the Performance of Voluntary Organisations.* = *Public Management.* 2. 1. 105-132. p.
- Kotler, Philip – Andreasen, Alan (1991): *Strategic Marketing for Non-Profit Organisations.* 4th ed. Englewood Cliffs NJ, Prentice Hall.
- Padanyi, Paulette – Gainer, Brenda (2003): *Peer reputation in the Nonprofit Sector: Its Role in Nonprofit Sector Management.* = *Corporate Reputation Review.* 6. 3. 252-265. p.
- Ritchie, William J. – Kolodinsky, Robert W. (2003): *Nonprofit Organization Financial Performance Measurement. An Evaluation of New and Existing Financial Performance Measures.* = *Nonprofit Management and Leadership.* 13. 4. 367-381. p.
- Smith, David H. – Shen, Ce (1996): *Factors characterizing the most effective nonprofits managed by volunteers.* = *Nonprofit Management and Leadership.* 6. 3. 271-289. p.
- Stone, Melissa M. – Bigelow, Barbara – Crittenden, William (1999): *Research on Strategic Management in Nonprofit Organizations: Synthesis, Analysis and Future Directions.* = *Administration and Society.* 31. 3. 378-423. p.
- Stone, Melissa M. – Cutcher-Gershenfeld, Susan (2001): *Challenges of Measuring Performance in Nonprofit Organisations.* In: V. A. Hodgkinson – P. Flynn (eds.): *Measuring the impact of the nonprofit sector.* New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- United Way (1996): *Measuring Program Outcomes: A Practical Approach.* In: <http://national.unitedway.org/outcomes/resources/mpo/model.cfm>

KOLTAI ZOLTÁN

Categorization of cities based on competitiveness

Type-setting efforts in Hungary

As an initial statement it can be accepted that the “competitiveness of regions is embodied by cities, which can be seen as the engine of development”¹

If competitiveness of regions and cities is divided into periods, then in case of Hungary at least two periods can be identified, which fact is partly in harmony with international tendencies. The first period is up to the 1980s, when we can not yet talk about a real competitive situation in the case of cities².

Development of settlement network depended on central decisions, let's think for example of the governmental location of industrial possessions, the division of infrastructural possessions, and settlement network-developmental concepts. Industrial plants, lacking any kind of development, appeared in some cities as a result of a single decision of state-owned companies, significantly changing previous function and the face of settlements. Due to completely avoiding conditions of a settlement when locating industrial possessions, a closer relationship between the company, the wealth and society of the settlement could not appear as a natural consequence of possession. In the case of mono-functional settlements the decrease or the complete disappearance of productivity in some plants meant a more serious problem causing additional drastic changes in the life of the premises.

Settlement leaders' personal relationships, better to say their lobbying activities, played a much more significant role in the development of cities, than local conditions; existing resources; more favorable conditions provided by the local community; the demographic, socio-cultural and natural environment. The from above (government) controlled processes, which could not be called competition, the development of settlements were inspired with the exemplary practice of locating institutions, the monopolistic situation of service providers, and the priority of administrative roles and categories (county seat, chief town of the district, city or village).

The hierarchic network of settlements operated quite mechanically; means of development were distributed among counties. County seats, operating as centers with power, organized the further distribution of resources.

Institutions were mainly established in county seats, and chief towns of districts, due to their favorable position. This process fundamentally influenced the daily life and living conditions of inhabitants. This same phenomenon brought about migration, had an effect on demographic processes, the occupational structure, the stratification of local communities, and the degree of supply of services.

---

¹ Horvath 2001., 207 p.

² Beluszky 2000 a,b

The possibility of a settlement to act individually was limited by the low ratio of local income within all the available resources.

All in all, a quite homogenous city-stock, which developed in a concentrated manner, was outlined by the end of the 1980s in Hungary, where regional differences occurred mostly along a settlement hierarchy³. All this appeared in a mosaic-like spatial structure.

The beginning of the second period is related to the *political transition in 1989*. Considering the period after 1990 it is more relevant to talk about real competitive situations in the case of cities. Due to the passing of the 1990 local governmental bill developmental conditions for cities have been modified, and the financial practice of settlements have changed. Counties have lost their former role to centrally finance processes, and county-seats, in my opinion understandably, have even today remained outstanding members of the settlement hierarchy (central locations of public healthcare, jurisdiction, labor issues, museum issues, network of libraries, etc.). The importance of central development has decreased on the lower levels of the hierarchy, chief towns of districts disappeared as well as town-surroundings. Local governments receive normative central support, which they are entitled to regardless of their legal stand. For settlements it became possible to levy local taxes. Means of settlement development and economic policy became much more indirectly available (local governmental means of development and operation get to settlements at a higher ratio from the central budget). "... the effectiveness of the selection of premises and their operation takes place mostly according to the legitimacy of market economy; but the same can be declared in connection with certain institutions of towns."⁴ Besides the fact that several changes themselves have increased the autonomy of cities (e.g. gaining possession; the opportunity to earn income related to possessions; privatization, etc.), local conditions of towns (geographic conditions, situation of traffic, environmental status, degree of supply in the field of infrastructure, labor market, buying power of inhabitants, etc.) became determinant in the competitiveness of these settlements. The predetermined character related to the position of being a former town or village, city or county-seat became less significant. Settlements could become more independent and more equal, with all the advantages and disadvantages of the new situation.

After the transition there was an increasing interest in how the position of settlements in the Hungarian settlement network could be interpreted. It was another major interest to find explanation to the reasons why rearrangements occurred.

According to some surveys modern institutions offering business and economic services appeared in an increasing number, and provided a continuously higher quality of service.⁵ These institutions seemed to be closely related to one another. This phenomenon was considered to be a new function of cities. By the end of the 1990s the spatial organization and high number of these institutions contributed to the competitiveness of certain cities. These institutions with their new functions pushed those institutions of public service into the background which at the beginning of the century were representing determinant functions. This at the same time meant that competitiveness encouraged from above was becoming less dominant compared to

---

³ Beluszky 2000 a,b

⁴ Beluszky 2000 a, 3 p.

⁵ Lengyel – Rechnitzer 2000

competitiveness based on market conditions. The fact that business and economic services became more available allowed them to more easily gain ground.

The tertiary sector in Hungary could gain ground significantly more easily than the same sector internationally. All the above mentioned has resulted in a more flexible premises-selection of businesses, which allowed several settlements to actively participate in the competition among cities. The mass appearance of international capital as well as the fundamentally new perspective of premises-selection also resulted in a growing competition among cities. Recently, income-earning opportunities of regions became the most important in influencing competitiveness, replacing the importance of a city's position within the hierarchic system. These income-earning opportunities of regions are related to the amount of investments and the all-different labor-market situation. The regional dimension of competition has become more important. Differences between regions became more significant than differences between cities, and the existing differences between cities have clearly decreased. (e.g. geographic location in the case of the Austrian Slovenian frontier zone). All the above mentioned resulted in the disappearance of the mosaic-like character of the past spatial structure, and in the significance of regional affiliation.

Budapest and its agglomeration, some large cities, as well as the western frontier of the country together with the region related to the Mosonmagyaróvár – Győr – Budapest axis were becoming more dynamic. If we try to tinge the three-part-model of the country (east and west, capital and countryside), the zones of the country will be the following based on their level of development:

- Agglomeration of Budapest and the region of north-west Hungary; within the latter one the area around lake Balaton and the Vienna – Budapest axis.
- North-east Hungary, including northern Hungary and the northern part of the Great Plains. (From Nógrád county through Szolnok county to the northern half of Békés county).
- Southern Hungary (the territory to the south of the Nagykanizsa – Dunaújváros – Békéscsaba borderline).

Problems are the most crucial in north-east Hungary, which got into a crisis situation due to: the disappearing mining industry, metallurgy and metal industry; the region's unfavorable geographic location; the market loss of light and food industries formerly producing for the COMECON markets; the crisis of the agrarian sector. Southern Hungary is made up of differently developed regions. The traditionally underdeveloped smaller regions with small villages, as well as the frontier settlements of the southern Transdanubian region are in a very critical situation. Thus it can in general be stated that the level of development in southern Hungary is much lower, than in the regions mentioned in the first group.

When grouping Hungarian cities in five categories it can be noticed that the number of stable and active cities has increased (county-seats, major cities, traditional medium-sized towns).⁶ Real competition can be related only to this level of settlement hierarchy, which competition from an international perspective would be hardly considerable. Within the category of stable and active cities it is possible to get an idea of the changes and dynamics of competitiveness based on the non-specific values of five dynamic economic indicators when using the method of combined ranking. Non-specific values are: the growth rate of retail turnover 1998/90;

---

⁶ Lengyel – Rechnitzer 2000

the growth rate of added value appearing in the industry and services 1998/95; the changing rate of business taxes 1998/95; the changing rate of taxable personal income 1998/95. The present competitiveness of cities can be understood based on the other four dynamic economic indicators, which are all specific values: like the net income of retail companies per inhabitant – 1998; the corporate income tax-base per employee in the case of processing industry companies with double-entry book-keeping – 1998; the net income per employee in the case of companies providing business-services with double-entry book-keeping – 1998; the taxable personal income per inhabitant – 1998.

Based on the so far mentioned two orders of ranking, four subgroups of competitiveness could be differentiated in the case of towns of county rank:

- Winners (e.g. Szombathely, Győr, Székesfehérvár, Dunaújváros)
- Those catching up (cities with favorable dynamics, but presently at a lower rank e.g. Sopron, Debrecen, Pécs, Nyíregyháza)
- Those falling behind (cities with a position that is presently more favorable, but based on their dynamics they are at a lower rank e.g. Szeged, Szolnok, Szekszárd)
- Losers (neither their dynamics, nor their present position would allow them to be at the top part of the rank e.g. Miskolc, Békéscsaba, Hódmezővásárhely)

Among the so-called *special cities* with a *certain function* there are resort towns, frontier cities, agglomeration towns, and industrial cities which all have unique local characteristics. Due to this fact, they are more apt to experience cyclical influences as well seasonal changes. Such cities are Siófok, Paks, Százhalombatta, Tiszaújváros. In order to stabilize and increase their competitiveness it is required of these cities to extend their role in consumption and service provision, as well as to increase their general importance within the region they belong to.

The third group is made up of *continuously changing* cities, which are *able to shift to a more advantageous position*. Several large towns e.g. Eger can be listed here, numerous traditional medium-sized towns e.g. Baja, Keszthely Mosonmagyaróvár are also included among them, as well as the small and medium-sized towns e.g. Aszód, Pécsvárad established in the 70s – 80s – 90s. Market factors and modernization all play a more significant role in the functions of these towns. New market economic institutions appear together with new service units. The cities in a so-called *transitional phase* form a separate group. Primarily those small towns belong to here which were established in the 1990s and are located in the agglomeration of Budapest, in the region between the Danube and Tisza rivers, as well as in the Transdanubian region. As their name indicates these towns do not yet have a stable enough economic structure or institutional network. The income earned in these towns can be considered moderate.

Cities established during the 1990s and located in the region east of the Tisza river are the ones primarily belonging to the group of those settlements which are *falling behind*. These towns have also experienced shifts in the development of their economic base, but the pace of development was behind that of the city network's which resulted in an increasing lagging behind. The majority of such towns can be found in an agrarian region or in an industrial crisis region. As the majority of towns belonging to the group of *losers* and those *falling behind* were established in the 1990s, it might not be a thoughtless remark to say that the declaration of these towns

to be towns in many cases were lacking a real basis. The missing characteristics of modernization, and in general the lack of quality parameters should have been considered when declaring a settlement to be a town.

Large cities with a large population and an extended commuter belt can be considered winners of the city competition of the 1990s. These large cities had earlier as well had multi-level institutions and also a better income producing ability. The same cities stabilized their position through the market economic institutional network; they partly extended their role in the region, and their significance within the region is expected to gradually increase. It seems that the position of traditional medium-sized towns is becoming more stable; their roles might be extended on a minor and mezo-regional level similar to that of cities in a special position. From among small settlements mostly those could experience development in the future, in which the conditions of permanent economic growth are given. These economic conditions could provide the possibility to join the regional economic networks established by large cities.

Bibliography

- Beluszky P. (2000a, szerk.): A magyarországi városok versenyképessége, MTA RKK Közép- és Észak-Magyarországi Tudományos Intézet
- Beluszky P. (2000b): Adalékok a városállomány 1990 utáni átalakulásához, In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón, MTA RKK, 115. – 129. o.
- Horváth Gy. (1998): Európai regionális politika, Dialóg Campus Kiadó
- Horváth Gy. (2001): A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben, Tér és Társadalom 2., 203. – 231. o.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképességéről, In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón, MTA RKK, 130. – 152. o.
- Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon, JATEPress

CAMELIA BRAN – VÁMOSI TAMÁS

Framework of Lifelong Learning in Romania

I. The definition given in Romania to the concept of lifelong learning

The principle of lifelong learning (translated into Romanian from the French words “education permanente”) was mentioned for the first time in an official document in 1995 within the Law of Education, nr.84/1995 and within the republished Law of Education no.606/1999. According to this law “lifelong learning is organized by the Ministry of Education and Research in collaboration with the Ministry of Culture and together with mass-media, religious institutions, folk universities, cultural foundation, another associations and institutions, in order to facilitate the access to science and culture to all the citizens whatever their age is, and to prepare them to properly respond to all the major changes appeared in society ”.

This approach reveals the longlife and life- wide dimension of lifelong learning and its role in a changing society. The principle of lifelong learning stresses the need of articulation between basic education and adult education within a coherent and coordinated system.

According to law no. 133 from 07/21/2000 regarding the Continuing Vocational Training Within the Educational System, “the lifelong learning organized within the educational system is developed with the help of the specific programmes initiated and organized by the public and private institutions with a specific activity in this field, by promoting social partnership, by using interactive methods, enhancing the role of multimedia approaches such as: distance education, computer assisted education, video conferences and others ”. The strong point of this approach consists in the fact that it is stimulated by the use of new technologies and alternative education. Unfortunately, this approach treats lifelong learning as, adult education, continuing education and not as an integrative principle referring to all the educational influences and actions that influence his life, from birth to death.

After serious debates at national level the 6 key messages of the Memorandum of the European Commission on Lifelong Learning have become objectives for Romanian lifelong learning. Within the First National Conference for Adult Education, that took place in Timisoara, Romania 2001, the participants stressed the importance of the key -messages number one: *new basic competencies for all* and number four: *valuing and recognising of the learning and life experience* for Romania.

In the context of the capitalistic economy which Romania is trying to promote after 1989, a lot of changes have occurred on the labour market: the companies require more and more people that can use ICT, that can speak foreign languages and which have strong abilities and competencies in practice labour fields. Unfortunately a lot of people do not have these basic skills. Especially people about 40 are more exposed to become unemployed because of the lack of these skills. It is the task of lifelong learning through adult education, to offer the opportunities for all

people to acquire these basic competencies and to be successfully integrated in the work place.

Although the Memorandum enhances two aims of lifelong learning: *promoting an active citizenship* and *developing measures for employment*, in Romania it can be said that the second one has priority. The rate of unemployment in Romania (10,3% in 2001, 6,8% in 2004 and 6,0% in March 2005) justifies actions for reducing it, but the civil society needs to be sustained throughout programmes whose aims must be the promotion of the social tolerance, the involvement of the citizens in the society's life.

II. The main aims of the lifelong learning strategy

In Romania there is not a coherent specific strategy for lifelong learning. Coherent strategies are developed regarding, the formal initial education (preschool education, primary, secondary and tertiary education) and adult education (especially continuing vocational training of the adults).

The aims of the preschool education system are:

- To assure normal and complete development of the preschoolers, by valuing their physical and intellectual potential, by taking into account their affectivity needs, their developmental rhythm and their main activity: the game
- To enrich the capacity of the preschoolers to get into relation with other children and adults, to interact with the environment.
- To support the preschoolers to acquire information, knowledge, capacities and attitudes requested in primary school
- To help the child discover his own identity and to build up a positive self image

The goals and aims of the general, compulsory education are related to the equality of the chances of all the young people to the acquisition of the basic information, skills, attitudes in order for them to act as creative people in society, to communicate well in real life situations, to participate in the social life, to adapt to different situations, to build for themselves a quality life, to use the new information technologies, to acquire a set of values which will guide their behaviour.

The strategies regarding secondary, non- compulsory educations are oriented towards three directions: theoretical, vocational and technological education and it is organized especially in the cities. The aim of superior secondary education is to offer a specialization for the pupils, specializations in concordance to the three directions mentioned above. Poor developed during the communist regime, theoretical education in high schools has experienced a great development after 198. The side effect is that a lot of pupils leave secondary education without a qualification. Thus, in 1997, 15% of the people between 20-29, 17% of the people between 30-39, 55% of the people between 40-49, 60% of the people between 50-59 did not have a qualification of upper secondary education (according to Key data on Education Data in Europe, 2000, p.194). These statistics reveal great demands for lifelong learning, in order to offer these people possibilities to acquire a qualification and to integrate themselves in the labour market.

Education in universities has known major changes in the last few years in this field, in teaching and evaluation approaches, in the curricula, in order for the universities to have a better adaptation to the international tendencies in education, to the changes occurred on the labour market. (according to the White Paper on the Reform process in Education, 1998). Although the number of people enrolled in tertiary education is increasing, 20,5% of people with ages between 18-24 leave

education. (According to the European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, EC, June 2002, p.45)

Regarded for long time as the Cinderella of the educational system, the adult education has become in the past years more and more important and nowadays it is seen as a way for the adults to adapt to the changes on the labour market, to the changes in the society. According to the Governmental Ordinance no.129/2000 vocational training of the adults is “a national priority”.

According to the Governmental order no.3062 from 18.01.2000, adult education is a “special dimension of the lifelong learning” and its aims are: to develop the knowledge, the information, the competencies and attitudes that the adult needs in a particular moment in his life, in order for him to obtain an appropriate role and status in the society in that he lives”.

Adult education must be a priority in Romania because only 1,1% of the people with ages between 25-64 participate in education and training.(European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, EC, June 2002, p.45). This low percentage reveals the fact that learning in Romania is not seen as an opportunity to have a better life and this is a real problem. Organized actions (such LLW) in order to promote lifelong learning are a must.

III. The contribution and involvement of national and local authorities in the lifelong learning strategy

As the strategies regarding initial education, higher education have been developed for a long time, we have to mention the strategies regarding adult education.

Romania has not yet elaborated a Law of Lifelong Learning. It exists only a project to be submitted to the National Parliament, but this project refers, in fact, to adult, continuing education.

In Romania, vocational training of the adults is seen as a priority (comparing it to the general adult education). The Romanian government has elaborated a Governmental Ordinance, no.129/2000 regarding the vocational training of the adults. This ordinance was approved and modified with the Law nr. 375/2002. According to this Law, the Ministry of Labour and Social Solidarity and the Ministry of Education and Research elaborate the national strategies regarding the development of human resources, including the vocational training of the adults. These strategies are elaborated taking into account the proposals of the National Council for the Vocational Training of the Adults, in accordance to the National Plans for Development and the governmental strategies. Expenditure on education is only 3,4% in 1999 share of GDP (European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, EC, June 2002, p.45). Although the share of GDP for education is expected to be around 6% until 2007, co-financing sources for education must be identified and functional.

The National Council for the Vocational Training of the Adults is also responsible for the coordination in the entire country of the accreditation process of vocational training providers. At the level of each county a commission having as members: the Manager of the General Direction of Labour and Social Solidarity at the county level (as president of the commission), an expert from the county representative of the Ministry of Education and Research, an expert from the County Agency for the Employment; an expert representative of the main professional bodies at the county level, an expert, representative of the main unions of the county. This law

has just been approved, it isn't functional yet, but the vocational training providers want for it with interest. The national and local authorities and, in fact, all the society provide founding to the vocational training process through the budget of the unemployment assurance.

IV. The contribution and involvement of The National Association Of The Regional Centres For Adult Education to lifelong learning strategy

The National Association Of The Regional Centres For Adult Education includes 8 Regional Centres for Adult Education in Romania. These centres have specific aims in the field of adult education as a special dimension of lifelong learning. Each regional centre develops activities such as: methodological support for other adult education institutions (eg. Courses for the managers of the cultural houses, training of the trainers from adult education), counselling services for adults, courses (in the general education field or vocational training), creating scientific brochures, documents, materials related to the adult education, organizing conferences, seminars on different themes such as: ecological education, education for health, intercultural education, other activities in partnership with the local authorities and local economical agents, involvement in the international cooperation projects etc.

Lifelong learning Week, called in Romania "The festival of your opportunities" is also organized by these centres in the town and region in which they action. The National Association Of The Regional Centres For Adult Education is an interface between the Regional Centres, the national authorities and the community. It is a network between the regional centres, facilitating the communication process, the exchange of know- how and information between these centres.

Through their activities, the regional centres implement a piece of lifelong learning strategy in their local, regional community. They offer programmes required by the region and that is way, each regional centre has its one characteristic. The National Association Of The Regional Centres For Adult Education aims to be actively involved in the implementation of the national and local strategies regarding adult education. A big step will be that the representatives of the Association will become members of the commissions responsible for the accreditation process of the vocational training providers, at national and local level.

V. The contribution and involvement of professional associations in lifelong learning strategy

In Romania, some of the professional bodies are directly involved in the implementation of the lifelong learning strategy, especially in the vocational training and rarely in general adult or youth education. Such examples are: The National Union of the Craftsmen from Romania, Chambers of Commerce and Occupation, Chambers of Industry and Commerce who develop courses, especially vocation training for the adults. Other professional associations provide training courses and continuing education for their members (eg. The National Association of the Trainers from Romania), but there are no centralised data regarding this aspect.

VI. Institutional arrangements established to coordinate the lifelong learning strategy

The main institution invested with the implementation of this strategy is *The National Council for the Vocational Training of the Adults (NCVTA)*. This Council was

set up on the basis of the Law 132 from 07/20/1999. The council is an autonomous administrative authority with a consultive role in promoting the policies and strategies regarding adult education. It is a three-part authority including members of the public authorities (The Ministry of Labour and Social Solidarity, the Ministry of Education and Research, the Ministry of Development and Prognosis), the representatives of the main associations of the patronage and the main associations of the union. NCVTA has the task to evaluate the training needs in the field of the vocational training of the adults, to supervise the projects and law referring to the vocational training of the adults, to collaborate with other governmental and non-governmental, national and international institutions who action in the field of vocational training.

The National Agency for Employment and Vocational Training was set up on the basis of the Law no.145 from 07/09/1998. Some activities of the Agency are: to provide and finance vocational training services according to the national policies for employment and with the tendencies on the labour market and to offer counselling services for the unemployed people. The National Agency has in each county a representative institution called The County Agency for the Employment and Vocational Training responsible for the application and the finding of the solution for unemployed people in the county. The Agency finances courses for the unemployed people provided by any institution who acts according to the Agency rules. According to the National Plan of Action for the Fighting Against Unemployment, in 2001 in Romania there were 10,4% unemployed people (representing about 1 million persons). This percentage decreased in 2004 down to 6,8%. The National Plan of Action for the Fighting Against Unemployment wanted to facilitate the access of the unemployed to 393.000 job places through specific services such as:

- 26.000 through mediation
- 40.000 through job market
- 20 .000 through grants for developing new work places within the small and medium enterprises
- 20.000 through stimulation of the employment of the graduates
- **28.5000 through vocational re-training**
- 3.900 through community service
- 11.700 through stimulation to start a small business
- 2.800 through employment of the unemployed by the Association of the Flats Owners
- 4000 through local interest programmes
- 3000 through other programmes.

As it can be seen measures are taken only for one third of the unemployed, and only 3% of the jobs are occupied due to the vocational re-training financed by the public authorities. Unfortunately, education it is not seen as a way to acquire new competencies necessary for a job.

As regarding the initial education, there are a lot of institutions, departments on the ministry level and on county level. Some of these departments are responsible for the continuing training of the teachers from the initial education. Eg. The Houses of the Didactical Body organises in each county training courses for teachers, on various themes.

VII. Examples of the pilot projects of programmes established by the public authorities

In the area of initial education, the Ministry of Education and Research develops very effective pilot projects in partnership with the Open Society Foundation. Project EDUCATION 2000+ developed by The Open Society Foundation has a great impact on the Romanian educational system. Through its aims and actions, the project sustains the reform initiatives and actions of the Ministry of the Education and Research through an open and flexible partnership. EDUCATION 2000+ aims: to promote the communication and coordination between the key institutions responsible for the implementation of the reform at local level; to respond to the educational needs of the Romany by creating efficient methods for a better integration of the Romany in the education and in the reform process.

The Education 2000+ Centre develops a lot of project such as:

- *Equal Opportunities* is a project who aims to improve the very difficult situation of the Roma children in Romania. The project has to cope with the implementing of a school development module, facilitating institutional exchange, and stimulating both Roma pupils and parents to involve in the school life. The project will be implement in 50 schools from 8 counties.
- The aim of *The Career Dream project* is to prepare the teenagers for choosing a career, using information, abilities and attitudes for making their own decision, for creating own future.
- The target group is approx.575 teenagers from 20 Centres Education 2000+ Romanian pilot schools, located in 7 counties.
- *The second chance project* is an experimental program that aims at preventing and debating the social and professional exclusion of the youngsters that have abandoned school for social causes. These should be able to complete their education so that they could enter the capacity exam and continue their studies in a vocational school.
- The target group are the youngster with ages from 14 to 25 years that have dropped out school for social reasons.
- The Centre develops other projects regarding education in the rural area, disadvantaged groups, etc.
- In the field of adult education there are no pilot project developed on governmental level, because nowadays the authorities work on the legal bases of adult education.
- The National Council for the Vocational Training of the adults has developed studies and researches regarding the adults educational needs.

VIII. Promotional activities and campaigns have been established to promote lifelong learning strategy

Adult Learning Week called in Romania *The Festival of your Opportunities* is the main campaign in promoting educational opportunities. Within this week, in Romania have been organized presentations of the job offers, conferences, presentations of the non-formal education offers, exhibitions of the artistic creation, books presentations, open doors, free access to the courses, counselling services for the participants, concerts, plays, dances.

In 2004 a big exhibition with educational offers was established within the biggest exhibition centre in Romania, ROMEXPO, Bucharest. The exhibition was organized by the Ministry of Culture and Cults, by The National Council for the Vocational Training of the Adults, by The Institute for International Cooperation of the Association of the Folk Universities from Germany- Bureau Romania, by the Folk Universities from Romania and by the National Association of the Regional Centres for Adult Education from Romania. The participants at the exhibitions were all kinds of schools, territorial representative institutions of the Ministry of Education and Research, Houses of the Didactical Bodies, Folk Universities, vocational training centres, museums, cultural centres, NGOs active in the educational field, clubs, prisons, etc.

This exhibition was, in deed, a coherent campaign for promoting lifelong learning. Like in other European countries, lifelong learning week is the only coherent campaign which promotes directly lifelong learning and life wide learning. Other campaigns promote parts of the lifelong learning: adult education, especially vocational training, foreign languages, ICT etc.

References

Law of Education, nr.84/1995

The republished Law of Education no.606/1999.

Law no. 133 from 07/21/2000 regarding the Continuing Vocational Training Within the Educational System

White Paper on the Reform process in Education, 1998)

Governmental Order no.3062 from 18.01.2000

Law132 din 07/20/1999.

Law no.145 from 07/09/1998.

All these references was downloaded from the following sites:

<http://www.edu.ro>

<http://www.cedu.ro>

<http://www.leducat.ro>

<http://www.aproape.ro>

European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, EC, June 2002

Key data on Education in Europe, Office for Official Publication of European Communities (2000), Luxemburg

ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA

Igények és szükségletek – szakképzés és munkaerőpiac

Bevezetés

Kutatásom célja a szakképzési rendszer vizsgálata a társadalmi- gazdasági- infrastrukturális- és természeti (Tóth J. 2002) adottságok vonatkozásában, ezen túlmenően a szakképzési rendszer kapcsolataiban található gyengeségi pontok feltárása, az okok és lehetséges megoldások keresése.

Mindezek elemzése során elengedhetetlen a szakképzés rendszerében való visszatekintés, ami a meglévő eredmények összehasonlításával, és a statisztikák áttanulmányozásával valósítható meg. Az oktatásnak ez a részterülete széles és szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkezik, ezért a vizsgálni kívánt elemek és az ezekhez tartozó adatok is sokrétűek. A kutatásához az oktatásföldrajz vizsgálati módszerei biztosítják a megfelelő alapot (Császár Zs. 2004).

Közismert tény, hogy a szakképzés kimenete nincs összhangban a munkaerőpiac bemenetelével. A szakképző iskolák egymás közötti valamint munkaerőpiac igényeinek, elvárásainak, felvevő képességeinek összehangolása nélkül az iskolák nem képesek a változó igényeket követni, ezért bizonyos szakmákat indokolatlanul sok helyen oktatnak, vagyis „túltermelnek”, ugyanakkor másokból hiány képződik. Megfelelő kommunikációs hálózattal ez a helyzet elkerülhető lenne, a végzett tanulók munkavállalási esélyei jelentősen nőnének, olyan szakmával (szakmákkal) rendelkeznének, melyekre kereslet mutatkozik, a szakmakínálatti átfedések megszüntetésével a képzés költséghatékonysága is pozitívan változna.

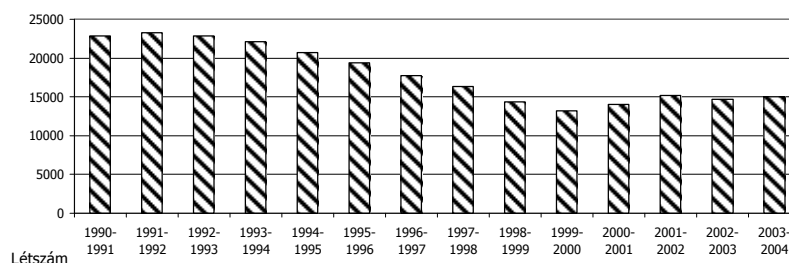
A szakiskolai felvételnél jelenleg nincs minimum-követelményrendszere, 37 olyan szakma szerepel a szakképzési jegyzékben, melyek elsajátításához nem feltétel a 8 általános megéléte sem. A szakképzést választó fiatalok az általános iskolát általában gyenge eredménnyel teljesítették, egyre több diáknál mutatkoznak írási, olvasási, számolási nehézségek, tetéztve ezt motiválatlansággal és fegyelmi gondokkal is. Ezeknél a diákoknál, a túlzottan elméletorientált képzés hatására mégjobban tükröződnek a tanulási nehézségek. A különbségek egyre markánsabban mutathatók ki a lemaradók és a megfelelően teljesítők között. Az iskolai kudarc nem csak a fiatalok és családjaiak, hanem a társadalom számára is súlyos veszteség, melynek csökkentése a közoktatás fejlesztésének egyik kiemelt célja.

Az oktatásban résztvevőket képessé kell tennie arra, hogy a jövő kihívásainak meg tudjanak felelni, olyan kulcskompetenciákkal rendelkezzenek, melyek biztosítják számukra a megújulás képességét, a szakmaváltoztatás lehetőségét is. Mindezek megvalósítása a magyar közoktatás hatékonyságának növelésével, az intézményrendszerek egymás közti és munkaerőpiac eredményesebb kommunikációjával válik csak megoldhatóvá.

Az elmúlt 15 évben a magyar munkaerőpiacon nagyfokú átrendeződés indult meg, melynek fő oka a politikai rendszerváltozásból eredő privatizáció. Azokban a régiókban, ahol ez nem kellő hatásfokkal valósult meg és külföldi befektetések sem realizálódhattak, a régi munkahelyeket nem pótolta semmi. A kedvezőbb helyzetű régiókban az újonnan létesülő vállalatok a versenyhelyzet miatt csak a szükséges mennyiségben és megfelelő képzettségben foglalkoztattak, minek hatására a munkaerőpiac jelentősen összehúzóódott, földrajzilag differenciálódott. A jobban alkalmazkodó régiókban az átalakulás szerkezetileg sikeresen zajlott le, és az országos átlaghoz képest a munkanélküliségi mutatók alacsony értéket képviselnek, ezek a Nyugat-Dunántúl, Vas, Győr-Moson-Sopron, illetve Közép-Magyarország és a Közép-Dunántúl régiói. Elmaradottság mutatható ki a Dél-Dunántúl, az Alföld és az ország északi és keleti vidékein, ahol előfordul 40%-os munkanélküliség is néhány halmozottan hátrányos helyzetű kistérségben. Ezeknél a településeknél a munkahelyek hiánya mellett az elzártság is jellemző, az úthálózat, távolsági tömegközlekedés problémái révén (Köszegfalvi 2001). Mindezek hatására elmaradnak a hazai és külföldi befektetések, a környező munkahelyek pedig nehezen megközelíthetők, az ott élő lakosság megélhetése egyre kilátástalanabbá válik, a távolság egyre nagyobb lesz az elmaradott és fejlett régiók között.

A hátrányos helyzetű kistérségekben élők iskolázottsági mutatója is elmarad az országos átlagtól, mely összetett folyamatok együttes eredménye. Összességében elmondható hogy a rendszerváltásba sikeresen bekapcsolódott régiókban a gazdaság is kedvezőbben alakult, ami pedig vonzerőt jelent a magasabb iskolázottság számára (Császár 2004). A fejletlen régiókban – az imént már említett megélhetési és közlekedési gondok miatt- a középiskolás korúak továbbtanulási lehetőségei sokkal rosszabbak, mint másutt. Az iskolák megközelítése, a tanulmányok finanszírozása nem teszi lehetővé, hogy az itt élők képesek legyenek gyermekeik számára a hosszabb időt igénylő ugyanakkor magasabb végzettséget nyújtó tanulmányok biztosítását. Mindezen tényezők együttes hatása azt eredményezheti, hogy a rövidebb képzési idejű iskolatípusokat fogják preferálni, vagy egyáltalán nem folytatnak középiskolai tanulmányokat.

Tanév

(1. ábra). A Dél-Dunántúli régiót vizsgálva a szakiskolai tanulók létszámalakulása az országos tendenciát tükrözi

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A szakiskolát választók aránya a más iskolatípusokhoz képest az elmúlt évtizedben jelentősen csökkent, ezért is szükséges a szakoktatást vonzóbbá tenni, melynek legfontosabb területe hogy piacképes szakmákra összpontosítva történjen az oktatás. Az országos szinten megfigyelhető csökkenő tanulólétszám ellenére – a

2003-as évi adatok alapján – 1100 szakképzést folytató intézmény működött hazánkban, átlagosan 270 fős gyereklétszámmal, de ennél is súlyosabb, hogy 150 településen összesen 170 intézmény van, ezekben 120 fő az átlagos tanulólétszámmal.

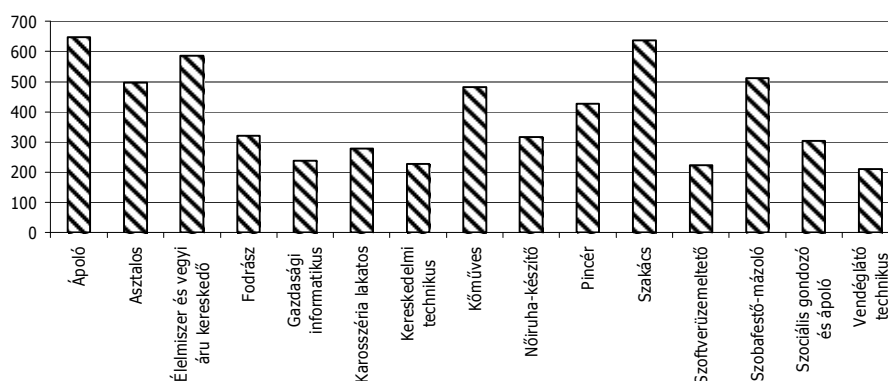
A szakképzés szerkezete

A magyar szakképzés lokális és globális problémákkal küzd. Mindezek kezelése csak akkor lehetséges, ha feltárjuk az okokat a felmerülés helyszínén – időben és térben-, majd lokálisan rávilágítunk a lehetséges megoldásokra, melyek megvalósítása globálisan is pozitív eredményt fog produkálni. (Tóth J. 2002).

A szakképzést folytató intézmények gyakorlati képzési helyei sok esetben nem biztosítják a tanulóknak a korszerű technikák és technológiák bemutatását. A szakmai tárgyak tartalma és a gazdaságban végzett tevékenységek színvonala között nincs mindenütt összhang. Mindezek a hiányosságok fokozódnak a kisméretű intézményeknél, ahol a szűkös forrásokból nem valósulhatnak meg a korszerűsítések, új programok és segédanyagok beszerzése.

A fejlesztések finanszírozásához a fenntartók sok esetben egyáltalán nem tudnak támogatást biztosítani, a különböző pályázatokkal pedig csak azok a képző intézmények tudnak hatékonyan operálni, ahol megvalósul ezek folyamatos figyelemmel kísérése és a formai követelményeknek való megfeleléshez szükséges rutin is rendelkezésre áll, illetve az esetleges önrészt is elő tudják teremteni.

A régióban oktatott szakmák közül indokolatlanul sok az átfedés. Szemügyre véve a Dél-Dunántúl képzési rendszerét, arra a következtetésre juthatunk, hogy a legjellemzőbben túlermelts szakmákban elhelyezkedési nehézségek mutatkoznak.

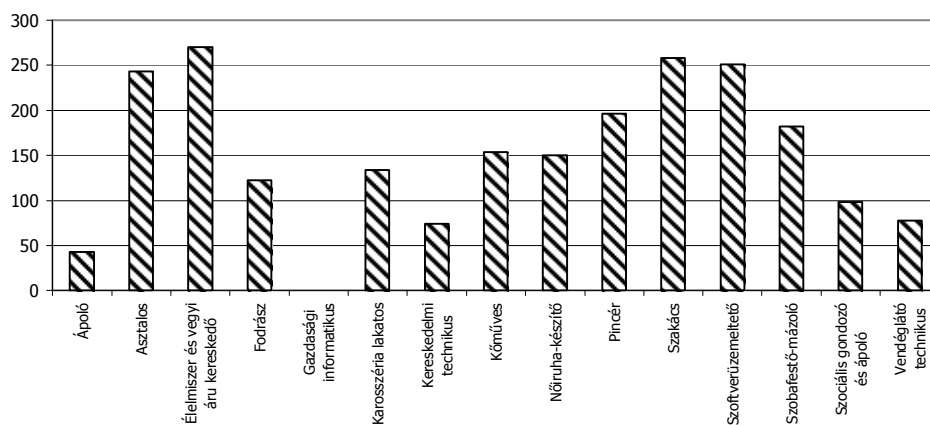

2. ábra. Párhuzamos képzések a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003)

Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

Kiemelve a legmagasabbakat (2. ábra), láthatjuk hogy az ápoló 648, szakács 636, élelmiszer és vegyi áru- kereskedő 586, szobafestő-mázoló 512, asztalos 497 párhuzamosan képzett (összes) évfolyammal nagyon sok diák párhuzamos képzését jelenti a Dél-Dunántúl régióiban.

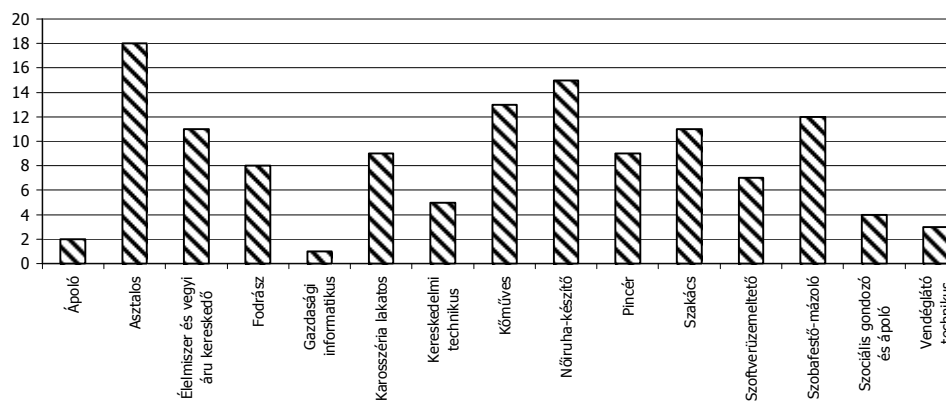
Megvizsgálva azt, hogy mindez a végzős évfolyamok, illetve a végzős évfolyamokat kibocsátó képző intézmények számának függvényében hogyan alakul, megfigyelhető hogy párhuzamosan több helyen is folytatnak azonos szakmákban képzést. Megoldást jelentene, ha ezek a képző intézmények szakmaszerkezetüket összehangolnák egymással, kevesebb szakmát oktatnának, így lehetőségeiket koncentráltabban tudnák kihasználni a fejlesztések terén.

3 ábra. Végzős évfolyamok alakulása szakmánként a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003) Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

A végzős évfolyamok elemzése során (3. ábra) az élelmiszer és vegyi áru- kereskedő 270, szakács 258, szoftverüzemeltető 251, asztalos 243, pincér 196 végzős évfolyammal emelkedik ki a sorból.

A végzős évfolyamok képzési helyeinél a forrásadatbázis települési szintig bontja az adatokat, a (4. ábra) diagramból kiolvasható, hogy 1-1 végzős évfolyamot mennyi különböző intézményben képeznek a 2002-2003-as tanévben. A támogatási lehetőségek elaprózódnak a sok azonos szakmát oktató helyek között, így az iskolák nem képesek felszereltségüket hatékonyan javítani.

4. ábra. Végzős évfolyamok képzési helyeinek száma a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003) Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

Láthatjuk hogy a Dél-Dunántúli régióban, asztalost 18 intézményben (Szekszárdon 3 helyen is), nőruha-készítőt 15 intézményben (Szekszárdon 3) intézményben, kőművest 13 (Pécs és Kaposváron 2-2) intézményben, szobafestő-mázolót 12 intézményben, élelmiszer és vegyi áru kereskedőt 11 intézményben, szakácsot összesen 11 intézményben (ebből Kaposváron 3 helyen is) oktatnak.

Az azonos településeken, illetve a régióban mutatkozó átfedések jól reprezentálják, a szakképzési rendszer szétforgácsoltságát, ami országos szinten közel 1100 szakképző intézmény működését jelenti.

Az intézményrendszer – a fentiekben bemutatott – elaprózódottsága egyrészt a támogatások megfelelő felosztása és kihasználása terén jelent gondot. Másrészt megnyilvánul ez a probléma a képzés minőségében, az osztályok szervezésében is, ahol előfordul, hogy 6 szakmacsoport együttes oktatásával (fodrász, bőrdíszműves, kerámiakészítő, porcelánfestő, fazekas, gipszminta-készítő) valósulhat csak meg a fenntartók által elfogadott osztálylétszámok kialakítása. Pedagógiaiilag ez nem kívánatos helyzetet eredményez, az így kreált osztályokban soha nem alakul ki közösségérzet, hiszen a tanulók (néhány kivételtől eltekintve) csak a közismereti tantárgyakat tanulják együtt, a szaktárgyaknál már csoportbontásban vannak. Elkerülhetetlen a klikkesedés, a tanulócsoporthoz szétválasztása, ami a hátrányos helyzetű fiatalok esetében kezelhetetlen problémává nő. Másrészt az iskolák nem képesek a teljesség igényével nyomon követni minden oktatott szakmában a munkaerőpiaci igényeket, hiszen erre a feladatra nincs kapacitásuk, ugyanakkor a piac résztvevői sem tudják eldönteni minden esetben, hogy melyik iskola felé jelezzenek. A megoldást a többlépcsősben szerveződött integrációs központok megalakulása jelenti.

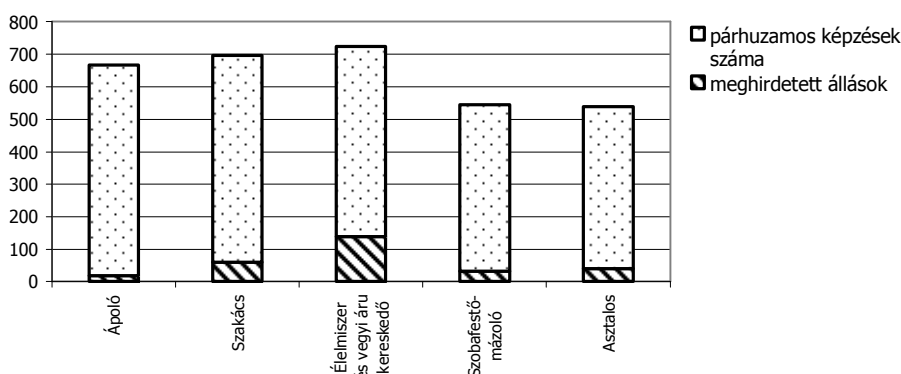
Munkaerőpiaci lehetőségek értékelése

Az oktatás rendszere és a munkaerőpiac sokoldalú kapcsolatban állnak egymással. Az oktatás által szerzik meg a szakképesítésüket a tanulók, abban a reményben, hogy az elsajátított szaktudásukkal aktív részesei lehetnek a társadalmi munkamegosztásnak.

Hatékonyan működő gazdaságban ez magas arányban valósul meg. Ott ahol az oktatás és a munka világa közötti együttműködés akadózik, a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési lehetőségei korlátozottan valósulnak meg, minek hatására a munkanélküliség kedvezőtlen helyzetet mutat.

A munkaerőpiacra lépő fiatalok elhelyezkedési esélyeinek elemzéséhez meg kell vizsgálni az oktatás kimeneti oldalát és munkaerőpiac felvevő képességét. A keresleti oldalt reprezentálják a meghirdetett álláshelyek, melyekről a regionális munkaügyi központok nyújtanak tájékoztatást. Mélyebb elemzés céljából hasznos az értékelést kiterjeszteni a munkaerő közvetítő („fejvadász”) cégekre, és az álláshirdetésekből gazdagnak mondható kiadványokra, napi illetve hetilapokra és más médiumokban megjelenő hirdetésekre. Utóbbiakról a problémafelvetés mélységi célkitűzése miatt most tekintsünk el.

Szemügyre véve a Dél-Dunántúl képzési rendszerének átfedtségét, arra a következtetésre juthatunk, hogy a legjellemzőbben túlermeltszakkákban elhelyezkedési nehézségek mutatkoznak. Ezt a problémát tovább súlyosbítja az a tény, hogy a magyar lakosság mobilitása munkahelyszerzés céljából alacsony szintűnek minősíthető. Kevesen vállalják az újrakezdést egy munkaügyiileg jobban ellátott térségben, illetve az ingázás a munka és lakóhely között is csak csekély mértékben jellemző. Utóbbiban való inaktivitás okai között meg kell említeni a közúti hálózat szerkezetének elavultságát, korszerűtlenségét, az utazási költségek nagyságát a munkabérekhez viszonyítva. Országos elemzések alapján elmondható, hogy a Dél-Dunántúl ebből a szempontból elmaradott térség, és helyzete egyre romló tendenciát mutat. (Császár 2004). A regionálisan átfedésben oktatott szakmákat összevetve az ezekben való elhelyezkedést kínáló lehetőségekkel (5. ábra), – melyek országos viszonylatot mutatnak –, megállapítható hogy a képzés szerkezete és a gazdaság közötti csak minimális kapcsolat mutatkozik.

5. ábra. A képzések és a meghirdetett állások aránya Forrás: KIFIR elemzése és az Állami Foglalkoztatási Szolgálat adatbázisa alapján saját szerkesztés

A kínálati oldal elemzését érdemes kiterjeszteni országos szintre. A fiatalok (16-24 éves korosztály) között végzett kutatások szerint (Kákai – Szabó 2005) enyhe előrelépés jelei vehetők észre a mobilitás terén, ami összefügg azzal a reális szemlélettel, – miszerint a vizsgált korosztály 47%-a tart attól –, hogy tanulmányaik befejeztével nem tudnak majd elhelyezkedni.

Magyarország az EU csatlakozása révén jogosulttá vált több olyan támogatás igénybevételére, melyek az oktatás színvonalának növelését célozza meg.

A ROP 3.4 „Régióspecifikus szakmai képzések támogatása”, melynek célja regionális konzorciumok létrehozása a munkaerőpiaci igények felmérésére, elemzésére a régióknak megfelelő kulcságazatokban, a szakképzési kínálat feltárására, a hiányszakmák megjelölésére, és a képzési irány meghatározására az egyes szakmákban. További feladatuk lesz az információ szolgáltatása az igényekről és lehetőségekről a képzések terén, valamint a szakképzési és szakmai továbbképzési programok kifejlesztése. (a MKIK stratégiája a 2001-2004. évekre)

A régiókban így létrejönne egy olyan adatszolgáltató rendszer, mely hatékonyan hozzájárulna az iskolák szakmai kínálatának kialakításához, a szülőknek-diákoknak pedig a munkaerőpiaci igényekben való eligazodáshoz nyújtana hasznos információkat, megkönnyítve ezzel a szakmaválasztást.

Az oktatás, ezen belül is kiemelkedően a szakoktatás színvonala és a gazdaság szervezettsége, a foglalkoztatottak aránya szoros kölcsönhatásban állnak egymással. A szakképzés fejlesztésének elsődleges célkitűzése a piacorientált szakképzés kialakítása.

A probléma orvoslását célozta meg a Humán erőforrás-fejlesztés Operatív Programja (HEFOP) Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) megalakítására kiírt pályázattal.

Az átalakulás – melyet a képző központok működésétől várnak – érinti a szakképzés szerkezetét, kihat a képzés tartalmára, módszertanára, biztosítja a szakképzési kínálat megfelelő összehangolását a régióban működő képzőintézmények és a képzés – munkaerőpiaci igények között. Lehetővé teszi, hogy a tanulók naprakész ismeret és gyakorlatanyagot sajátíthassanak el a csúcstechnológiával felszerelt tanműhelyekben, melyek gyakorlatorientált szakképzési bázisként fognak működni. Mindezek mellett közösségi funkciók ellátására is sor kerül, olyan komplex tevékenységekben, mint a pályaválasztási tanácsadás, pályaorientáció, karrier tanács-

adás, a hátrányos helyzetű gyermekek és családjaik számára nyújtott szolgáltatások. A gazdálkodó szervezeteknél gyakorlati képzést folytatók számára tanácsadási tevékenységeket végeznek.

Beszámolnak az eredményekről, konferenciákat szerveznek, tanulmányokat készítenek. (HEFOP/2004/3.2.2) Megvalósítása során a regionális központokban infrastrukturális fejlesztésekre kerül sor, oktatási eszközök, informatikai berendezések beszerzésével. (HEFOP/2004/4.1.1)

A kiírásnak megfelelően ezek a képző központok régióként 6-8 szakképzést folytató intézmény (vagy tagintézmény) hozza létre, irányításukat pedig a pályázati célok-nak megfelelően, nonprofit szervezetek végzik.

A ROP 3.4 „Régióspecifikus szakmai képzések támogatása és a (HEFOP) Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) megalakítására kiírt pályázatok a szakképzési rendszer megújulását, átszervezését célozzák meg, melyek működésével megvalósul a képző helyek és a munkaerőpiac közötti hatékony kommunikáció.

Összegzés

A képző intézmények helyzete több szempontból is nehéz, egyrészt versenytársi viszonyban vannak egymással, nincsenek érdekelve abban, hogy összehangolják működésüket, ezért sok szakmát átfedésben oktatnak. Ezekben a képzésekben a végzett diákok elhelyezkedése többnyire nem biztosított, a „túlképzés” miatt. Másrészt alig létezik olyan előrejelzés, mely a szakképzés irányainak és szerkezetének kialakítását segítené elő, bemutatva a munkaerőpiacon várható keresletet. A gazdasági aktivitás pozitív irányú változásához elengedhetetlen a területi aktivitási különbségek mérséklése, mely megvalósításához az okokat helyi szinten kell keresni, és regionális adottságoknak megfelelően kell kezelni (Tóth J. 2002).

A munkaerő iránti minőségi igény differenciálódik, de a megnövekedett igény csak megfelelő színvonalú oktatással biztosítható. Azért az elsődleges feladat a munkaerőpiaci-igények felismerése, és ezekhez igazodni tudó oktatási intézményhálózat kialakítása, valamint közelíteni kell egymáshoz a társadalmi-gazdasági igényeket.

Felhasznált irodalom

- Becsei J. (2004): Népszéghödrájz. – Ipszilón Kiadó Kft, Békéscsaba, pp. 206-282.
 Császár Zs. (2004): Magyarország oktatásfödrájz. – Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 189 p.
 Cséfalvay Á. – Gyánti I. – Rabb Sz. – Vámosi T. (2004): A Dél-Dunántúli régió iskolarendszerü szakképzésének elemzése és fejlesztési – racionalizálási terve. – Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, Pécs, p. 215.
 Csizmár G. (2004): Munkaerőpiac – szakképzés. – Szakképzési Szemle, XX. évfolyam 2. pp. 89-
 Forray R. – Híves T. (2004): A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-200) – Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, p. 78
 Jakab J. (2004): A szakképzés fejlesztésének stratégiája. Szakképzési Szemle, XX. évfolyam 2. pp.
 Hideg É.- Nováky E. (1998): Szakképzés és jövő. – Aula Kiadó, Budapest, p. 237.
 Tóth J.- Trócsányi A. (1997): A magyarság kulturális födrájz. - Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 226 p.
 Tóth J. (2002): Általános társadalomfödrájz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 15-23, 275-294.
 Vámosi T. (2005): A szakképzési rendszer területi problémái. - Humánpolitikai szemle 2005/1.
 Dr. Szilágyi J. (2005): A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara középtávú fejlesztési stratégiája 2005-2013.

FORINTOS KLÁRA

A tréningek szerepe

Napjainkban egyre inkább érzékelhetővé válik, hogy felértékelődik az emberi erőforrás szerepe. Fejlesztése kulcsfontosságúvá vált a cégek jövőjének biztosítása, a rövid- és hosszú távú céljainak megvalósítása szempontjából. A 21. század egyik alapvető jelmondata a „Lifelong Learning”, vagyis az „Egész életen át tartó tanulás”. Jól látható ma már, hogy életünk folyamán egyre több ismeretet és készséget kell elsajátítanunk, hogy meg tudjunk felelni a környezetünk által támasztott elvárásoknak.

Valamennyi munkátatónak tudomásul kell vennie, hogy a legbiztosabban megtérülő beruházás az emberi tőkébe történő befektetés és egyre inkább az lesz a jövőben! A jövőbeni gazdasági fejlődésünk szempontjából a döntő termelési tényező a munkavállalók képzése lesz, hiszen a jól képzett, magas munkakultúrájú emberi tőke az elsődleges tényezője a nemzetközi gazdasági versenynek. Tehát jól látható, hogy a *képzést* – annak egy sajátos, hatékony formáját, a *tréninget* – nem szabad ma már a „maradék-elv” alapján működtetni.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk egyik legfontosabb tényezője lehet a konvertálható tudás, amelynek kiemelkedő munkakultúrával kell párosulnia. Az egész életen át tartó tanulás és képzés feltételrendszerének korszerűsítése Magyarországon is időszerűvé vált. A megfelelő időben és mennyiségben rendelkezésre álló emberi tőke megtervezése, felkutatása és hatékony foglalkoztatása az erőforráskezelőktől hozzáértő szaktudást igényel.

Mielőtt a képzés e sajátos formájáról, a tréningről beszélnénk, vessünk egy pillantást *kialakulásának történetére*. Már a görög Szókratészt is gyakran vették körül diákcsoportok, tanítványok, akik a vitaközös művészetét tanulták egy sajátos módszerrel. A szofisták azt vallották, hogy felszínre kell hozni az emberben szunnyadó gondolatokat, érzelmeket... ez szinte a mai tréning módszer alapja is lehetne, azonban a tudományos igényű, célzottan a viselkedésváltozásra létrehozott tréning csoportok története alig ötven évre nyúlik vissza.

A tréning módszer kialakulásában a szociológia, szociálpszichológia, a korai csoportpszichoterápiás próbálkozások nagyban segítettek. Sigmund Freud a pszichoanalízis megteremtője és Jakob Levy Moreno a pszichodráma módszerének kidolgozója felismerték, hogy az emberi kapcsolatok elsősorban érzelmiek, rokonszenviék. A tréning-módszer alapjául szolgáló tapasztalati tanulás atyja Kurt Hahn, aki a személyiségfejlesztés folyamatában az aktív tapasztalatszerzésen alapuló tanulásra helyezte a hangsúlyt az elméleti tudás megszerzése helyett.

Elton Mayo i munkatársaival – kísérletei során – arra a fontos következtetésre jutott, hogy a termelékenység növelése az emberi tényező sajátos befolyásolásával is elérhető. Az interperszonális kapcsolatoknak meghatározó szerepe van a teljesítmények alakulásában. A fenti előzmények figyelembevételével mégis azt mondhatjuk, hogy a tréningmozgalom kialakulása Kurt Lewin munkásságához fűződik. Kutatásai vezettek a T-csoport (tréning csoport) módszerének kialakításához. Ő volt az, aki a csoportdinamikai folyamatokat az egyéni és társas készségek fejlesztésének szolgál-

latába állította. Kísérletei során feltárta, hogy az emberi kapcsolatok fejlesztésében elengedhetetlen szerepe van a visszajelzésnek (feedback). Carl Rogers és Maslow elindította az encounter-csoport mozgalmat. Ennek lényege az volt, hogy meghatározott tematika nélkül a csoporttagok érzéseire és interakcióira építve önmaguk feltárását akarták elősegíteni.

A tréningmódszer népszerűségének csúcsát a 80-as években érte el, amikor az USA-ban országos tréningmozgalmak indultak el különböző célcsoportoknak kikiáltva az egyetlen jónak és igaznak vélt módszert. Azonban csakhamar rá kellett jönni, hogy nincs egyetlen „üdvözítő”, jó módszer. És ez ma is elmondható!

Hazánkban – mint ismeretes – a 80-as években állami vezetőképző működött, de megjelentek a külföldi szakértők, tanácsadó, szervezetfejlesztő cégek.

A kezdeti tréningek elsődleges célcsoportjai az üzletkötők és ügyfélszolgálati munkatársak voltak. Ennek oka részben az volt, hogy a piacon működő konkurens cégek, vállalatok frontemberei reflektorfénybe kerültek és komoly szerepet játszottak a vállalat gazdasági sikereinek elérésében. A szervezetek felismerték, hogy erőforrásaikat akkor tudják leoptimálisabban kihasználni, ha megfelelő képzéssel próbálják meg kihozni munkavállalóikból a maximumot.

Ma a hazai tréning-piac pontos áttekintése lehetetlen vállalkozás lenne, hiszen tréningeket tartanak ma tanácsadó és szervezetfejlesztő cégek, egyetemi oktatók, pedagógusok és még fejeződések is. Azonban a tréningpiac fejlődési tendenciájában a mennyiségi jellemzőket felváltották a minőségi jellemzők: megrendelő részről megjelentek a kifinomult célok, szakmailag megalapozott tréningprogramok igénye, professzionális, jól felkészült tréningekkel.

A fenti áttekintés után nézzük meg, mi is a sajátos *tréningmódszer*, amely hatékonyabb lehet más képzési formánál?

Valószínűleg, ismert valamennyiünk előtt az a kutatási eredmény, amely az emlékezet terjedelmét vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy három nap után a felnőttek az olvasott anyag 10%-ára, a hallott anyag 20%-ára, a látott anyag 30%-ára, a halott és látott anyag 50%-ára, a kimondott anyag 70%-ára, s a megtapasztalt, cselekvéshez kötődő anyag 90%-ára emlékeznek! (Weiss 1995)

És itt vagyunk a tréning módszerénél! Mi is a tréning alapja? A tapasztalati tanulás! De hogyan? Ezt a folyamatot – mint ismeretes – David Kolb kiválóan leírta, amely szerint a valódi viselkedésváltozásra csak saját tapasztalatainkon keresztül tehetünk szert! A tapasztalati tanulás folyamatát négy szakaszra bontotta, mely ma is modellként szolgál a tréningeken a készségek fejlesztésére, a viselkedések és szokások megváltoztatására!

Idézzük fel – csak címszavakban – mi is az a négy szakasz? 1. a konkrét tapasztalat és cselekvés szakasza 2. a megfigyelés és értékelés szakasza 3. az absztrakció és fogalomalkotás szakasza 4. majd a tanult kipróbálásának szakasza. A tapasztalati tanulást akkor éri el valaki, ha felismeri, hogy a megtanult magatartásokat, cselekvéseket, milyen különböző szituációkban tudja hasznosítani.

A tréning egyik legfontosabb eleme az önismeretszerzés! Az emberek kétezer évvel ezelőtt is a jövőjükre, a sorsukra voltak kíváncsiak, mikor jóslást kértek a delfi jóstól, aki – mint tudjuk – azt felelte, hogy „ismerd meg önmagadat és tudni fogod a sorsodat, mert a sorsod Te vagy!” Az önismeretszerzés alapja pedig éppen a visszajelzés, annak fogadása és tudatosítása, amely elsősorban az önismereti tréningcsoportok módszere. A közismert Johari-ablak modell jól szimbolizálja ennek működését, amely lényegében egy kétdimenziós diagramm, amelyiknek egyik di-

menzióját az alany (önmaga vagy mások), másik dimenzióját az önismeretszerzésre vállalkozó személyről való tudás (ismert vagy nem ismert) alkotja. (Megalkotói: Joseph Luft és Harrington Ingham pszichológusok. Az elnevezés az ő keresztnévük elejének fonetikai ejtésű összevonásából adódik)

Arra a kérdésre hogy mi is a tréning? – röviden, definíciószerűen – nagyon nehéz lenne válaszolni. Mint ismeretes – napjainkban is – mindenkinek mást és mást jelent a tréning szó. Az eredeti angol „training” kifejezést leginkább a magyar „képzés” szóra fordíthatnánk, de a számos definícióból idézzünk fel néhányat:

– „A tréning néhány napos, többnyire bentlakásos formában megszervezett koncentrált és strukturált képzési forma” (Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp. 1997. 300. o.)

– „A készség – és személyiségfejlesztés legadekvátabb formája a tapasztalati tanulás színtere, a tanulási folyamatban a résztvevők – az adott témát feldolgozva, saját tapasztalatokra építve, a csoport többi tagjával interakcióban – élményszerűen, közvetlen módon sajátítják el az új ismereteket, melyek általában be is épülnek a viselkedési repertoárjukba.” (M.o. A személyzeti osztály II. 158.o.)

– „Olyan intenzív, csoportdinamikára épülő, felnőttképzési eszközzel operáló, meghatározott időtartamú képzés, amely hatékony eszköz a szervezeti – vezetési tanácsadáshoz” (Poór J.: Menedzsment tanácsadási kézikönyv 408.o.)

Tehát azt mondhatjuk, hogy a tréningek általános jellemzői: védett környezetben, saját élmény, tapasztalati tanulás, strukturált gyakorlatok, visszajelzések, tanulságok levonása. Olyan interaktív, kiscsoportos képzés, ahol a készségfejlesztésen van a hangsúly.

„A tréningen (az ún. strukturált gyakorlatok alkalmazásával) megvalósuló saját élményű tanulás az önismeretet és az emberismeretet, a szociális és vezetői készséget, az együttműködési, kommunikációs és problémamegoldó készséget fejleszti.” (Gazdag, 1992)

Az említett „tapasztalati” magatartást akkor éri el valaki, ha felismeri, hogy a megtanult magatartásokat, cselekvéseket milyen különböző szituációkban tudja hasznosítani. Tapasztalataink szerint ez a magatartás gyorsabban és hatékonyabban alakul ki, ha az egyén modell- és mintahelyzetekben, megfelelő feladatokon gyakorol, illetve ismeri a megtanulni kívánt magatartásra vonatkozó tudnivalókat.

Természetesen a tréning lebonyolítása nagyban függ a kívánt céloktól, és célcsoporttól. Minden tréning esetében pontosan definiálnunk kell azokat az ismereteket és képességeket, amelyeknek elsajátítását célul tűztük ki, majd a tréning lefolytatása után meg kell vizsgálnunk a megfogalmazott célkitűzések elérését. Egyet kell azonban értenünk Gyökér Irén megfogalmazásával, miszerint „Az emberi erőforrással kapcsolatos költségek meghatározását, a képzések eredményességének, gazdaságosságának vizsgálatát ma még számos tényező akadályozza. Ennek egyik oka, hogy a munkaerőpiaci helyzet ma még nem kényszeríti rá a vállalkozásokat ilyen számítások elvégzésére. A másik ok, hogy a vállalkozások nem rendelkeznek ehhez kielégítő támpontot nyújtó információbázissal.” (Gyökér Irén 2001. 73.o.)

Megjegyezzük hogy a karunkon folyó tréningek hatékonyságát a folyamatosan működő visszajelzések (feedback) alapján évenként elemezzük és értékeljük. (ld. Forintos Klára: Készségfejlesztő tréningek tapasztalatainak elemzése a hallgatói visszajelzések tükrében. Tudásmenedzsment 2001)

Megfontolandó ugyanakkor Klein Sándor véleménye is, aki azt vallja, hogy a képzések hatékonyságának vizsgálata a legnehezebb feladat. Nehéz ugyanis egyér-

telmően bizonyítani, hogy a tréningen résztvevők valóban fejlődtek – az előre várt és ígért mértékben – vagy sem. A legtöbb hatásvizsgálat ugyanis – ha egyáltalán sor kerül rá – nem a tényleges tanulást, a munkahelyi viselkedésváltozást méri, hanem a résztvevők utólagos megkérdezéséből áll. (TRÉNING-TÜKÖR Szakmai Nap 2005). Azonban a tréningek eredményességének korrekt értékelését nehezíti az a tény, hogy a képzések hatása nem azonnal, hanem bizonyos idő elteltével – esetleg hosszú távon – jelentkezik csak!

A tréning eredményességét nagymértékben befolyásolja a *tréner* szakmai tudása, szakmai igényessége, összességében a tréner személyisége. Mivel a tréning a résztvevői tanulás elvére épít, a résztvevők a főszerep! A tréner nem oktató, hanem a folyamatokat katalizáló szerepben dolgozik. Feladata az érdeklődés, a bizalom, a nyíltság megfelelő szintjének a megteremtése. A tréner szerepe a folyamatok irányítása, közös elemzések vezetése, az őszinte csoportlétkör kialakítása és szinten tartása.

De a fentieket figyelembe véve kit nevezünk jó trénernek? Milyen képességekkel kell egy jó trénernek rendelkeznie? Akárcsak a tréning definícióját, ezt sem tudjuk egy mondatban, vagy néhány pontban precízen megfogalmazni, hiszen a jó trénernek – mint láthatjuk – több tucatnyi képességgel és készséggel kell rendelkeznie ahhoz, hogy tevékenysége a várt eredményt biztosítsa. Így említsünk meg itt néhány – általunk legfontosabbnak tartott – ismérvet: mint az adott szakmai terület mély és naprakész ismeretét, a személyközi kapcsolatok jó menedzselését, értő figyelmet, magabiztos fellépést, vagy a kiváló kommunikációs készséget, problémafeltárás képességét, visszacsatolás, döntéshozatal, nem utolsósorban az empátia és az aktív hallgatás képességét. De mint említettük, mindenekelőtt lényeges a jó légkör megteremtése, hiszen ez alapozza meg a tréning egész hangulatát, menetét, eredményességét. A tréner szerep tehát legfőképpen abban áll, hogy a résztvevők tudását, képességét vagy készségét fejlessze. Ahhoz pedig, hogy ezt a feladatot jól el tudja látni, fontos hogy a tréner is folyamatosan képezze magát!

Arra a kérdésre válaszolva végül, hogy „Mire jó a tréning?“, „Mi az a sajátos tréningmódszer, amely hatékonyabb lehet más képzési formánál?“ – láthattuk, hogy nehéz rövid, egyértelmű választ adni. Azonban kiemelkedő, hogy a tréning a különböző képzési formáktól eltérően a tanulás, a gyakorlás, az alkalmazás és az értékelés körforgásszerű ismétléséből áll. Olyan módszer, amely kiszélesíti a tanulás spektrumát és megfelelő kontextust teremt számára három fő területen. Az első az elméleti tudás és annak alkalmazási módjai. Ezt a tanulási típust példázza a problémamegoldás tanítása. A második a készségek elsajátítása, bizonyos gyakorlati tapasztalat szükséges a készségek kifejlesztéséhez. A harmadik terület az értékek és attitűdök szintjén történő tanulás.

Irodalom

- Barlai Róbert-Torma Kálmán: A tréningcsoportok alkalmazásának néhány hazai tapasztala a vezetőképzésben. Külkereskedelmi Főiskola Bp. 1994.
 Brice Tracy: Maximális teljesítmény. Bagolyvár Kiadó Bp. 1999.
 Forintos Klára: Készségfejlesztő tréningek tapasztalatainak elemzése a hallgatói visszajelzések tükrében In Tudásmenedzsment 2001.
 Gyökér Irén: Humán erőforrás – menedzsment. Műszaki Könyvkiadó Bp. 2001.
 Popper Péter: A belső utak könyve. Magvető Kiadó Bp. 1981.
 Rudas János: Delfi örökösai. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlat. Kairosz Kiadó Bp. 1990.
 Varga Károly: Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése. Szervezeti akciókutatások eredményei és tanulságai Akadémiai Kiadó Bp. 1986.

LÉGRÁDINÉ LAKNER SZILVIA

Tréningmódszer a felsőoktatásban

Első élményszerű találkozásom a tréningmódszerrel a 90-es évek közepére tehető, amikor közgazdász hallgatóként „Vezetői készségfejlesztés” címmel két egymást követő félévben vettem részt tréningen. A mai napig élénken él bennem a tréning minden pillanata: a helyszín, a csoporttársaim, a közös játékok, az önmagunkról és másokról szerzett tudás.

A tréningen használt módszer az addig megszokott előadásokhoz és szemináriumokhoz képest valami teljesen mást hozott; újszerű tanulási közegbe helyezve bennünket. Létrejött egy más típusú tanár-diák viszony, őszinte, nyílt, barátságos légkör jellemezte az együttlétet, és a csoport egymásra odafigyelve, közösen alkotott, az aktív figyelem eszközét használva a közös munka során. Akkor és ott éreztem, hogy ez az élmény meghatározó lesz szakmai tevékenységemben.

És az álom teljesült. Öt évvel később vezettem életem első tréningjét, és azóta foglalkozom tréningek vezetésével, előbb az üzleti világban, majd két év óta a felsőoktatásban is. Hiszek a módszer létjogosultságában mind az oktatás területén, mind a vállalati életben.

Elméleti ismeretek versus gyakorlatiasság

A felsőoktatásban a képzések tervezésénél és megvalósításánál kulcsfontosságú kérdés, hogy mekkora hangsúly legyen az elméleti ismeretek átadásán, és milyen mértékben jelenjen meg a gyakorlatiasság, a kompetencia- és készségfejlesztés. Napjainkban az elméleti ismeretek átadása mellett hallgatóink tudását olyan kompetenciákkal kell kiegészíteni, hogy képesek legyenek megfelelni azoknak a kihívásoknak, amelyeket a XXI. század támaszt velük szemben.

A Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar olyan szakmák jövőbeni képviselőit képzik, akik munkájukat emberi kapcsolatrendszereken keresztül, vagy azok alakítása érdekében végzik. Szükségük van arra, hogy jól működjenek az interperszonális kapcsolatokban, és saját személyiségüket hatékony eszközként tudják felhasználni munkájuk során.

Az érem másik oldalán a gazdasági szervezetek, vállalatok olyan szakemberek jövőbeni befogadói, ahol a tárgyi tudás és a tájékozottság szükséges, de nem elégséges feltétel, hisz a szakmai (elméleti) tudás mellett egyre hangsúlyosabbak a szociális és személyes kompetenciák. A szervezetek törekszenek arra, hogy az emberi erőforrást, mint stratégiai tényezőt kezeljék, és megfelelően menedzseljék, képezzék, fejlesszék.

Egyetemi oktatóként és trénerként fel kell ismernünk azokat a fejlesztési irányokat, amelyek a gyorsuló gazdasági környezetre a leghatékonyabb válaszokat kínálják. Ennek egyik eszköze a *tréning-módszer*. A tréningeken törekednünk kell arra, hogy azokat a készségeket, kompetenciákat fejlesszük, amelyek a hallgatóink számára szükségesek lesznek ahhoz, hogy sikeres művelődés-, személyügyi vagy humánszervezők legyenek. A levelezős hallgatók tréningjein pedig nagy hangsúlyt kell

fektetni arra, hogy olyan helyzeteket, szituációkat teremtsünk, amelyekkel modellezzük a munkahelyi helyzeteiket, és a tapasztalatokat nagy haszonnal tudják adaptálni a hétköznapokban.

A tréning fogalma

A tréning és a képzés fogalma a köznapiban sok esetben szinonim fogalmakként él. A vállalati gyakorlatban általában minden gyakorlatorientált képzést tréningnek hívnak. A képzés és a tréning azonban nem teljesen ugyanaz. Induljunk ki a két fogalom gyökeréből, és azonnal érzékelhető a különbség. A képzés szó a német Bildung főnévből származik, míg a tréning az angol training fogalom fordítása.

A *képzés* nem más, mint képessé tenni valakit valamire; alapvetően tudásbeli fejlesztést takar. Képzés például a számítógép-kezelői tanfolyam, a nyelvoktatás, vagy egy szervezeten belül egy új rendszer bevezetéséhez szükséges tudás átadása céljából szervezett oktatás. A képzés célközönsége azon emberekből áll, akik azért vesznek részt a képzésen, mert még nem rendelkeznek az adott területen a szükséges tudással. A képzés során szisztematikus, didaktikus ismeretátadás történik, a résztvevőket végigviszi egy előre strukturált ismeretszerző folyamaton.

A *tréning* olyan, alapvetően készségfejlesztésre irányuló, csoportos fejlesztő módszer, amelyen a résztvevők személyes tapasztalatokat szereznek, a tapasztalati tanulás révén új ismeretekhez jutnak önmagukról, másokról, különböző helyzetekhez való viszonyulásaikról. Ehhez eszközként különféle játékokat, szituációs és szerepgyakorlatokat alkalmaznak a tréningek vezetői, amelyeket feldolgoznak, a résztvevők egymásnak visszajelzéseket adnak, működnek a csoportdinamika törvényszerűségei, és ezáltal fejlődnek a résztvevők szociális és interperszonális készségei. A tréning célközönsége olyan emberekből áll, akik a már meglévő és a munkájuk során használt készségeik, kompetenciáik magasabb szintre emelését célozzák meg. A tréning nem viszi végig a folyamatokat, csak beindítja azokat, és a résztvevőknek maguknak kell e folyamatokon tovább dolgozni a hétköznapi élethelyzeteik során.

A tréning során: „Megtanulom, hogyan viselkedem, mások miként látnak engem, látom, hogy az én viselkedésem hogyan befolyásolja őket, és engem hogyan befolyásolnak mások.” (Aronson, 1980)

Az alábbiakban tekintsünk át néhány tréningdefiníciót:

- „A tréning magába foglalja a kognitív képességek mellett az érzelmi és viselkedési tanulást/fejlesztést, a társas, interperszonális és egyéb specifikus készségek és képességek fejlesztését, a célirányos (nem általános) személyiségfejlesztést, a strukturált gyakorlatokra épülő iskolai és egyéb didaxist.”¹
- „A tréningen (az ún. strukturált gyakorlatok alkalmazásával) megvalósuló saját élményű tanulás az önismeretet és az emberismeretet, a szociális és vezetői készséget, az együttműködési, a kommunikációs és problémamegoldó készséget fejleszti.”²
- „A tréning alapvetően humáncentrikus, a szervezet emberi erőforrásainak minél szélesebb körű mozgósítására épít. A cél az egyének és csoportok fejlesztése annak érdekében, hogy önmaguk képessé váljanak problémáik felismerésére, diagnosztizálására, elemzésére és a megoldások kidolgozására. Ennek megvalósulása érdekében a tréningen résztvevők célirányos gyakorlatokon tükörbe nézhetnek,

¹ Rudas János

² Dr. Gazdag Miklós

amelyben feltárul viselkedésmódjuk adott szituációban, megláthatják, hogy a vizsgált folyamatok és jelenségek mögött mi rejtőzik.”³

A felnőttkori tanulás és a tréning kapcsolata

„*Elmondod, elfelejtem. Megmutatod, tán megjegyzem.
Ha együtt csináljuk, megértem.*” (kínai közmondás)

A tréning-módszer a felnőttkori tanulás egyik leghatékonyabb eszköze. Alapja a *tapasztalati tanulás*, amely a tanulási folyamatot mintegy „tanulási kereket” értelmezi. Az Association for Experiential Education (AEE) megfogalmazása szerint: „A tapasztalati tanulás egy olyan folyamat, amin keresztül gyakorlója tudást, készségeket és értéket teremt a közvetlen tapasztalásból.”

A felnőttkori tanulás sajátossága, hogy a felnőttek nagyobb élettapasztalattal vesznek részt a képzésben, így a tréningeken is, amire jól lehet alapozni a csoportmunkát. A felnőttek felelősségtudata és motiváltsága erősebb, ami párosulva egy fejlettebb intellektuális és gondolkodási képességgel, gyors és tartós tanulási eredményekhez vezethet.

A tréningen nem feltétlenül tudásátadás a cél, sokkal inkább az, hogy a résztvevők meglévő ismereteit felszínre hozzuk, készségszinten fejlesszük, illetve segítsük azt a folyamatot, hogy önmagukkal kapcsolatban új felismerésekhez jussanak. A tréningen jelentősen megnő az egyén tanulási képessége, hiszen nem passzív szereplője a folyamatoknak, hanem a személyes bevonódás révén aktív részese a történéseknek, azokat alakíthatja, befolyásolhatja. Ez a lehetőség erősíti a motivációt, melyen keresztül nagyobb hatékonyság jöhet létre az eredményekben.

Itt megjelenik a tréner/fejlesztő speciális helyzete is, aki támogató magatartásával, a résztvevőkkel egyenrangú szerepével segíti a tanulási folyamatot.

„A kielégítetlen szükséglet és a megoldatlan élet-, vagy munkaprobléma a felnőtt tanulók legfontosabb motívumait jelentik. Praktikus és azonnal használható információkat igényelnek, és a tudás megszerzésével, a problémamegoldással járó elégedettség további motivációt jelent. A tanuló hiszi és tudja, hogy a tanulás segíteni fogja őt a problémái megoldásában. Amikor számára az elsajátított ismeretek relevánssá és működőképessé válnak, tovább nő a téma iránti érdeklődése.”⁴

A tréning közvetlen kapcsolatot teremt a mindennapi munkahelyi szituációkkal, és a tanultak könnyen adaptálhatók a valós élethelyzetekre. A tanulási élmény ilyen fokú elmélyülése hozzájárulhat a teljes személyiség fejlődéséhez.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban azt sem, hogy valós fejlődést csak abban az esetben lehet elérni, ha az egyén fejlődési igénye belső motivációból fakad, és attitűdje pozitív a tréningekkel kapcsolatban.

IV. A tréning-módszer legfőbb sajátossága: a tapasztalati tanulás

Hogyan valósul meg a tapasztalati tanulás modellje az egyetemi készségfejlesztő tréningek esetében?

- A *konkrét tapasztalati fázisban* közös munkára építő gyakorlatokat alkalmazunk. Ez általában kiscsoportos feladatokat jelent. A gyakorlatok maguk is adhatnak új ismereteket, de ezeket ki kell egészíteni az elemzésekkel. A tréning vezetője

---

³ Drimál István

⁴ Kraiciné dr. Szokoly Mária

azon tudás birtokában készíti elő a gyakorlatokat, hogy sokkal maradandóbbak azok a tapasztalások, amelyeket a résztvevők maguk élnek át, sokkal mélyebb az a tudás, amire maguk jönnek rá, mint amit készen kapnak. Ez a felfedezési tanulás, ami az iskolarendszerű képzésekből sokszor sajnos kimarad.

- *A megfigyelés és reflexió szakaszában* a gyakorlatok során szerzett élményekkel kapcsolatban különféle kérdések feldolgozása indul el: mi történt? milyen érzelmeket éltek át? milyen reakciókkal találkoztak? milyen visszacsatolásokat kaptak? ki hogyan élte meg? A reflexió során a tapasztalatokból levonjuk a megfelelő következtetéseket, megnézzük, hogy a tapasztalatok hogyan adaptálhatók a mindennapi működésünkbe és a munkahelyi közegbe. E fázisban a résztvevők elmondják élményeiket és meghallgatják a többiek visszajelzéseit, észrevételeit.

A tréningen alkalmazott gyakorlatok valós helyzetek leképezései, így a játékok során szerzett tapasztalatok elvileg hasznosíthatók a mindennapi élethelyzeteinkben és a munkahelyi szituációkban egyaránt. Kihangsúlyozom az elvi lehetőséget, hisz a hasznosíthatóság csak akkor valósul meg, ha a tréner lehetőséget teremt arra, hogy a gyakorlatok során megélt élményeket feldolgozza a csoport, felismertesse a résztvevőkkel a hétköznapi élethelyzetekhez való konkrét kapcsolódását és megtörténjen az elemzés is.

- *Az általánosítás* során a résztvevőknek lehetőségük nyílik arra, hogy a tréning-szituációban szerzett tudást, készséget alkalmazhassák majd egy valós élethelyzetben is. E szakaszban nagy jelentősége van a trénernek, hiszen neki kell irányítani a beszélgetéseket, és támogatnia kell a résztvevőket abban, hogy mindenki maga vonhassa le a számára releváns következtetéseket, ahelyett, hogy ő vezeti rá a résztvevőket arra, hogy milyen következtetéseket kellene levonniuk. Erre azonban a tréningek rövidege miatt nem mindig kerül sor.
- *Az újratapasztalás* során a leszűrt tapasztalatokat felhasználhatjuk a tréning későbbi szakaszában. Ugyanakkor a tanultak kipróbálása történhet a tréningen kívül is, visszakerülve a mindennapokba. Ekkor az egyén egy új helyzetben próbára teszi az újonnan kialakított vagy fejlesztett készségét, meggyőződik arról, hogy működik-e a gyakorlatban, és ha szükséges, továbbfejleszti azt.

A tréning helye a FEEK képzési rendszerében

A PTE FEEK képzési rendszerében évek óta jelen van a tréningmódszer. Hallgatóink mind a nappali, mind a levelezős képzés során találkozhatnak készségfejlesztő tréningekkel, melynek két fő típusa:

- a kommunikációs és
- a csoportdinamikai tréning.

A kommunikációs tréningek célja:

- a kommunikációelmélet alapozó tantárgyra építve fejlessze a hallgatók kommunikációs készségeit,
- lehetőséget adjon a hallgatóknak önmaguk és mások jobb megismerésére,
- lehetőséget teremtsen a kifejezési eszköztár fejlesztésére,
- képesek legyenek a hallgatók a konfliktusok hatékonyabb kezelésére,
- fejlessze az együttműködési készséget.

A csoportdinamikai tréningek célja:

- segítse a résztvevőket önmaguk és mások jobb megismerésében,
- fejlessze a csapatmunkában nélkülözhetetlen készségeket,

- javítsa az együttműködési készséget,
- a résztvevők megismerjék saját szerepüket a csapatmunkában,
- lehetőséget teremtsen a csapatszellem kialakítására.

Mindannyiunkban megvan az igény arra, hogy minél jobban ismerjük működésünket, reakcióinkat, hogy felismerjük és kihasználjuk a bennünk rejtőző képességeket. Ez csoportban könnyebb, mert a társak visszajelzése olyan tükör, amelyben megláthatjuk saját viselkedésünk hatásait. A tréningcsoportban veszélytelenül próbálhatnak ki a résztvevők viselkedésmódokat, módosíthatnak kommunikációjukon, gyakorolhatják a pozitív gondolkodást.

Milyen elvárásokkal érkeznek hallgatóink a tréningekre? A teljesség igénye nélkül a leggyakrabban előforduló elvárások a következők:

- a csoporttársaim megismerése,
- önmagam jobb megismerése,
- konkrét ötleteket kapjak a munkámhoz,
- fejlődjenek a kommunikációs készségeim,
- kipróbálhassam magam tét nélküli közegben,
- interaktív legyen,
- jól érzem magam.

A tréning módszer sajátosságai

A tréneri szerep

A tréner nem alkalmazhatja a hagyományos oktatói tekintélyelvűséget, sokkal inkább egy módszertani segítő, tanácsadó, aki együttműködő partnerként támogatja a tréningen zajló folyamatokat. Általában háttérben marad, de ha szükséges, értelmez egy-egy problémát, továbbgördít egy-egy elakadt helyzetet. Munkájához magas szintű szociális kompetencia és a tárgyra vonatkozó képzettség egyaránt szükséges.

A tréner hallgatókkal való viszonya egyenrangú: közvetett, non-direktív eszközökkel dolgozik. Kerüli a direkt értékeléseket, minősítéseket, képes függetleníteni magát saját véleményétől, és képes akceptálni mások véleményét. Olyan légkört teremt, amelyben lehetőség nyílik a gondolatok szabad áramlására, megvalósul a „zöld lámpás”, alkotó gondolkodás. A tréning légkörét mindvégig a bizalom, a megértés és a kölcsönös elfogadás jellemzi. Carl Rogers szerint a fejlődést elősegítő „klíma” három feltételre nyugszik. E feltételek jól rávilágítanak a személyiségnek a tréning vezetéséhez szükséges képességeire:

- Az őszinteség, a valódiság, a hitelesség, a „kongruencia”. Minél inkább önmagát adja a tréner a különböző történések során, annál inkább elősegíti a résztvevők konstruktív viselkedését.
- Az elfogadás, a megbecsülés a feltétel nélküli pozitív odafordulás. Készségesen elfogadja a résztvevők valamennyi pillanatszerű érzését, legyen az kellemes vagy kellemetlen.
- Az empátikus megértés, a szenzitív, tevékeny odafordulás. Ha egy személyre empátikusan figyelünk, megteremtődik a lehetősége annak, hogy ő maga pontosabban kövesse belső érzéseinek áramlását, és saját élményeinek jobban megfelelő kongruens viselkedést fejleszthet ki.⁵

---

⁵ Dr. Gazdag Miklós

A hallgatói szerep

A hallgatói, vagy talán szerencsésebb megfogalmazásban a résztvevői szerep egy aktív szerep, a megismerési folyamatok konstruktív résztvevője. A résztvevők a tréning során folyamatosan helyzeteket oldanak meg, problémákat dolgoznak fel, ezáltal képesek hozzájárulni a tréning sikeréhez. Nagyon fontos, hogy a tréner támaszkodjon a résztvevők megélt élettapasztalataira, hisz ezáltal a tréningcsoport tagjai egymásnak is képesek tudást átadni és másoktól tudást befogadni. A résztvevők számára a tréning során a legfontosabb a saját-élmény szerzés.

A játék ereje

A játék sokkal könnyebbé és hatékonyabbá teszi a tanulási folyamatot, hisz a tréner által teremtett belső biztonság légkörében a résztvevők szabadon, kockázatmentesen próbálhatnak ki újfajta viselkedési formákat, megszabadulva korábbi beidegződéseiktől, az évek során felhalmozott „működési sémáiktól”. A játék csökkenti a gátlásokat, erős bevonódást és koncentrációt eredményez. A tréner a játékokat soha nem öncélúan alkalmazza, azoknak mindig tervezett célja és fejlődést előidéző feldolgozása van. Éppen ezért nélkülözhetetlen a tréning során a tanulságok levonása, a folyamatok megbeszélése.

A tréningek értékelése, a hatékonyság mérése

A tréningek eredményességének, hatékonyságának vizsgálata nagyon nehéz feladat. A tréningek hatékonyságát egyrészt nagymértékben befolyásolja a tréner felkészültsége, szakmai igényessége és emberi hozzáállása. Az eredményesség másik befolyásoló tényezője a résztvevők hozzáállása, attitűdje, nyitottsága, más tréningeken szerzett élményei és az az előzetes várakozás, amivel a tréningre érkeznek.

A tréning sikere erőteljesen függ attól, hogy a csoportban milyen típusú személyiségek vannak, mennyire nyitottak egymásra, hogyan működnek a csoportdinamikai folyamatok és ezeket a csoport tagjai hogyan tudják kezelni, a tréning során szerzett élmények hogyan raktározódnak el egyéni szinten.

A Karon zajló tréningek esetében a tréning hatékonyságának mérése közvetlenül a tréning után történik egy tréningértékelő lap segítségével. Ez alapvetően hangulatfelmérés, de nem szolgáltat (nem is szolgáltathat) információkat arra vonatkozólag, hogy a résztvevők egyénileg mit visznek el magukkal, és hosszú távon milyen eredménye, hatása lesz a tréningen kapott impulzusoknak, tapasztalásoknak.

Visszacsatolásként azonban megjelenik, hogy diplomadolgozati témának egyre többen választják a tréningek vizsgálatát szervezeti közegben, illetve a tréningcégek oldaláról, és az e témakörben hirdetett kurzusokra is nagy érdeklődés mutatkozik.

Összegzés

A tréning-módszer mint gyakorlatorientált és készségfejlesztő képzési eljárás, nagyon fontos eleme a felsőoktatásnak, ezen belül a felnőttképzésnek. A tréningek beágyazódnak a hagyományos képzési elemek közé, azt kiegészítve – nem helyettesítve – lehetőséget teremtenek arra, hogy gyakorlati aspektusból közelítve, saját élményszerzés révén tartós, mély, könnyen előhívható tudást adjanak a résztvevőknek. E módszer egyes elemei egyre nagyobb mértékben beépülnek a szemináriumi képzési formába, segítve az elméleti tudás gyakorlati aspektusának bemutatását, kipróbálását.

A tréningeknek létjogosultsága van, és egyre inkább létjogosultsága lesz a képzési módszerek között, mivel:

„Az ember csak azt érti meg, amire maga jön rá; amit készen kap, anélkül, hogy lélekben megdolgozna érte, az egyik fülén be, a másikon ki. Olyan ez, mint a növények öntözése: a növény nem élhet víz nélkül, de nem sokat ér azzal a vízzel, amit a leveleire öntenek; az lepereg róla. Csak azt a vizet képes igazán felhasználni, amit a gyökerein keresztül maga szív fel.”⁶

Bibliográfia

Avar Eszter: Tapasztalati tanulás a tréningeken in: Vezetői tudás 2005.

Drimál István: A tréningtanácsadás és a folyamat-tanácsadás összefüggései in: Easy Herald.

Dr. Gazdag Miklós: Tréningmódszer a vezetési tanácsadásban in: Humánpolitikai Szemle 1991. II. évf. 6. szám.

Kraiciné Dr. Szokoly Mária: Felnőttképzési módszertár

Rudas János: Delfi örökösei Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 2001.

---

⁶ Rényi Alfréd

DINA MILETTA

Integrált kommunikáció a felnőttképzésben

A kultúraközvetítő intézmények, így az oktatási intézményeknek is létérdeke, hogy az egyre differenciáltabbá váló művelődési szférában megismertessék és legitimálják magukat. Feladatuk, hogy a kulturális és művelődési terület más intézményeivel történő együttműködés és egyúttal verseny során meghatározzák az intézmény egyedi arculatát, sajátos szervezeti identitását.

Napjainkban már nem idegen az oktatási szférától a menedzsment szemlélet, viszont megfigyelhető egyfajta idegenkedéssel vegyes rácsodálkozás a gazdasági szervezetekben jól bevált, kiforrott kommunikáció-menedzsment technikákra, az arculat-hírnév-image összefüggéseire, s jellemző az intuíción alapuló „nekünk is kell marketing és piár”-felfogás. Miként értelmezhető a felnőttképzésben a kommunikációmenedzsment új modellje, amely elemzési, kommunikációs és értékelési technikák integrált, több aspektusú koordinált alkalmazása, amely egyesíti magában az információs, irányítási, az együttműködési, az üzlet folyamattervezési, a visszacsatolási és ösztönzési módszereket a munkahelyen nyújtott emberi teljesítmény fejlesztése érdekében, abból a célból, hogy a szervezet megvalósíthassa megfogalmazott küldetését és jövőképét¹?

A láthatóság, átláthatóság, különbözőség, következetesség és eredetiség megte-remtése a kedvező szervezeti image és az értékes hírnév létrehozásának, valamint a szakmai programok érvényesülésének feltételei. Azonban a hazai továbbképző intézmények tudatos szervezeti kommunikációs tevékenysége, az ott folyó public relations tevékenység sajátos minősége csak napjainkban körvonalazódik. Milyen módon alakítják ki identitásukat, arculatukat az oktatási szervezetek? Ennek kitüntetett eszközei a megfogalmazott szervezeti filozófiák és missziók, melyek kommunikációs eszközként az oktatási folyamatnak is meghatározó részei, melyek önmagukban értékközvetítő, orientáló, a hallgatók szakmai hitvallását befolyásolni képes eszközök.

Az oktatási szervezetek egyik általános sajátossága, hogy a public relations tevékenységnek már önmagában oktató-nevelő jellegűnek kell lennie, az oktatás formáját, tartalmát és jellegét a gyakorlatba kell átültetnie. Kérdés, hogy melyek a hazai felnőttképző intézmények kommunikációjának jellegzetességei: szakmai prioritásai, alapelvei, eszközei, módszerei, szereplői? Beszélhetünk-e korszerű integrált kommunikációról, vagyis az oktatási szervezet sikeréért együttműködő, összehangolt marketing és pr tevékenységről?

E kérdések vizsgálata időszerű, hiszen a részben kialakult és formálódó kommunikációs gyakorlat egyéni és szervezeti szakmai életutakat egyaránt befolyásolni képes, s ezzel az élethosszig tartó tanulás folyamatában tovagyűrűző hatású lehet.

---

¹ D. Gayeski és E. Woodward (1996.) nyomán

A kommunikációmenedzsment hazai tünetei

A felnőttképzéssel foglalkozó szervezetekben a szervezeti kommunikáció filozófiai és szervezeti létalapját, gyakorlati megvalósulását, és hatékonyságát a konkrét szervezeti adottságokon túl a hazai forprofit pr gyakorlati tapasztalatai éppúgy befolyásolják, mint ahogy a tevékenység általános társadalmi elfogadottsága. Ezzel egyidejűleg hatnak rá a szakma globális és lokális trendjei, s a magyar társadalmi-, gazdasági-, politikai- és médiakörnyezet adottságai is, hiszen az oktatási intézmények kommunikációs partnerei e szerteágazó környezeti hatások alatt válnak a kommunikációs üzenetek befogadóivá, s bocsátják ki üzeneteiket az oktatási intézmények felé. Kérdés, hogy a rendkívül zajos kommunikációs környezetben hogyan alakulhat ki valódi párbeszéd felnőtt és oktatási intézmény között, egyén és szervezet között. Kérdés, hogy a felek szándéka-e egyáltalán a kétirányú kommunikáció?

Egy 2002-ben készült felmérés² eredményei azt mutatják, hogy a hazai nagyvállalatok kommunikációs tevékenységükben elsősorban nem arra koncentrálnak, hogy kölcsönös előnyökre épülő kapcsolatokat működtessenek a környezetükkel, hanem arra, hogy sajtókapcsolatokon keresztül egyfajta önigazolást adjanak tevékenységük helyességéről. Teszik ezt amellet, hogy a public relations „kölcsönös előnyökön alapuló kommunikáció és kapcsolatok tudatos szervezése, melynek célja az egyének, szervezetek és környezetük közötti megértés, valamint a bizalom megteremtése, fenntartása.”³ Jelentős részük imázsépítésre, rendezvényszervezésre és médiakapcsolatok ápolására használja a public relationst, eltérve ezzel attól a nemzetközileg elfogadott felfogástól⁴, mely szerint a public relations feladata a vállalatvezetés és a társadalmi igények és elvárások közti harmónia és párbeszéd megteremtése.

A hazai pr gyakorlatában tehát meghatározó a marketingorientált felfogás, az image építés, melynek célja a szervezet tevékenységének az elfogadtatása, s a termékadás támogatása azzal, hogy bizalmat gerjeszt azok iránt a külső és belső közvéleményben. E felfogást tükrözi, hogy a cégek 56%-a rendelkezik csupán önálló kommunikációs szervezeti egységgel (jellemzően 3-5 fős létszámmal) míg 44%-ban a szervezeti kommunikáció a marketingvezető, a vezérigazgató, vagy a HR-igazgató hatáskörébe tartozik. Ilyen feltételek mellett a hazai nagyvállalatok esetében a public relations alárendelt, végrehajtó funkció, s a kommunikáció csekély szerepet játszik a szervezeti üzleti döntések előkészítésében és az üzleti stratégia kialakításában.

Marketingorientált kommunikációmenedzsment a felnőttképzésben

A felnőttképzési szervezetek minőségmenedzsmentje a „vevővel kapcsolatos folyamatok” címszó alatt orientálja a szervezeteket a „valamilyen kommunikáció” irányából a tervezett tudatos szervezeti kommunikáció irányába. A vevővel kapcsolatos folyamatok, azok kidolgozása, működtetése, karbantartása kiemelt jelentőségű a követelményszabvány filozófiájában. Az intézmények a marketing(!) tevékenységük során meghatározzák⁵:

---

² 2002 tavaszán az Annax International kommunikációs cég felmérést készített Magyarország 200 legnagyobb vállalatának public realtions tevékenységéről, a pr alkalmazásáról és szerepéről.

³ A public relations meghatározása. Elfogadta a Magyar PR Szövetség Közgyűlése, 2000. ápr. 6.

⁴ A public relations tevékenységek, irányzatok elemzésével, azok várható következményeinek előrejelzésével, vállalati vezetői szaktanácsadással és megtervezett cselekvési programok végrehajtásával foglalkozó olyan társadalomtudomány, mely a vállalati/szervezeti célokat és közérdeket egyaránt szolgálja. Mexikói Nyilatkozat, 1978.

⁵ Gutassy, 2004.

- A vevők (cégek, intézmények, oktatásszervezők, magánszemélyek) által előírt követelményeket, beleértve az oktatásra, vizsgáztatásra, a kapcsolódó szolgáltatásra vonatkozó teendőket is.
- A vevők, hallgatók, munkáltatók által meg nem jelölt követelményeket, melyek azonban szükségesek a tanfolyamok rendeltetés szerinti végrehajtásához (pl. a képzés időtartama, tematikája, a részvétel előképzettségi feltételei, az oktatás segédeszközei, a képzés ára, az oktatóval szemben támasztott követelmények, a tárgyi feltételek, ellátás, továbbá a vizsgáztatás rendje, és a kimeneti feltételek).
- Az oktatási tevékenységgel kapcsolatos szolgáltatások jogszabályokban szereplő követelményeit.
- A színvonalas oktatás, vizsgáztatás szempontjából szükséges minden egyéb követelményt (pl. az oktatók, tanfolyamszervezők, vizsgáztatók etikai normái, az egyéni résztvevői igények figyelembevétele).

A felnőtt hallgatókkal való kapcsolattartás fő irányelve a kölcsönösen elfogadható folyamatszabályozások kialakítása az eredményes és hatékony kommunikáció érdekében. Ennek értelmében meg kell határozni azokat a kommunikációs csatornákat és formákat, amelyeken keresztül a vevőitől és az egyéb érdekelt felektől a szervezet és azok igényeit és elvárásait kifejező kölcsönösen átvizsgált, megbízható és egyértelmű információhoz jut, amelyek alapján meg tudja érteni és ki tudja alakítani a valós igényeken nyugvó belső követelményeit. Az intézmény a vevőkkel való kapcsolattartását például a következők szerint határozhatja meg:

- Információnyújtás vevői megkeresésekre szóban, telefonon, illetve írásos formában (szórólapok, prospektusok, hirdetések, internet).
- Rendezvények, konferenciák, bemutatók szervezése az intézmény szolgáltatásairól.
- A vevőkkel kapcsolatos valamennyi dokumentumot megőrizni, bizalmasan kezelni, csak a rendeltetésének megfelelően használni.
- A vevőktől érkező visszacsatolásokat, illetve vevői reklamációk kezelését szabályozottan végzi.

A hatékony kommunikáció alapja: a felnőttkori tanulási motivációk vizsgálata

Az általános érvényű meghatározáson túl a public relations olyan vezetési funkciónak tekinthető, mely a közönség viselkedését kutatja, majd ezt felhasználva olyan kommunikációs programokat tervez és hajt végre, amelynek célja a közvélemény általános tájékoztatása és megnyerése. A felnőttképző intézmények kommunikációmenedzsmentjében a pr széleskörű társadalomtudományi megalapozottsága kiemelt szerepet kaphat(na), olyan speciális adottságokat és értékes információkat hozva a felszínre, melyre felépíthető a hatékony és felelősségteljes kommunikáció. Központi kérdés a kommunikációs célcsoportok (így a hallgatók, külső és belső együttműködő partnerek) beazonosítása, s kiemelten a felnőttkori tanulás motivációinak feltárása⁶. Rövid áttekintésben a következők teremtenek elméleti alapot a kommunikáció tervezést támogató szervezeti kutatásokhoz.

Rubenson és Howard „várakozás-hierarchia” modelljében a tanulásból remélt előnyök adják az energiát az egyén viselkedéséhez, s a viselkedés és a remélt kimenetek között kapcsolat alakul ki a tanulás által. Más elméletek szerint a felnőttoktatásban való részvételt az élet folyamán lejátszódó különböző változások motiválják.

---

⁶ D.Deshler

Alanian és Brickell szerint az egyes életszakaszok közötti átmeneteket aktív tanulási erőfeszítések kísérik és olyan jelentős kiváltó események fűződnek az átmenetekhez, mint a házasságkötés, elhelyezkedés vagy a munkahely elvesztése, gyermekáldás, válás, nyugdíjbavonulás, egy rokon elvesztése és hasonlóak aktivizálják az ösztönzéseket és a tanulás iránti motivációt.

Boshier és Collins szerint a legfontosabb meghatározó tényező a foglalkozási státusz. A képzésben való részvételt a szociális stimuláció, a szakmai fejlődés és a közösségi szolgálat lehetősége, a külső elvárások és a kognitív érdeklődés határozzák meg. Az alacsony iskolázottsággal, foglalkozási státusszal és jövedelemmel rendelkező résztvevőket a társas érintkezés, szociális stimuláció, közszolgálat és külső elvárásoknak való megfelelés sokkal inkább készíti fel a részvételre, mint azokat, akik magas iskolázottságot, szakmai státuszt és jövedelmet tudhatnak maguk mögött. Feltételezésük szerint az emberek az öregedéssel és a szocio-ökonomiai státuszuk növekedésével a hiányorientált motivációról a növekedés orientált motiváció felé mozognak. Ezek alapján többet tudunk arról, hogy mi motiválja a felnőtteket a tanulás folytatására, mint arról hogy mi veszi rá őket arra hogy beiratkozzanak egy kurzusra.

Boshier kongruencia modellje egymásra ható személyiségbeli és környezeti változók kongruenciájára épül. Az elmélet szerint minél nagyobb inkongruenciát tapasztal az egyén a valós és az „észlelt én” között, valamint mások és a saját tanulási környezete között, annál nagyobb a nem részvétel vagy a lemorzsolódás.

Chikering és Havinghust szerint azok, akik tanulmányaik megszakítása után újra visszatérnek az iskolába vagy más felsőbb oktatási intézményben folytatták a tanulást, azt jelzik, hogy a tanulás folytatásának legfőbb oka nem más, mint tisztázni az egyéni identitást, valamint új érdeklődési és karrierbeli terület felfedezését is szolgálhatja. Vizsgálandó területek a következők:

- A kezdeti részvétel és a kitartó részvétel közötti különbség, valamint, hogy hogyan változik a motiváció a részvétel hatására?
- Hogyan változik a részvételi motiváció az egyes szolgáltatók által kínált tanulási körülmények és tanítási stílusok függvényében?
- Hogyan hatnak különféle kulturális tényezők a részvételt befolyásoló szocializációs folyamatra?
- A nem résztvevők köre tanulmányozást igényel, annak érdekében, hogy teljesebben értsük a részvételi ellenállást, különösen a munkahelyi képző programok esetében.
- Milyen hatással van a részvételre a tömegkommunikáció és a távoktatási formák biztosíthatósága?
- Hogyan alakítják a felsőoktatásban való részvételt az oktatással foglalkozó szervezetek?

A társadalmi kontextuson alapuló magyarázatok között Anderson és Darkenwald a családi háttér, a korábbi oktatási eredmények és a foglalkozási státusz szerepét emeli ki, s Cross felfogásában is a felnőtt tanulásának társadalmi beágyazottságával találkozunk. Cross válaszlánc modelljében a részvételt egy kontinuumon elhelyezkedő tényezők határozzák meg. E kontinuum egyik végén az egyén önértékelése és az oktatással kapcsolatos attitűdjei állnak, továbbmelve az életszakaszok közötti átmenetekhez kapcsolható tanulás iránti elvárások és a megfogalmazható célok fontossága állnak, végül mindezt befolyásolják a hozzáférhető információ és környezeti lehetőségek és akadályok. Darkenwald és Merriam szerint a részvétel valószínűsége

függ a szocio-ökonómiai státusztól, a tanulási nyomástól, a felnőttoktatás használhatóságáról alkotott képtől, a részvételi készségtől, a részvételi ingertől és a környezeti és személyes akadályoktól. Houle pedig a tanuláshoz való személyes viszonyt figyelembe véve elkészítette a felnőtt tanulók tipológiáját: célorientált, tevékenységorientált, és belső tanulásra orientált tanulókat különböztet meg.

A részvételi motiváció kutatása az egyén, az oktatási szolgáltató, a munkáltató, a társadalmi, politikai, gazdasági vagy történelmi összefüggések vizsgálata, multidiszciplináris megközelítést igényel. A gyakorlatban hatalmas költségei okán vagy eltekintenek eme vizsgálatok jelentőségétől, s ezzel a kommunikációs munka szakszerűségét és hatékonyságát veszélyeztetik, vagy (külső, vagy szervezeten belül működő) kutatóműhelyek segítségét vehetik igénybe a szervezetek, a legtöbb esetben azonban –mintegy kompromisszumos megoldásként– rövid, „házilag barkácsolt kérdőívvel” gyűjtenek információt a potenciális és meglévő hallgatóikról.

Integrált kommunikáció

A szervezetek kommunikációs aktivitásainak integrációja több dimenzió mentén ragadható meg: beszélhetünk a globális kommunikációs stratégiák helyi szintű integrációjáról, a kommunikációs tevékenységek szervezeti szintű teljességéről, s a klasszikus marketing kontra public relations ellentétet feloldó marketing és pr integrációról. Bármelyik dimenzió mentén is értelmezzük az integrációt, a szervezeti célok hatékonyabb elérése, vagy a szervezet és a környezet közötti harmonikusabb kapcsolat kialakítása áll a kommunikációs tevékenység szervezésének középpontjában. A rendkívül zajos kommunikációs környezet, a klasszikus marketing eszközök megkopó hatékonysága, a fogyasztók egyre kifinomultabb, vagy adott esetben öntudatosabb befogadó magatartása mind a marketing és a termékadáshoz bizalmi környezetet teremteni képes public relations szorosabb együttműködése, s együttesen a szervezeti céloknak való alárendelése felé mutat.

A felnőttképzés sem mutat más képet ezen a téren, a marketing-mixet kiegészítő public relations támogatás mutatkozik hatékonyabbnak a tanuló felnőttekkel folytatott kommunikációban. Hosszú távon mindenképpen – ahol cél a kiválasztott közönségszegmens *ismeretszintjének*, *attitűdjének* és *viselkedésének* befolyásolása vagy közvetlen módosítása, a márkával vagy szervezettel való kapcsolattartás minden formájának integrációjával⁷, vagyis az üzenetek és médiumok stratégiai koordinálásával⁸. Az integrált kommunikáció tehát a marketingkommunikáció tervezésének olyan felfogása, amely felismeri az átfogó terv többletértékét, amely nagyra értékeli a sokféle kommunikációs szakma stratégiai szerepét – a reklámét, a személyes eladásét, a sales promotiót és a public relationst – és egyesíti ezeket a szakmákat, hogy áttekinthetőséget, összehangoltságot teremtsen, s ezáltal maximális kommunikációs hatást érjen el.⁹

Utópia vagy realitás?

A hazai oktatási intézmények, így a felnőttképző intézmények célja sem más, mint az őket körülvevő környezettel való harmonikus együttműködés, a környezeti integráció megvalósítása, ahol a felnőtt és az oktatási szervezet közötti kétirányú szimmetrikus kapcsolatban, folyamatos a párbeszéd. Mi a párbeszéd témája? A felnőttko-

⁷ Don E. Schultz (1990.) nyomán

⁸ Keegan-Moriarty-Duncan (1991.) nyomán

⁹ American Assotiations Advertising Agencies1993.

ri tanulás. A felnőttnek nem csak kérdései vannak, de válaszai is lehetnek, kétségtelen, hogy nem egyértelműen párbeszédre alkalmas kommunikációs partnerként azonosítja az iskolát, ahol tanul, vagy tanulna. Mint ahogy a felnőttkori tanulás folyamatát sem egyfajta kölcsönös előnyöket hozó kommunikációnak érzékeli. Az intézmény tudja, hogy kommunikálni kell, főleg a potenciális hallgatókkal, hiszen el kell adni a képzéseket, legalább egyszer az élethosszig tartó tanulás folyamatában. A manipulációnak egyszeri esélye van, s a bizalom eltörik. S nem csak az intézmény iránti bizalom, de a felnőttkori tanulásba vetett bizalom is eljátszható. Kevesebb figyelem, energia, eszköz fordítódik a megszólítás utáni párbeszédre. Egyelőre.

A hazai public relations gyakorlata csak lassan jut el a manipuláció, az ingyenreklám funkciótól, az információadás, a kétirányú kommunikáció lépcsőfokaiban keresztül a valódi párbeszéd képességéig. Ezeket a lépéseket olyan tényezők nehezítik, melyek sajátos közép-kelet európai adottságként társadalmi, politikai, történelmi gyökerekkel rendelkeznek, s az oktatási szervezetek kommunikációját is többszörös áttétként érintik: például a szervezetek társadalmi felelősségvállalásának kérdése, a médiakorrupció, az érdemi társadalmi párbeszédre való képtelenségünk, a civil szféra gyengélkedése, s végső soron az egyén kommunikációs szocializációja, s elvárásai.

Ilyen feltételek mellett beszélhetünk-e egy magasabb szintű kommunikációs szemléletmódról, integrált kommunikációról? A gyakorlat integrált „valamilyen kommunikációt” mutat a felnőttképzésben (is). Valódi hatékonyságról és felelősségről akkor beszélhetünk majd, ha sikerül tudatossá, tervezetté, önazonossá tenni az oktatási szervezetek kommunikációját, tudományos igényű kutatásokkal, professzionizált tevékenységgel menedzsmentfunkcióvá nemesíteni, s felszámolni a „valamilyen kommunikációból” eredő bizonytalanságot, a kommunikációs aszimmetriát, mely a szervezet és a tanuló felnőtt számára egyaránt kellemetlen. Egyiknek s másinak is létkérdés. Realitás és utópia is egyben.

Irodalom:

- D. Deshler 1996 Participation: Role of Motivation. In Albert C. Tuijnmann (ed.) 1996 International Encyclopedia of Adult Education and Training. Pergamon Press, Oxford.
- Ekkehard Nuissl – Anje von Rein: Felnőttoktatási intézmények PR-tevékenysége
- Gutassy Attila: Minőségmenedzsment a felnőttképzésben. TÜV Rheinland InterCert, Bp., 2004.
- Minőség és fogyasztói elégedettség public relations. Új utak a szervezeti kommunikációban. Star PR Ügynökség, Budapest, 1996.
- Nyárády Gáborné: Public relations I.-II. Perfekt Kiadó, Budapest, 2005.
- Nyílt Tér. A nyitott oktatásról és tanulásról oktatásszervezőknek és oktatóknak. TIT Stúdió Egyesület. Nyitott Képzések Egyesület, Budapest, 1998.
- Szeles Péter: Arculatelmélet. A hírnév ereje. Alapítvány a public relations fejlesztéséért, Budapest, 2001.
- Tasnádi József: Integrált kommunikáció. Vezetéstudomány. XXXI. évf. 2000. 04. szám.

LENHARDT ILDIKÓ

Az egyetemisták olvasási szokásai

1. Bevezető

A kutatás apropóját a FEEK Média-hatásvizsgálatok kurzusa adta. A 2005. év őszi szemeszterében egy csoport a pécsi egyetemisták olvasási, egy másik pedig az egyetemisták közéleti-politikai tájékozódási szokásait vizsgálta (Erről Panász Eszter és Temesi Csaba írt összefoglaló tanulmányt.)

Az olvasási szokásokat vizsgáló csoport 10 résztvevőből vegyesen – évfolyamoktól és szakoktól függetlenül – állt össze (A munkában részt vett: Czákó Judit, Csepregi Ákos, Legaza Barbara, Rippl Fidél, Sággy László, Seres Virág, Takács Barbara, Török András és Varga Nikoletta.) A csoport tagjai résztvettek a kérdőív összeállításában, illetve az adatgyűjtésben. A Pécsi Tudományegyetem 10 kara adta a kutatási teret. 160 kérdőív került kitöltésre, arányosan a karokon hallgató diákok létszámával, illetve további 20 kérdőívet a kurzust felvevő, de más kutatást végző hallgatók töltöttek ki.

2. Hipotézis

Hipotézisünk kiindulópontja az olvasás háttérbe szorulása – s a „Nagy Könyv” – mint televíziós műsor pozitív befolyásoló ereje. Bővebben: feltételeztük, hogy a televízió, mint médium kedvezően befolyásolja a közönséget, s a néző kedvet kap az olvasásra.

Néhány támpontot említünk, melyek – természetesen a kutatás megkezdése előtt – erre a hipotézisre engedtek következtetni. Ma Magyarországon egy felnőtt átlag napi három órát ül televízió előtt, könyvolvasással pedig 10-15 perces napi átlag jön ki. Ezért feltételezhetően a legfontosabb médium a televízió – ezen keresztül érhető el a leghatásosabban a mai magyar átlagpolgár. Sőt, Gereben Ferenc 2000-es felmérése szerint a lakosság 51%-a évente egy könyvet sem olvas el.¹

Ami az egyetemistákat illeti, megállapítható, hogy húsz éve az 1980-as években az egyetemisták szabadidős programjainak a középpontjában a kultúra állt – leginkább az úgynevezett magaskultúra (ide sorolható a színházba, könyvtárba, hangversenyre, könyvesboltba, múzeumba, kiállításra és kávéházba járás). Szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy egyetemista diszkóban szórakozzon, és a filmek közül is inkább az artmozik által játszott alkotásokat részesítették előnyben. A diszkó és a tömegfilmek világa inkább a szakmunkástanulóké volt (ezek az úgynevezett bulvár-kultúra elemei). Az egyetemisták számára fontos volt akkoriban a könyv, a színház – igaz, jóval szűkebb rétegnek adatott meg, hogy egyetemre járjon. Az 1985/86-os tanévben 99 ezren tanultak az egyetemeken vagy a főiskolákon – ma már több mint 400 ezren. Ugyanebben a cikkben olvasható az is, hogy a hallgatók kétharmada szán

---

¹ Arató László (Beszélő: 2004/1): „A kronológia nem szavatol az irodalomtörténet-lady biztonságáért”. <http://beszelo.c3.hu/archivum/index.htm>. Letöltés ideje: 2006. 1. 12.

napi másfél órát könyvolvasásra, az újságok átlapozásával pedig átlagosan 40 percet töltenek.²

1996 nyarán volt utoljára országos ötezer fős vizsgálat az olvasási szokásokat illetően, és az abszolút listavezető Lőrincz L. László volt. Utána következnek Stephen King, Robin Cook és Daniel Steel amerikai szerzők. Az ötödik helyet Rejtő Jenő foglalta el.³

A Nagy Könyv

A Nagy Könyv alapötlete Nagy-Britanniából származik, ahol 2003-ban a BBC útjára indította olvasást népszerűsítő műsorát The Big Read címmel. A csatornának nem titkoltan két fő célja volt a műsorral: egyrészt fel kívánta venni a harcot az akkori-ban tomboló Big Brother lázzal, másrészt népszerűsíteni kívánta az olvasást. A szavazások során állították fel végül a legkedveltebb 21 regény listáját. Az első helyet Tolkien: A Gyűrűk Ura című regénye nyerte el. A műsornak nagy hatása volt Nagy-Britanniában, valamennyi könyvtár csatlakozott a műsor által létrehozott mozgalomhoz, sorra alakultak az olvasói körök. A könyveladások is óriási mértékben megnöttek, Gabriel García Márquez Szerelem a kolera idején című művéből 10-szer többet adtak el a The Big Read indulása után, mint egy hónappal azelőtt.⁴

A magyarországi program négy intézmény, a Könyvtárellátó Kht. (KELLO), a Magyar Televízió (MTV), a Nemzeti Kulturális Alapprogram (NKA) és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) együttműködésében valósult meg, ebből adódóan a programhoz kapcsolódó tévéműsorokat az M1-es csatornán láthatták a nézők.

A kezdeti 100-as lista a sorozat során 12 könyvre redukálódott. Ezek mindegyikéhez ismert közszereplők-sztárok közreműködésével kisfilm készült, melyeket október 25-e és december 3-a között vetített az M1, a nézők pedig eldöntötték, hogy melyik tetszett a legjobban. A végső összecsapásra december 17-én került sor, ezen a napon kiderült, hogy a győztes regény Gárdonyi Géza Egri csillagok című műve.

3. A felmérés lebonyolítása

A kérdőív kitöltése interjú módszeren alapult: „kérdőbiztos” – vagyis a csoport egyik tagja tette fel a kérdést a kérdőív alanyának. A kérdőív kitöltésében részt vevő személyek önkéntesen vettek részt, s véletlenszerűen lettek kiválasztva a feladatra, azonban elmondható, hogy „kérdőbiztosaink” keresték az ismeretséget a hellyel, tehát egy – az adott karon ismert ember további kapcsolataira támaszkodtak. A Pécsi Tudományegyetem hallgatói létszámának megoszlását figyelembe vettük. Összesen 180 kérdőív kerül kiértékelésre.

Karok szerinti megoszlása a következő:

Állami és Jogtudományi Kar ÁJK	16 darab	8,9%
Általános Orvostudományi Kar AOK	32 darab	17,8%
Bölcsészettudományi Kar BTK	16 darab	8,9%

² Varga Dóra: Színház helyett multiplex. In. Népszabadság: www.nol.hu/cikk/358522/. 2005. április 13. Letöltés ideje: 2006. 2. 12.

³ Az olvasási szokások változásai (beszélgetés Nagy Attilával). <http://www.vjrkth.hu/carus/honisme/Ho990222.htm>. Letöltés ideje: 2005. 11. 28.

⁴ Tévésorozattal népszerűsíténék az olvasást (2004. december 2.) <http://www.origo.hu/itt-hon/20041202tevesorozattal.html>. Letöltés ideje: 2005. 11. 28.

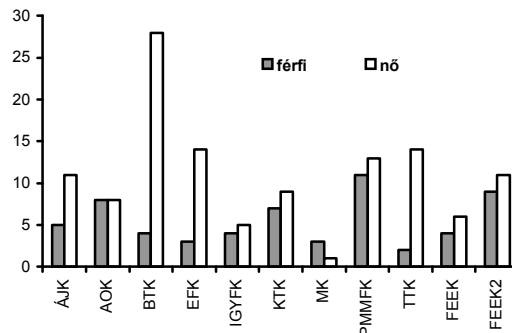
Egészségügyi Főiskolai Kar EFK	17 darab	9,4%
Illyés Gyula Főiskolai Kar IGYFK	9 darab	5,0%
Közgazdaságtudományi Kar KTK	16 darab	8,9%
Művészeti Kar MK	4 darab	2,2%
Pollack Mihály Műszaki Kar PMMFK	24 darab	13,3%
Természettudományi Kar TTK	16 darab	8,9%
Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar FEEK	10 darab	5,6%
a média hatásvizsgálat csoport FEEK2	20 darab	11,1%

Általánosságban elmondható, hogy megkérdezettek jól reagáltak bár néhányan kritizálták a kérdőívet, kifogásolták a kérdéseket, s volt, aki visszautasította a válaszadást.

23 kérdés szerepelt a kérdőíven, kérdések sora megegyezik az ilyenkor használt protokollal, vagyis a könnyen megválaszolható kérdések kerültek előre, úgymint életkor, nem. Ezt követte az olvasás, mint szabadidős tevékenység – egy nagyobb gyűjtőfogalom értelmezése. A továbbiakban igyekeztünk blokkokba integrálni a kérdéseket, vagyis kérdésköröket határoztunk meg, úgymint az olvasás rendszeresége, a miértekre keresett válaszok, a Nagy Könyv, a könyvtárba járási szokások, a könyvvásárlás, illetve a könyvek filmként való megjelenése. Természetesen elmaradhatatlan kérdés a kedvenc könyv és a kedvenc író. Nem szerettük volna manipulálni a kérdőív alanyait, s reméljük nem is tettük. Volt kérdés, mellyel próbáltuk válaszaik igazát mérni, vagyis visszakérdeztünk. Ilyen volt a kedvenc szerző nevének megmondása, illetve hogy milyen nemzetiségű szerzőt részesít előnyben – magyart, vagy külföldit. Előfordult olyan is, aki nem adta meg kedvenc könyve címét, de bejelölte, hogy az (mármint a nem létező) szerepel a Nagy Könyv listáján.

4. A válaszok kiértékelése

A nemek szerinti megoszlás mérlege a hölgyek javára billent, 120 nő és 60 férfi vállalta el a kérdőív kitöltését. (Nem tudjuk, hogy ebből a szempontból reprezentatív-e a minta.) Az átlagéletkor 20 év. Nő és férfi megoszlás karonként:

5. Szabadidőben való olvasás

Meglepő válasz született számunkra arra a kérdésre, hogy: „szabadidőben mit olvasol?” Kilenc lehetséges választ adtunk meg, és nem korlátoztuk a válaszadókat abban, hogy mennyit jelölhetnek meg – ha van olyan, aki mindegyiket olvassa, az összeset beikszelhetette. A legtöbben azt a választ adták meg, hogy könyvet (a válaszadók közül 102-en jelölték, majdnem 57%-uk). A nők 65%-a jelölte meg, míg a férfiak megoszlása itt 40%. Mindez olyan kategóriát is legyőzött, mint a napilap, vagy napjaink divattevékenysége az internet „böngészése” – vagyis az információs szupersztrádát csak 84-en – a válaszadók 47%-a választotta. Arányaiban tekintve több férfi – 58%-uk, a nők aránya 40%. Az internet így is az előkelő második helyen végzett. Még dobogós helyezést ért el a tananyag, mint szabadidős tevékenység,

melyet a válaszadók 44%-a vesz a kezébe. A két nem közötti megoszlás közel azonos – megegyező az átlaggal.

A napilap negyedik helyezést ért el, 78-an (a megkérdezettek 43%-a) olvasnak rendszeresen napilapot, amit személy szerint kevésnek tartok a napi tájékozottság fontossága miatt. Ugyanakkor nem vizsgáltuk a televíziót, mint információszerzésre alkalmas médiumot, hiszen a híradó is tájékoztat a napi politikáról és egyéb eseményekről, ugyanakkor az internet is betölthet ilyen szerepet. Ötödik helyen az egyetemi lap szerepel, a válaszadók 29%-a olvassa, pedig ez a lap a hallgatókról szól, hallgatóknak. Hatodikként a hetilap (28%), hetedikként a folyóirat (25%) szerepel.

Elgondolkodtató, hogy a hallgatók közel 23%-a olvas pletykalapot, illetve, hogy csak 18%-uk vesz a kezébe szaklapot. Vagyis a szaklap utolsó helyen szerepel, pedig úgy véljük minden karon szükséges lenne a választott szak-szakupár újdonságait figyelemmel kísérni.

Egy másik, pécsi felmérés, a 15 és 29 éves fiatalok körére terjedt ki. A lapolvasás terén a következőkre jutott: az ifjúság 50%-a olvas újságot minden nap, leggyakrabban országos politikai lapot (Pécsett a legolvasottabb lap az Új Dunántúli Napló), ezt követi két bulvár, majd egy sportlap.⁵ Jelen kutatás 43%-os napilap olvasási aránya közel áll a 2005-ös pécsi felmérés 50%-os arányához, a 7%-os eltérés valószínű annak is köszönhető, hogy az egyetemisták inkább 18 és 24 év közöttiek (átlagéletkor a felmérésben 20 év – szűkebb réteget vizsgáltunk), illetve, hogy külön kategória jelöli a kutatásban a bulvárlapot, továbbá a sportlapot nem jelenítettük meg külön.

6. Az olvasás rendszeressége

A negyedik kérdést kétértelműen tettük fel, azaz nem határoztuk meg, hogy mire vagyunk pontosan kíváncsiak – milyen rendszerességgel olvasol? A kitöltésnél azonban pontosítottuk – a könyvekre vonatkoztatva azt. Az eredmény viszonylag jónak mondható: 67%-a a válaszadóknak naponta olvas, ugyanakkor 3%-ukról mondható el, hogy csak félévente ragad könyvet a kezébe. 26%-uk hetente olvas, vagyis összességében elmondható, hogy 93%-uk a hallgatóknak viszonylag rendszeresen olvas, ha nem is naponta, de hetente könyvet vesz a kezébe. 4%-a a válaszadóknak havonta teszi meg ugyanezt.

Az Ifjúság 2000© vizsgálat 8000 15 és 29 éves fiatallal készített felmérést, három csoportra bontva a fiatalokat. Ezen vizsgálatból kiemelem a 20-24 éves csoportot, mivel az általunk vizsgált hallgatói réteg átlagéletkora 20 év. Két kategória szerepelt itt: mostanában olvas – ezt válaszolta a megkérdezettek 42%-a, és mostanában nem olvas: 58%. Vagyis országos szinten a vizsgált 4 éves intervallumban rosszabb eredményre jutottak az általunk vizsgálatnál.⁶

7. Miért olvasol? Mi késztet rá, mi(k) a mozgatórugó(k)?

A miértekre keresi az ember a legtöbbet a választ, nálunk ez az ötödik kérdésben öltött testet. A kérdés nagyon egyszerű: miért olvasol? A lehetséges válaszok: kényszer, szórakozás, tudásvágy, nincs jobb dolgom és az egyéb kategória. Egy ember akadt, aki az egyében kívül mindegyiket bejelölte. A legnagyobb arányban „szóra-

---

⁵ Dr. Kákay László – Szabó Andrea: A pécsi fiatalok helyzete, életmódja 2005-ben. http://www.mobilitas.hu/letoltes/pecsi_fiatalok_helyzete_eletmodja_2005.pdf. (2006. 1. 12.)

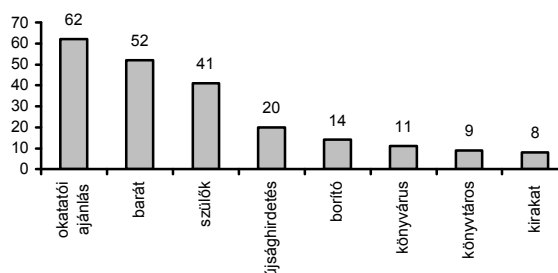
⁶ Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.), (2001): Ifjúság 2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

kozásból” olvasnak a hallgatók – 68%-uk. A tudásvágy a második helyen szerepel 49%-kal, a „kényszer”-kategória 23%-ot kapott, s 14 százalék unalmát űzi el olvasással. Az egyéb válasz lehetőségét egyetlen hallgató jelölte meg – hogy „védőnő lehessen”, ugyanakkor a többi kategória nem létezik számára.

8. Kinek a hatására olvasol?

Érdekesnek tartottuk feltenni a kérdést, hogy ki, vagy mi befolyásolja a hallgatókat abban, hogy melyik könyvet fogják „fogatni”. Eredetileg nyolc lehetőséget adtunk meg: szülő, barát, oktatói ajánlás, újsághirdetés, könyvtáros, kirakat, borító, könyvtáros. A kérdés feltevésekor azonban s 8-an kikérték maguknak más befolyásoló hatásának az első helyre tételét, így új kategóriát szerepeltettünk, ez pedig a saját indíttatás. A válaszadásnál a fontossági sorrend felállítását vártuk el. A kategóriákkal nem mindenki értett egyet, így érdekes módon szerveződött a végeredmény. Volt aki csak három kategória közt állított fel sorrendet, s a többit egyformán fontosnak vélte – vagyis az összes többi a négyes sorszámot kapta. A másik lehetőség, hogy a preferált egy-két fogalom után arra jutott a kérdőív kitöltője, hogy a többivel nem foglalkozik, számára nem fontosak, így rangsor nélkül maradnak, vagyis a helyezésük nulla. A plusz kategórián kívül 1-től 8-ig rangsorolhattak a kitöltők. Az eggyessel jelöltek a számukra befolyással bírót, míg a 8-as sorszám a fontosság hiányát jeleníti meg (természetesen a nullával együtt). Háromféle szempont szerint mutatom be a kiértékelést, mindháromnál csak az eredeti nyolc kategóriát szemléltetem, hiszen a közbeiktatott kategória csak egyéni kérésre, s nem számottevőleg került be.

Az első táblázatot úgy állítottam össze, hogy a legfontosabb soron belül (vagyis amelyik a legtöbb egyes rangsort kapta) a legtöbb szavazatot elértől a legkevesebbéig. 34%-kal „nyert” az oktatói ajánlás (62 jelölés), ezt a barátok hatása követi (52-en jelölték meg, mint legfontosabb tényezőt), majd a szülők befolyása.

Ugyanezen kérdéskör elemzésekor egy másik szempontot is megvizsgáltam. A fontossági sorrendnél ha úgy tetszik érdemjegyekben gondolkodhatunk, vagyis a kitöltőn állt, hogy „hányast” adott az egyes kategóriának. Az érdemjegyek skálája itt nem 1-től 5-ig, hanem 1-től 8-ig terjed: azt vizsgáltam, hogy melyik kategória kapta az adott érdemjegyben a legtöbb szavazatot. 1-es érdemjegyet – esetünkben a legjobbat – mivel a legfontosabbnak jelölte meg – az oktatói ajánlás kapta a már közölt 62 vokssal (34%-a a válaszadóknak). A kettes érdemjegy esetében a barátok állnak első helyen, vagyis a hallgatók 29%-a (52 fő) tartja fontosnak a barátok véleményét. A harmadik osztályzat esetében ismét az oktatói ajánlás győzött. Így a hallgatók további 17%-a (31 fő) fontos kategóriának jelölte meg azt. Igaz nem sok különbséggel, ugyanis a hármas érdemjegynél a szülőket jegyezték be 26-an, ami 3%-kal kevesebb, mint az imént említett oktatói ajánlás. Négyes érdemjegyet a leggyakrabban a könyvtárosnak adtak, arányuk ebben az esetben 16% (29 fő). Az újsághirdetés

kapta a legtöbb 5-ös jegyet (11%, 19 fő), ami itt mint tudjuk nem előny, hiszen már a középszintet is elhagytuk, s haladunk az alig fontos kategóriák felé. Hatos sorban legelől a kirakat áll 18 szavazattal (10%). 7-es jegyet leggyakrabban a könyvárusnak adtak 22-t (12%), illetve 8-as osztályzatot is leggyakrabban neki osztották – még magasabb számarányban: 26 fő (14%), de hogy a borítót sem feledjük a 8-as érdemjegyet 19-en adtak (11%) a kategóriának – így ebben az összefüggésnek a második kevésbé érdemes befolyásolási tényező. Két helyen, mint az a táblázatból is kiderül egy érdemjegyen belül két kategóriát is megjeleníték, a teljesség kedvéért, hogy az összes kategória szerepeljen.

Honnan szerzel tudomást egy jó könyvről?

A hatos kérdéshez közvetlenül kapcsolódik a hetes, ugyanis egy kicsit visszakerdez, illetve kiegészíti az előző információt. A különbség, hogy jelzöt is iktattunk a kérdésbe: „honnan veszel tudomást egy jó könyvről?” A hangsúly a jón van. Szerepet kap a kérdésben a saját kutatás ténye, vagyis az internet szerepe, továbbá a tévé, mint komoly befolyásoló tényező, illetve a Nagy Könyv útra indítója. Nem meglepő a válasz, a kérdésből kiderült, hogy kortársaink „tudósítanak” leginkább olyan könyvről, melyet jónak találnak. Ez természetesnek tűnik, hiszen a barátokat magunk válogatjuk, általában közös érdeklődési kör alapján. Itt is fennállt a lehetősége, hogy több választ is megadjanak a kitöltők, így akadt, aki mindegyiket bejelölte, volt aki egyiket sem (ez a két véglet), ha átlagot számítunk, akkor 2,4 jön ki, ami annyit jelent, hogy átlagosan egy ember két választ adott meg.

Az már kiderült, hogy a barátok ajánlása a döntő, mégpedig a válaszadók 51%-a véli így. Második helyen szerepel az internet 41%-kal. Könyvismertetők egész hada áll az érdeklődő rendelkezésére, sőt a Nagy Könyv honlapján még filmbejátszások is szerepelnek, továbbá választható a hangoskönyv funkció. Harmadikként a már sokat emlegetett oktatói ajánlás szerepel. Véleményem szerint azért, mert felsőoktatási intézményt érdeklődési körünknek megfelelően választunk, továbbá rengeteg – a nézetünket tágító – előadás, szeminárium hallgatható, melyekhez az oktatók igyekeznek széleskörű ajánlott irodalmat a rendelkezésünkre bocsátani. A kérdőív kitöltésében résztvevők 29%-ánál fontos a szülők ízlése a könyvek terén. A meglepő eredményt az ötödik helyeztet jelentette, ugyanis csak 25%-uknál van jelentősége a tévének. Erre az eredményre még visszatérek a 13-as kérdésnél, mely azt vizsgálja, hogy részt vett-e a kitöltő a Nagy Könyv szavazásán. Bár más műsorok is ismertettek könyveket, erre a legjobb példa a Kultúrház című, közszolgálati televízió keretében belül sugárzott adás. A rokon kategóriát 23%-uk választotta. Utolsó előtti helyeztet a plakát ért el 22%-kal. Utolsó lett a könyvtáros, mindössze 9%-a a válaszadónak bízik meg úgymond bennük. Ez ellentétes a saját véleményemmel és tapasztalatommal, de valószínűleg erre az adatra is visszatérek még a könyvtárba járási szokásokat vizsgáló kérdéskörnél.

A honnan szerzel tudomást egy jó könyvről? kérdésre adott válaszok megoszlása:

barát	51%
internet	41%
oktatói ajánlás	36%
szülők	29%
tévé	25%
rokonok	23%
plakát	22%
könyvtáros	9%

**Az utoljára olvasott és a kedvenc könyv
– összevetve a Nagy Könyv top 100-as listájával**

A kérdőívben 3 darab nyitott kérdést is szerepeltettünk, mely a kiértékelést nehezíti, de ilyen jellegű témában elhagyhatatlan a kérdés a kedvenc könyvről, az utoljára olvasotról, illetve a kedvenc íróról, ugyanis ezek valószínűleg nem azonosak.

Nem okozott nagy meglepetést az utoljára olvasott könyvek listája. Ha sorrendet szeretnénk felállítani két első helyezett van: Kertész Imre: Sorstalanság, illetve Dan Brown: A Da Vinci-kód (6-6-an jelölték meg e kettő művet). 4 hallgató Paulo Coelho-tól Az alkimistát olvasta. 2-2 fő pedig Máraitól A gyertyák csonkig égnek, Szabó Magdától Az ajtót, továbbá Rácz Zsuzsa Állítsátok meg Terézanyut című művét említették meg. Szerepelnek a listán további a szingliséggel kapcsolatba hozható szórakoztató irodalmak, fantasztikus regények tankönyvek, háborús történetek, klasszikusok és mai kedvencek (Karafiáth Orsolya). 23-an azonban kihagyták a kérdést, mondván hogy nem emlékeznek rá. Ez számomra két dolgot fedhet: vagy olyan régen olvastak, hogy azért nem, vagy mert nem érezték elkötelezettnek magukat a kérdőív kitöltése során.

A kilencedik kérdést kicsit félretéve a 10.-kel folytatom, hogy jobban érzékelhetőek legyenek a különbségek. A nagy kérdés a kedvenc könyv. A pálmát ebben az esetben a „nincs ilyen” kategória vitte el 48 üresen hagyott vonallal (vagyis közel 27%-uk nem rendelkezik kedvenc könyvvel). Ez persze nem jelenti azt feltétlenül, hogy baj, hiszen van olyan is, aki konkrét cím helyett a „változó” szót használta. Életünk során változik érdeklődési körünk, világnézetünk, ugyanakkor a kérdés feltevésénél befolyásol pillanatnyi hangulatunk, érzéseink. Mindezek ellenére összegyűjtöttem, hogy melyek az általunk megkérdezettek által kedvencnek kikiáltott könyvek, melyek a Nagy Könyv listáján is szerepelnek:

4-4 hallgató jelölte meg a következőket kedvencként: Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk, Dan Brown: A Da Vinci-kód, Jane Austen: Büszkeség és balítélet

3-3 hallgató jelölte meg a következőket kedvencként: Jókai Mór: Az aranyember, Kertész Imre: Sorstalanság, Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés, Salinger: A zabhegyező, Paulo Coelho: Az alkimista.

Két-két hallgató jelölte meg a következőket kedvencként: Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg, Bulgakov: A Mester és Margarita, Szabó Magda: Abigél, Stendhal: Vörös és fekete, Golding: A legyek ura, Németh László: Iszony.

Kedvenc könyvként ugyanúgy szerepel a Biblia, mint egy-egy Robin Cook, vagy Stephen King könyv. Vagyis az általános felmérésekkel, melyekből a hipotézis során ízelítőt adtam némiképp hasonlóság mutatkozik. A lista tartalmazza az Anyegint, Dan Brown másik híressé vált könyvét az Angyalok és démonokat, megtalálható Shakespeare Rómeó és Júliája, Süskind-től a Parfüm. Kundera: Búcsúkereszt című műve is fontos volt, míg hárman is megjelölték Andrew Matthaus: Hallgass a szívedre című spirituális alapelveket bemutató könyvét, mely humoros történeteivel vonzza az olvasót. Egy-egy fő írta kedvenc könyvének a következőket, melyek szintén szerepelnek a Nagy Könyv listáján: Tóték, 1984, Virágot Algernonnak, Micimackó, Tüskevár, A rózsza neve, Ábel a rengetegben, Galaxis útikalauz stopposoknak, Harry Potter, Légy jó mindhalálig, Az öreg halász és a tenger, A nyomorultak, Adjátok vissza a hegyeimet, A gyertyák csonkig égnek, Jane Eyre, A 22-es csapdája, A legyek ura, Apák könyve. Így összeszámolva 58-an jelöltek meg olyan könyvet

mely jelen van a listán. Ha az összes válaszadóból kivonjuk azokat, akik nem jelöltek meg egyetlen művet sem (48 fő), továbbá azokat akik a „több van”, illetve „változó” kategóriát (5 fő) adták, akkor viszonyítási alap 127 fő lesz, vagyis ezt arányítva az 58-hoz az eredmény 46% (58/127) ennyi megkérdezettnek kedvence a Nagy Könyv listán szerepel.

Ismét kihagyva egy kérdés értékelését rátérek a 12.-re, hogy összefüggéseiben lássa át az olvasó a dolgot.

A kérdés a kedvenc könyvhöz kapcsolódik: tud-e arról „páciensünk”, hogy kedvence szerepel-e a Nagy Könyv listáján. Az előzőekből kiderült, hogy 33 mű (58 fő választott ilyen műveket) szerepel a listán, ezt viszont csak 32-en állítják, vagyis 180 főhöz viszonyítva ez csak 18%. 39-en viszont azt válaszolták, hogy nincs rajta a listán, amivel nem is lenne baj, de számszerűleg nem jönnek ki az összegek, mivel a nem itt pontosan azt jelentette, hogy tisztában van a kitöltő a top 100-as lista felsorolásával és hogy az általa megadott mű nem szerepel ezen. Így 32-en, akik tudják, hogy szerepel és 39-en akik tudják, hogy nem; összesen 71-en vannak – az 58 műhöz képest (ez annyit jelent, hogy 13-val több műről állítják, hogy szerepel, vagy tudják, hogy nem szerepel a listán). Mindössze 25-en tudják helyesen, hogy kedvenc művük szerepel a listán. A helytelen eredmény több okból adódik. Először is 25 olyan hallgató van, aki úgy jelölte meg, hogy nem tud róla, valójában azonban szerepel a listán, vagyis a helyes válasz igen lett volna. Továbbá 8-an megjelölték, hogy nem szerepel a listán, de valójában igen (vagyis 25+25+8=58). Közrejátszik még az is, hogy 8-an megjelölték, hogy nem szerepel a listán a könyv, mégpedig azon 48 válaszadó közül, akik egyáltalán nem adtak meg művet. 4-en azt állították, hogy szerepel – valójában viszont nem. Ha kivonjuk azokat, akik kedvenc könyvcímet nem adtak meg (48 fő), illetve azokat, akik konkrét címet nem adtak (5 fő) 127-et kapunk. Érdekes ehhez, mint 100%-hoz viszonyítani a valós eredményeket – így az arány 46%, illetve 54% – a listán nem szereplő könyvek javára.

Ehhez a csoporthoz tartozik, az is hogy 109-an nyilatkozták, nem tudnak róla – ez számomra annyit jelent, hogy 60%-uk nem foglalkozott a Nagy Könyvvel. Ezzel szemben 18% áll, aki azt állítja tudja, hogy szerepel kedvenc műve a listán.

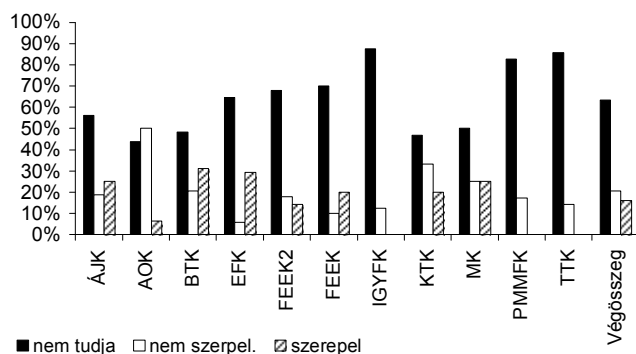
Intézményekre bontva itt is érdekes képet kapunk. Megnyugtató, hogy a BTK-ok 32%-a tudja, hogy szerepel kedvence a listán. A második legmagasabb %-os arányt az EFK-ok adták – 29,4%-kal. 3 intézmény hallgatói egyáltalán nem adták meg válaszként a szerepel kategóriát, vagyis eredményük itt 0%: PMMFK, TTK, IGYFK.

Akik biztosak benne, hogy nem szerepel kedvenc könyvük a listán: AOK 50%-os aránnyal és a Közgazdaságtudományi Kar hallgatóinak 33%-a. mint az a diagrammból

válaszadó szerint szerepel	18%
valójában szerepel	32%
válaszadó szerint nem szerepel	22%
valójában nem szerepel	68%

is kitűnik a legtöbben a „nem tudom”-ra szavaztak – ez a legegyszerűbb válasz – legmagasabb számban azonban az IGYFK (87,5%), a TTK (85,7%) és a PMMFK (82,6%) választotta.

Mindehhez kapcsolódik a 13 kérdés: *Részt vett-e a válaszadó a Nagy Könyv szavazásán.* Az igen – nem arány csak megerősíti az előző eredményt. A szavazáson kevesen vettek részt, mindössze 39-en, ez az egészhez viszonyítva 22%-os részarány. Így 78%-a a résztvevőknek nem szavazott kedvenc könyvre.

	igen	nem
szavazott	39 fő	141 fő
arány	22%	78%

Mindezt árnyalva is megnéztük, intézményekre bontva a részvételt. Az eredmény megdöbbentő, két egyetemi kar megkérdezett hallgatógárdája egyáltalán nem vett részt a szavazáson, ez az Egészségügyi Főiskolai Kar és a Pollack Mihály Műszaki Kar. Az előző kérdéshez visszakapcsolva érdekes, hogy az EFK-ról egy hallgató sem vett részt a szavazáson, mégis majdnem 30%-uk meg van arról győződve, hogy kedvenc könyvük szerepel a top100-as listán. Mindössze 10%-os volt a részvétel a FEEK-en (10-ből mindössze 1 ember szavazott). A legmagasabb részvételt az Állami és Jogtudományi Kar produkálta 37,5%-os intézményi többséggel. Így az ÁJK-s hallgatók számszerűleg többen vettek részt a szavazáson, mint a BTK-s hallgatók (34,5%), pedig ettől a kartól vártuk a legmagasabb eredményt.

intézmény	nem	igen
ÁJK	62,5%	37,5%
AOK	75,0%	25,0%
BTK	65,5%	34,5%
EFK	100,0%	0,0%
FEEKM	67,9%	32,1%
FEEK	90,0%	10,0%
IGYFK	75,0%	25,0%
KTK	73,3%	26,7%
MK	75,0%	25,0%
PMMFK	100,0%	0,0%
TTK	85,7%	14,3%
Végösszeg	78,3%	21,7%

A Nagy Könyv kérdéscsoport utolsó kérdése összetett. *A Nagy Könyv top 100-as listája befolyásolja az érdeklődési körödet? Szerinted alapműveltséghez sorolható ezen könyvek ismerete?* Az első kategória, hogy nem ismeri a listát. Ha az előzőekből indulunk ki, akkor legalább 56%-os arányban kellene ezt a lehetőséget választani, hiszen a „nem tud róla, hogy kedvenc könyve szerepel-e a listán” nagyjából beleillik a nem ismeri a listát típusba (nem beszélve az egyéb rosszul tájékozottságból adódó rossz helyre sorolásról). Ez így azonban nem korrekt, hiszen még ott van a lehetősége, hogy azért nem érdeklődik a lista tartalma iránt, mert a „b” válasz tartalma szerint, a rangsorolás nem jelent számára semmit. A harmadik válasz természetesen az, hogy a listán szereplő műveket érdemes elolvasni. A 180 válaszadó 183 választ adott meg, ugyanis egy fő semmit nem jelölt meg, ketten a „b” és a „c” választ is megadták, ez a párosítás azonban számomra nem logikus, mivel ha „nem

jelent számomra semmit” (egyedül az első személyben szól a kijelentés), ugyanakkor ehhez hozzáteszem, hogy érdemes elolvasni ezeket a könyveket (itt is megjelenik a „szerintem” kifejezés) az ellentétes. Hiszen az első lehetőséget nem jelölték meg, vagyis ismerik a listát, tudják, hogy mely könyvek szerepelnek rajta, mindezek után kijelentik, hogy nem érdekli őket, majd hozzáteszik, hogy érdemes elolvasni. Egy hallgató jelölte meg az „a” és „c” lehetőséget egyszerre, vagyis a listát nem ismeri, de érdemesnek tartja az ott felsorakoztatott könyveket az olvasásra (valószínűleg van fogalma a lista tartalmáról, még ha címeiket nem is tudna felsorolni).

Arányaiban szemlélve nyert a „c” válasz, vagyis 39%-a a kitöltőknek érdemesnek tartja a műveket arra, hogy elolvassa. 34%-uk bevallotta, hogy nem ismeri, míg 28%-uk véli úgy, hogy a rangsorolásnak semmi értelme.

„nem ismerem a listát”	34%
„ez a rangsorolás nem jelent számomra semmit”	28%
„szerintem érdemes ezeket a könyveket elolvasni”	39%

Mindez karonként vizsgálva is érdekes képet mutat. Az Egészségügyi Főiskola hallgatói igen magas számban elismerték, hogy nem ismerik a listát – 59%. Az Orvostudományi karról 50%-uk, míg a Közgazdaságtudományi karról 40%-uk nem ismeri. 50-50%-uk az IGYFK és a TTK-s hallgatóknak nem jelent semmit a Nagy Könyv rangsorolása, míg karunkon 40% gondolja így, mégis 50%-a ezen hallgatóknak úgy véli érdemes elolvasni ezeket a könyveket. Ez utóbbi véleményen vannak a jogi kar hallgatóinak 62,5%-a és a BTK-ok 51,72%-a.

Vagyis összességében elmondható, hogy a Nagy Könyv, mint az olvasást „serkentő” országos kampány nem ért el átütő sikereket az egyetemisták körében. Az okokra valószínűleg választ ad a 14. kérdés harmadik válaszlehetősége, vagyis ez a rangsorolás nem fontos a számukra.

A negatív „mutatók” gyakorisága:

nem vett részt a szavazáson	78%
nem tudja, hogy kedvence szerepel-e a listán	56%
nem ismeri a listát	34%
számára a rangsorolás nem jelent semmit	28%

A kérdőív nem vizsgálta más szabadidős tevékenységeket, hogy esetleg azokat részesítené a hallgató előnyben, ugyanakkor már korábban kiderült, hogy a hallgatók 63%-a azért naponta könyvet vesz a kezébe, ami jó aránynak számít. Egy 1999-es adat szerint a tévézési átlag napi 3 óra, míg olvasással napi 10-15 percet tölt a felnőtt lakosság. Ezt viszonyítva egy 1979-es adathoz fordított arányosságot figyelhetünk meg, hiszen abban az időben csupán 1,5 órát tévézett, míg napi 25-30 percet olvasott a magyar lakosság. A mi kérdőívünk kapcsán az olvasás mozgatórugóinak vizsgálatánál a szórakozás nyert ugyan, de még magasnak számított a tudásvágy és a kényszer kategória is, Dr. Nagy Attila szerint változott az érdeklődési körünk, ma a „hogyan csináldra”, az adatokra, és a hasznosításra kíváncsiak az emberek. (Nagy, 1999.) A szépirodalom a háttérbe szorult, helyét betölti információs társadalmunk adatkényszerének igénye.

11. Kedvenc író, külföldi szerző kontra magyar szerző

Ígéretemhez híven visszatérek a két átugrott kérdésre, melyek együttesen kapcsolódnak az előbbi eszmefuttatáshoz. A kérdés ezért nem is lehet más, mint a kedvenc író,

illetve egy ellenőrző kérdés bevetésével úgymond visszakerdeztünk. Ez utóbbi arra volt hivatott választ találni, hogy a hallgatók magyar vagy külföldi írótól olvasnak-e szívesebben.

Kedvenc író hovatartozását nézve mondhatni „felesben” van, ugyanis 57-en neveztek meg kedvenc magyar író, és 61-en külföldit. Mindezekből az alacsony számarányokból kitűnik, hogy igen sokan (szinte a harmadrész megkérdézettnek) nincs kedvenc írója, sőt ebben a rovatban sehol sem szerepelt egyéb helyettesítő szófordulat, úgymint a több van példának okáért.

A gyakoriságot figyelembe véve azért megállapítható, hogy egy-két magyar író igen népszerű. 7-7 hallgató választotta kedvencének Lőrincz L. Lászlót (Laslie L. Laurence-t). Ez az eredmény is hasonlóságot mutat Nagy Attila felmérésében tapasztaltakkal, vagyis, hogy az olvasó színvonal iránti igénye gyengül. Ugyanennyien választották Wass Albertet is. Mint ismert a top 100-as lista 3 Wass Albert művet is tartalmaz, vagyis széles körben népszerű. 6-an választották kedvenc írójuknak Márai Sándort, melynek leghíresebb műve az „Egy polgár vallomásai” szerepel a top 100-ban, s ezt az alkotást tartják legtokéletesebb művének. Öten tartják Jókai Mórt nagyon jó írónak – Az aranyembert hárman is kedvenc könyvüknek választották és szerepel a Nagy Könyv 12-es listáján. Negyedik helyezett egy író lett, a krimijeiről ismert Agatha Christie, öt négyen is kedvencüknek tartják. Az 5. helyezettek közül kiemelem Dan Brown-t és Paulo Coelho-t, akik napjaink nagyszerű írói, mindkettő műve szerepel a listán, ugyanakkor jelen vannak az egyetemisták körében is, mivel igen sokan favorizálják a két író. Dan Brown A Da Vinci kód című könyvét a csoportból 6-an olvasták utoljára olvasottként, és 4-en választották újdonsült kedvencüknek, míg Coelho Az alkimista című művét utolsóként négyen olvasták, s hárman tartják kedvencüknek. A soron következő író Vavyan Fable (fantasztikus regények), úgyszintén Robin Cook, majd két-két hallgató jelölte meg Bohumil Hrabalt, Kertész Imrét, Umberto Eco-t és bármily meglepő Havas Henriket liblingnek.

Felvetődött bennem a kérdés, hogy vajon van-e összefüggés a kedvenc író és a kedvenc könyv írója között. Végignézve a két listát 19%-os egyezőséget találtam, vagyis 35-en ugyanazt az író jelölték meg kedvencnek, mint jelenlegi kedvenc könyvük íróját. Ez valószínűleg az érzelmi kötődés miatt van.

Az ellenőrző kérdésnek szánt hovatarozás vizsgálatával meg akartunk bizonyosodni róla, hogy aki kedvenc írójának magyart írt, az feltehetőleg magyar író jelöl meg. Kérdőívünkön csak két kategória szerepelt: külföldi és magyar. A kérdés feltevésekor azonban sokan választották mindkettőt, vagyis hogy nem gondolkodtak még soha ilyenén, a legtöbb esetben a válasz abban rejlett, hogy téma szerint választanak és nem szerzőt keresnek. Így harmadik kategória született, mely nem volt publikus (a kérdőíven később sem szerepeltettük), viszont, ha a válaszadó a mindkettőre szavazott a kiértékelésnél és kódtáblánkon egyaránt megjelenítettük – ilyenformán 21-en, vagyis a válaszadók 12%-a választotta ezt a lehetőséget. A külön kérdésnél csakúgy, mint a kedvenc írónál a külföldi szerzők győzedelmeskedtek azonban magasabb arányban: 53% szavazott rájuk. Mindezekből következik hogy a magyar szerzőkre voksolók aránya 35%, mely nagyjából egyezik a kedvenc író kategóriával (32%). A válaszadás ebben

nem a hovatarozás számít	12%
magyar a kedvenc	32%
nincs kedvenc írója	34%
külföldi a kedvenc	34%
magyart részesít előnyben	35%
külföldit részesít előnyben	53%

a kérdésben 100%-os volt, vagyis mindenki megjelölt valamit, ellentétben a kedvenc író megnevezésekor (itt a 34% igen nagy arányt tesz ki).

A könyvtárhasználat

A következő kérdéscsoport a könyvtárról kérdez. Konkrétan a könyvtárba járás rendszerességéről, illetve, hogy milyen jellegű könyveket kölcsönöz ki a hallgató.

A rendszeresség tekintetében a leggyakrabban hetente látogatják meg a könyvtárat a hallgatók (36%-uk), s leggyakrabban tananyagot kölcsönöznek. 29%-uk havonta, 20%-uk vizsgaidőszakban, 8%-uk naponta jár könyvtárba, ugyanakkor az egyéb kategóriába 7%-uk esett. Ez utóbbi olyan fogalmakat rejt magában, mint a 2-3 hetente, ha szükséges, szükség szerint, internet miatt.

A felsorolt 3 kategória kifejezetten az egyetemi élethez kapcsolódik: tananyag, házi dolgozathoz szükséges anyag, tudományos könyvek. Ez a három lefedi a könyvtárba járásuk okának 82%-át, mivel szórakoztató irodalom miatt a diákok 18%-a jár csak be. S ez kissé ellentmond annak, hogy a hallgatók 68%-a szórakozásból olvas, igaz rengeteg lehetőség van még könyvekhez jutni a könyvtáron kívül, de mégis magasabb arányra engedett következtetni ez a tényadat. Ez utóbbit összefüggésbe hozom előző kérdésekkel, ugyanis úgy vélem, hogy a három domináns kategóriát az oktató ajánlja, vagyis itt is beigazolódnak az oktató ajánlásának a hatása (visszaemlékezve a hallgatók 34%-át döntően befolyásolja az oktató, személye van a legnagyobb hatással a hallgatóra). A negyedik fogalom, mely nevében is tükrözi, hogy célja a szórakozás, háttérbe szorul. Mint kiderült a diákok elsősorban barátaikra hallgatnak, ha jó könyvet szeretnének elolvasni, s a könyvtáros véleménye nem fontos számukra, hiszen eme kérdésfeltevésnél az utolsó helyre szorult személyük mindössze 9%-kal. Szekeresné Sennyei Mária 2005-ös felméréséből is az előbb leírtak igazolódnak be: „A könyvtárban szinte kizárólag tanulmányaikhoz keresnek anyagot: kötelező olvasmányokat, tankönyveket, alaplátásokat, feldolgozandó irodalmat (könyveket és folyóiratcikkeket) . Házi dolgozatokhoz, szakdolgozatokhoz irodalomkutatói igényekkel is jelentkeznek. Ez az a réteg, aki gyakran igényli a könyvtárközi kölcsönzést, mivel sok speciális szakirodalmat nem tudunk beszerezni, elsősorban költségvetési keretünk szab határt. Az Országos Dokumentumellátási Rendszer (ODR) létrejöttével ez a szolgáltatás egyszerűbb lett, s lerövidült a kért könyvek megérkezési ideje. Számszerűségében évről-évre nő a könyvtárközi kérések száma.”⁷

A könyvtári könyvek kiválasztásánál is többet meg lehetett jelölni, így egy fő 1,6 választ adott meg átlagosan. A 180 főhöz viszonyítva 61%-a a csoportnak kölcsönöz tananyagot, 50%-uk a házi dolgozathoz szükséges anyagot, 20% tudományos könyveket, míg 29%-uk szórakoztató irodalmat is válogat.

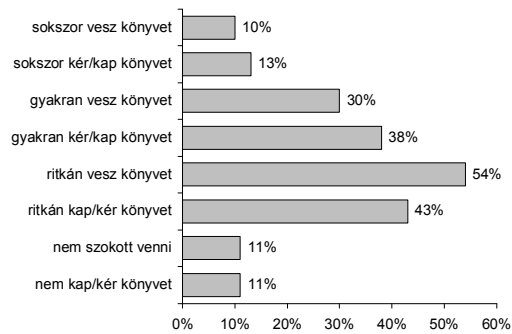
14. Könyv ajándékba, illetve könyvvásárlás

A következő blokk 3 kérdésből, s a hozzájuk kapcsolódó válaszból áll. Az ajándék-könyv és a könyvvásárlás áll a középpontban. A válaszok két kérdésnél is a nem, a ritkán, a gyakran és a sokszor, továbbá az összeg megadása, melyet évente könyvvásárlásra szán. A résztvevők 6%-a nem kap vagy kér ajándékba könyvet, s ugyanennyien nem szoktak könyvet venni. Mindkét esetben a ritkán kategóriát választották a

---

⁷ Szekeresné Sennyei Mária: Az ifjúság (14-26 év) olvasási szokásai. http://www.gyongyos.hu/text/doc/text21013217101071/Olvasasi_szokasok.doc. (2006. 01. 30.)

legtöbben ez 43, illetve 54%. 38%-uk gyakran kap könyvet, míg 30%-uk gyakran vásárol, viszont többen szoktak könyvet kapni/kérni, mint saját maguk venni, igaz a különbség csak 3% (13 – 10).

A könyvvásárláshoz tartozó harmadik kérdés magáról az összegről szól – éves szinten. A legtöbben 5-10.000forintot költenek könyvekre (a válaszolók 42%-a), 27%-uk több, mint 10.000 forintot költ, míg 24%-a a diákoknak 1.000-5.000 forintot szán könyvekre. Az egyéb kategóriában szerepel kisebb s nagyobb is – kezdve a nulla forinttól egészen a 30.000-ig. (Tudvalevő, hogy az államilag finanszírozott hallgatók 4500 forintos, bármilyen könyvre, illetve fénymásolásra beváltható jegyzetbont kapnak.)

15. Könyv és film – film és könyv

Az utolsó két kérdés igyekszik feltárni a kapcsolatot könyvek és filmek között, hiszen napjainkban sok könyvet használnak fel forgatókönyv írására, s a filmeket nagy sikerrel játsszák a mozikban. Erre remek példa John Ronald Reuel Tolkien A Gyűrűk Ura című műve, a Harry Potter megfilmesítése – hogy a frisseket említsem, de ide sorolható A Pál utcai fiúk, az Egri csillagok, az Abigél is. A két kérdés között a különbség a film és a könyv sorrendjén alapszik. Először is a kérdés így hangzik: megnézed azt a filmet, amely az általad olvasott könyv alapján készült? Nagyon érdekes eredmény született, ugyanis ugyanakkora azoknak a tábora, akik sosem nézik meg az ilyen filmet, s szintén 12%-os az arány a mindig megnézők táborának.

Ugyanilyen érdekes a nő-férfi arányt megnézni e tekintetben, mivel a megoszlás mindkét esetben 10 és 11 fő, csak éppen fordítva: sosem nézi meg 11 férfi és 10 nő, míg a mindig válasz esetében 11 nő és 10 férfi a megoszlás. A maradék 76% megoszluk a ritkán és a gyakran között szinte ugyanakkora mértékben – sorrendben 39% (29% nő és 10% férfi), 38% (26% nő és 12% férfi). Legtöbben az AOK hallgatói közül kerültek ki, akik soha nem nézik meg azt a filmet melyről olvastak – 8 főről van szó – amivel ebben a kategóriában 38%-os többségnek tekinthetők. A BTK-ok 55%-a a gyakran választ jelölte meg, s ezzel a kategória legtöbb szavazatát ők produkálták. A mindig válaszlehetőségre nem érkezett egy intézményből sem olyan határozott válasz, itt az egyetemenkénti 4 válasz volt a legtöbb – két iskola esetében, melyek: PMMK és TTK.

Ezen kérdés esetében statisztikai módszert is használtunk. A khi-négyzet próbával összefüggést próbáltunk keresni tulajdonságok között. A khi-négyzetből Csuprov mutatóval arra a következtetésre jutottunk, hogy nagyon gyenge összefüggés tapasztalható mindkét vizsgált esetben. Az első eset amikor férfi és nő közötti különbséget/összefüggést néztük meg: a mutató értéke 15,6%, mely gyenge összefüggést mutat. A második, amikor intézmények szerintit vizsgáltunk (vagyis a dolgozat menetét végigkísérő két lényeges viszonyítási alapot vettük itt is számba), ez esetben kicsit magasabb – 22%-os – de még mindig gyengének mondható összefüggés figyelhető meg. Vagyis a válaszadásban nem igazán játszott szerepet sem a nem, illetve sem az intézményhez való tartozás.

Megnézi-e a azt a filmet, mely az olvasott könyv alapján készül?

nem, soha	12%
ritkán	39%
gyakran	38%
mindig	12%

Megfordítva: elolvasod azt a könyvet, melynek láttad filmváltozatát? 50%-uk választotta azt, hogy ritkán ugyan, de elolvassák, 30%-uk gyakran elolvassa azt a művet mely alapján készült a film, s mely tudjuk részlete-sebb, mint maga a filmvásznon megjelenített történet. 13%-a a válaszadóknak a soha kategóriát jelölte meg (de ugyebár soha ne mond hogy soha), s végül 7%-a a hallgatóknak mindig elolvassa a film alapjául szolgáló művet.

nem, soha	13%
ritkán	50%
gyakran	30%
mindig	7%

Összegzés

Elmondható, hogy a pécsi egyetemisták 57%-a olvas könyvet, s ezt nagyobb arányban szórakozásból teszik, ami mellett a tudásvágy igen nagy százalékos aránnyal szerepel. A kérdőívből kiderült számomra, hogy az intézményi keretek rányomják bélyegüket a korosztály olvasási szokásaira, ami az oktatói ajánlások magas arányában mutatkozik meg. Nem meglepő a barátok fontossága sem. Mindamelllett az is leszűrhető, hogy az elvárttól messze elmarad az egyetemisták olvasási kedve, már ami a tanulmányokhoz szükséges szakkönyveket és az igényesebb irodalmat illeti.

A Nagy Könyv, úgy tűnik, nem került az egyetemisták érdeklődési körének középpontjába, hiába a híres közéleti személyek szerepvállalása. Kevesen ismerik a listát, ugyanakkor 39%-uk úgy véli érdemes az azon szereplő műveket elolvasni, hiszen sok ember véleményét tükrözik.

Meglepő volt számomra, hogy az egyetemisták milyen keveset költenek könyvvásárlásra, pedig ez az az időszak, amikor egy leendő értelmiségi megalapozhatja könyvtárát.

Felhasznált irodalom:

Cserné dr. Adermann Gizella (1999): A tanulás- és kutatómódszertan alapjai. JPTE FEEFI, Pécs.

A Nagy Könyv honlapja www.anagykonyv.hu

Arató László (Beszélő: 2004/1): „A kronológia nem szavatol az irodalomtörténet-lady biztonságáért”. <http://beszelo.c3.hu/archivum/index.htm>. Letöltés ideje: 2006. 1. 12.

Az olvasási szokások változásai. <http://www.vjrktf.hu/carus/honisme/Ho990222.htm>. Letöltés ideje: 2005.11.28.

Dr. Kákay László – Szabó Andrea: A pécsi fiatalok helyzete, életmódja 2005-ben.

http://www.mobilitas.hu/letoltes/pecsi_fiatalok_helyzete_letmodja_2005.pdf. Letöltés ideje: 2006. 1. 12.

Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.), (2001): Ifjúság 2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

Szekeresnő Sennyei Mária: Az ifjúság (14-26 év) olvasási szokásai.

http://www.gyongyos.hu/text/doc/text21013217101071/Olvasasi_szokasok.doc. Letöltés ideje: 2006. 01. 30.

Tévéorozattal népszerűsítének az olvasást.

<http://www.origo.hu/itthon/20041202tevesorozattal.html>. Letöltés ideje: 2005.11.28.

Varga Dóra: Színház helyett multiplex. In. Népszabadság: www.nol.hu/cikk/358522/. 2005. április 13. Letöltés ideje: 2006. 2. 12.

PANÁ CZ ESZTER–TEMESI CSABA

Politikai tájékozódásunk

Az egyetemisták közéleti tájékozódásának vizsgálata

Bevezető gondolatok

„Politikai tájékozódásunk” című írásunkban három vizsgálat „hasonló” részeit mutatjuk be. A vizsgálatok eltérő mintán és különböző szándékkal készültek, azonban egyes részei az azonos kérdéskör következtében összevethetők egymással.

Első forrásunk egy nemzetközi vizsgálat, melyben hazánk is részt vett. Az *országos reprezentatív felmérést*, 2002-ben és 2005-ben is az MTA PTI és az MTA SZKI készítette, egy 1680 fős minta alapján. A *második* forrásunk a 2004-es vizsgálat, mely speciálisan az ifjúságot jelölte meg célcsoportjaként, és szintén *országosan reprezentatív*, 8000-es minta alapján. A *harmadik* vizsgálat, melyet magunk végeztünk, mind módszerében, mind az elemszám és a célcsoport tekintetében is elmarad az előzőektől, mert csak a *pécsi egyetemisták* politikai tájékozódását és aktivitását vizsgálta. Az első két kutatásból, csak a politikai részt ismertetjük, míg a saját vizsgálatunkon belül több szempont szerint elemzünk és vizsgáljuk a hipotézisünket.

Nem célunk (és nem is lehet) a három kutatás összevetése, közös elemzése, de egy írásba foglalva több viszonyítási alapunk van, tehát szélesebb képet kaphatunk a tágabb és szűkebb környezetünk politikai aktivitása és tájékozódása felől.

Munkánk alapja, felépítése és határai

A három felmérés bemutatása megköveteli a különböző fogalmak és kifejezések, valamint az eltérő értékek magyarázatát, kifejtését. A munkánk szerkezeti tagolásának ismertetése a dolgozat könnyebb átláthatóságát segíti.

Nemzetközi kutatás: Az Európai Bizottság mellett működő ESF (European Science Foundation) öt éve támogatja és szervezi a European Social Survey elnevezésű nagyszabású nemzetközi project előkészítő munkálatait. A tervben az Európai Unió tagországainak vezető társadalomkutatói kezdeményezték, hogy 2002-től kezdve két évente végezzenek minden érdeklődő európai országban azonos módszertannal és közösen kidolgozott standard kérdőívvel egy-egy, az ott élőkre (helybéliek és külföldiek) reprezentatív felmérést¹. Célként jelölték meg egy rendszeresen bővíthető európai adatbázis létrehozását, mely képes segítséget nyújtani a társadalmakat, tagországokat és az EU-t irányító politikai és gazdasági szakembereknek. Csak a magyar vonatkozásokat mutatjuk és adatait mindenhol az ESS (European Social Survey) jelöléssel használjuk.

Ifjúsági kutatás: Az Ifjúság 2004 vizsgálat immár a második olyan kísérlet – a rendszerváltás folyamatának kezdete óta –, amely megpróbálja a társadalomtudomány, a szociológia eszközeivel leírni azokat a társadalmi, gazdasági átalakulásokat

¹ Társadalmi Ábratár 2002, VII. o

nak (is) köszönhető változásokat és jellegzetességeket, amelyek a generációs újratermelődés folyamataiban végbemennek. A megismételt ifjúságkutatás egyik fő célja a különböző területeken (pl.: iskolázottság, elhelyezkedés) végbement változások diagnosztizálása, továbbá, hogy ezek a hatások hogyan tükröződnek a fiatalok életmódjában, szabadidős tevékenységében, kulturális fogyasztásában². A felmérésből természetesen itt is, csak a saját vizsgálatunkkal „rokon” elemeket emeljük ki, mely a társadalomirányítás politikai kérdéskörére helyezi a hangsúlyt. Ezen vizsgálatot IFJ rövidítéssel jelöljük.

Saját vizsgálatunk: A 2005–2006-os tanév őszén a Média-hatásvizsgálat című kurzus keretében kisebb kutatást végeztünk, egy 10 fős csoporttal. Arra vállalkoztunk, hogy a pécsi egyetemisták politikai tájékozódását vizsgáljuk meg. Ezen vizsgálatot PTE rövidítéssel jelöljük.

A három felmérés és jellemzőik

Mint írtuk nem az összehasonlítás vezérelt bennünket, ezért a kutatások jellemzőit sem ismertetnénk részletesebben, csak néhány alapinformáció erejéig. Összehasonlítást, csak az egyezőséget mutató kérdéseknél tehetünk, melyek a politikai aktivitás, érdeklődés és a politikai párttagságot mutatja.

SZEMPONTOK	IFJÚSÁG 2004	ESS	PTE
minta	országosan, regionális és megyei szinten is reprezentatív	országos, reprezentatív minta	esetleges, nem reprezentatív
megkérdezettek száma	8000 (4000 nő- 4000 férfi)	1685 fő	184 fő, karonként 0,05%
korcsoport	15-29	országos, reprezentatív	18-29
korcsoport felosztása	15–19 (1985–1989) 20–24 (1980–1984) 25–29 (1975–1979)	15–19 év, 20–24 év, 25–29 év 30–39 év, 40–49 év, 50–59 év 60–69 év, 70 – év	-
települések besorolása	Budapest, megyeszékhely, város, község	-	Budapest, megyeszékhely, város, község
regionális felosztás	1. Közép- Magyarország, 2. Közép-Dunántúl, 3. Nyugat-Dunántúl, 4. Dél-Dunántúl, 5. Észak-Magyarország, 6. Észak – Alföld, 7. Dél- Alföld.	1. Közép- Magyarország, 2. Közép-Dunántúl, 3. Nyugat-Dunántúl, 4. Dél-Dunántúl, 5. Észak-Magyarország, 6. Észak – Alföld, 7. Dél – Alföld.	-
finanszírozás	ICSSZEM és a MEH finanszírozta	ESF (European Science Foundation) támogatja	-
vizsgálati módszer	Kérdőíves, önkitöltős	Rokeach-teszt és a <i>World Values Survey</i> (WVS), Schwarz- teszt	csak kérdőíves, személyes megkeresés

² Ifjúság 2004., Gyorsjelentés

Saját kutatásunk

A hipotézisünk a következő volt:

„A pécsi egyetemisták politikai tájékozódása teljesen esetleges és személyfüggő!”

Az esetleges és személyfüggő kategóriák jelentése pedig definiálendő:

Esetleges: helyzetfüggő, egyes tényezők változása esetén eltérést mutathat, nincs olyan meghatározó tényező, mely érdemileg befolyásolná az egyetemisták nézeteinek kialakítását.

Személyfüggő: egyénenként eltérő, különböző tényezők befolyásolják az egyes alanyokat.

A megkérdezettek kiválasztásakor sem a pontos számarányokat sem a különböző kategorikus behatárolásokat nem tudtuk figyelembe venni, hiszen a vizsgálandó sokaság tekintetében nem rendelkezünk a szükséges alapadatokkal. Tehát nem is tudunk törekedni a reprezentativitás megtartására, ami azt eredményezte, hogy *mintavételünk esetleges* volt. A válaszadók számát tekintve beszélhetünk arányosságról, hiszen e mutatónk minden Kar esetében egyezőséget mutat. Így megkeresésünk, csak az *államilag finanszírozott, nappali tagozatos* hallgatók felé irányult és *karonként* az összlétszám 0,05% érintette.

	Fővárosból	Községből	Megyeszékhelyről	Pécsről	Városból	Összes
Férfi	3	26	10	19	20	78
Nő	5	31	18	27	24	105
Összes	8	57	28	46	44	183

A felmérés *módszerét* tekintve, csak a *kérdőíves* lehetőséget használtuk ki. Kérdéseink *zárt kérdések* voltak, csak két esetben használtunk *attitűd-skálás* mérést.

A feldolgozáshoz a MS Access programot használtuk. A kitöltött kérdőívek adatainak felvitele után a feltett hipotézist többváltozós elemző diagramokkal vizsgáltuk.

A megkeresett hallgatók, túlnyomó többségben (90-95%) komolyan vették a kérdőívet. Az összegzés alkalmával 20-25 esetet jelöltünk meg, melyben a kérdezettek visszautasították a kitöltést, mert nem szeretik a kérdezősködést. A kitöltetés során tapasztaltak alapján írhatjuk, hogy a hallgatók megfontoltan jelölték meg a válaszokat, és (a névtelenség miatt) merték vállalni a saját véleményüket is.

Helyszín	Megkérdezettek száma
ÁJK	16
AOK	16
BTK	32
EFK	17
IGYFK	14
KTK	16
MK	11
PMMK	24
TTK	16
FEEK	22
Összesen:	184

Kérdőívünk kérdései, szerkezete

Kérdéseinkkel célunk a pécsi egyetemisták politikai tájékozódásának minél pontosabb megismerése volt. A témára irányuló konkrét kérdéseken túl a megkérdezettek társadalmi környezetére, általános élethelyzetére is rákérdeztünk, ami szintén meg-

határozó tényező a gondolkodás, illetve a politikai nézet vizsgálatakor. Törekedtünk az egyszerűen értelmezhető, zárt jellegű kérdésekre, de emellett a hetes és a tizenötös kérdéseknél attitűdskálás módszert alkalmaztunk.

Összesen 17 kérdést tettünk fel, 2005 október–novemberében:

1. Nemed?
2. Milyen településről jöttél tanulni Pécsre?
3. Pécssett mi szolgál lakhelyedül?
4. Jelenleg Pécssett hányan laktok együtt?
5. Részt vesz-e valamilyen társadalmi munkában?
6. Tagja vagy-e valamilyen politikai szervezetnek?
7. Milyen médiumból tájékozódsz leginkább?
8. Milyen gyakran látogatod a politikai pártok honlapjait?
9. Tájékozódasz-e több (min. 2) párt programja felől?
10. Hitelesnek tartod-e a politikai híradásokat?
11. Milyen típusú televízió-műsorok hatnak leginkább politikai tájékozottságra?
12. Milyen rádiót hallgatsz a leggyakrabban?
13. Milyen típusú írott sajtóból szerzed politikai ismereteidet leginkább?
14. Milyen típusú internetes oldalakról tájékozódsz leginkább?
15. Véleményed szerint, mennyire vannak hatással rád a következő kommunikációs csatornák?
16. Próbálsz-e alakítani mások politikai véleményén, beállítottságán?
17. Mennyire fogadod el mások politikai véleményét?

Kutatásunk ismertetése

Az alábbiakban a kutatásunkból pár kimutatást ismertetnénk, melyeket fontosnak tartunk ahhoz, hogy a vizsgálatunkról részletesebb képet adjunk. A teljesség igénye nélkül és az általunk fontosnak tartott kimutatásokat elemezzük, bár a közölt ábrákból, feltételezésünk szerint mélyebb összefüggések is kiolvashatók.

Milyen médiumokból tájékozódnak leginkább a pécsi egyetem hallgatói?

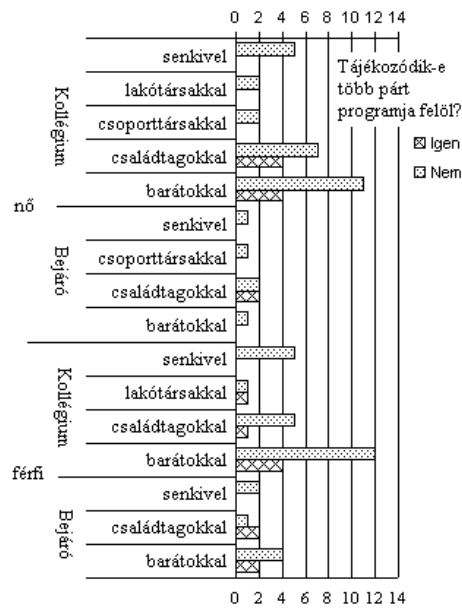
médiumok	főváros	község	megyeszékhely	Pécs	város
televízió	4	31	17	17	25
rádió	2	14	15	10	19
újság	3	28	12	17	21
internet	5	32	18	19	27
óriásplakát	3	9	7	5	10
rendezvény	3	0	0	4	4
szórólap	3	7	5	7	10
-	-	-	-	-	-
válaszolók	8 fő	57 fő	28 fő	46 fő	44 fő

Attitűdskálás mérési módszert alkalmaztunk az adott kérdéskörnél, melyben a következő kategóriákat használtuk: soha, elvétve, havonta, hetente, naponta. A leginkább kategória értelmezésénél a „hetente és illetve naponta” válaszadókat vettük figyelembe. Elmondható, hogy a televízió és az internet a meghatározó, az újság pedig a harmadik helyet foglalja el. Tehát a 46 megkérdezett pécsiből 19 fő jelölte be az internetet, amit hetente, vagy naponta használ forrásként. Az óriásplakát és a szórólap itt sem jelenik meg meghatározó mértékben.

A pártok programja felől való érdeklődés nem és lakóhely szerint

Neme és a lakhelye (kollégium, bejáró) alapján, kivel beszél leggyakrabban közéleti politikai kérdésekről, azon megosztásban, hogy a válaszoló tájékozódik-e több párt programja felől. A megkérdezettek közül 82 kollégista vagy bejáró egyetemista válaszolta azt, hogy érdeklődik több párt programja felől. A nők száma 42, a férfiak száma 40.

Az ábra szerint a kollégisták, akik száma 64, a barátaikkal többet beszélgetnek a politikáról, mint a családtagjaikkal. A bejárók, akik 18-an voltak, ezzel ellentétben a családtagjaikkal beszélnek többet. Tehát akik még otthon laknak, jobban befolyásolhatóak szülők által. Valószínűleg mindennapos találkozásnál több idő jut ilyen és hasonló témák megbeszélésére. Aki nem beszélget senkivel politikáról azok aránya a férfiaknál és nőknél szignifikánsan szintén nem eltérő. Bejáróknál (férfiak, nők együttesen) 3-an jelölték be azt, hogy nem beszélgetnek politikáról senkivel. Kollégistáknál 10 volt ezen kategóriát választók száma. Ebben az összehasonlításban férfiak és nők közti különbséget nem érdemes vizsgálni, mert minimálisak az eltérések.

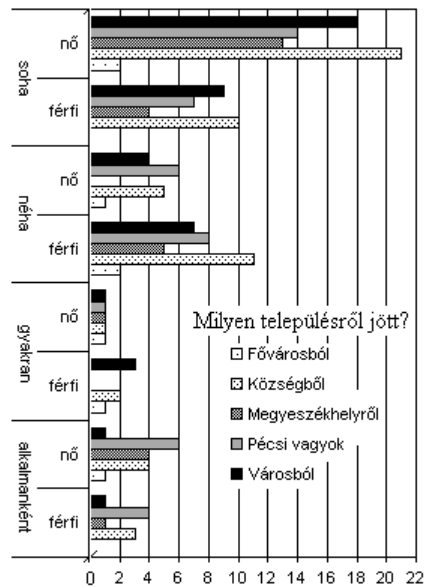

A különböző településekről származók milyen mértékben próbálják meg befolyásolni mások politikai véleményét?

Férfi és nő bontásban, ki mennyire próbálja alakítani mások politikai véleményét, azon megosztásban, hogy milyen településről jött a válaszadó.

A kimutatásból arra kapunk választ, hogy a többség egyáltalán nem akar befolyásolni másokat. A férfi és nő megkérdezetteknek is nagyon magas százaléka adta válaszul, hogy soha nem próbálja meg befolyásolni a hallgatótársai politikai gondolatait. Ebből arra következtethetünk, hogy ők nem élnek aktív politikai életet, megpróbálják magukat elhatárolni a témától, esetleg nincs teljesen kiforrott véleményük, ami megállná a helyét egy esetleges politikai eszmecsere során.

A nők és a férfiak esetében is nagyon magas a községből és városból származó válaszadók száma. A fővárosiaknál figyelhetjük meg a legnagyobb eltérést, a budapesti férfiak közül ugyanis nem tartozik egyetlen személy sem az adott kategóriába.

A „néha befolyásol” kategóriában a községben élő férfiak száma kimagaslik a többi közül, más eredmények szignifikánsan nem térnek el. Az „alkalmanként” kategóriára válaszadók esetében a férfiak átlagosan elmaradnak a nőkhöz képest.

A nők közül, akik „gyakran” akarják befolyásolni társaikat a politikai nézetükben, kiegyenlítetten minden településről azonos számban vannak.

A férfiak itt is eltérést mutatnak a nőkhöz képest, mert a pécsi és a megyeszékhelyi férfiak egy esetben sem adtak választ a kategóriában.

Összességében a válaszadók többsége nem akar befolyásolni soha senkit politikai nézetének kialakításában, és a gyakran kategóriát választották a legritkábban. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy a hipotézisünket ebből a vizsgálati irányból igazoltnak kell tekinteni, hiszen a tájékozódásban nem mutatható ki egyértelmű irányvonal.

A különböző internetes oldalakat látogatók milyen egyéb médiumból tájékozódnak

Milyen rádiót hallgatsz a leggyakrabban? Milyen típusú televízió-műsorok hatnak leginkább politikai tájékozottságodra? Milyen típusú internetes oldalakról tájékozódsz leginkább?

A leggyakrabban plakátokat és szórólapokat olvasók csak nagyon kis százalékban néznek televízió műsorokat a kimutatás szerint. Azon személyek, akik nem interneteznek, nem jeleskednek más jellegű érdeklődés terén sem az eredmények alapján.

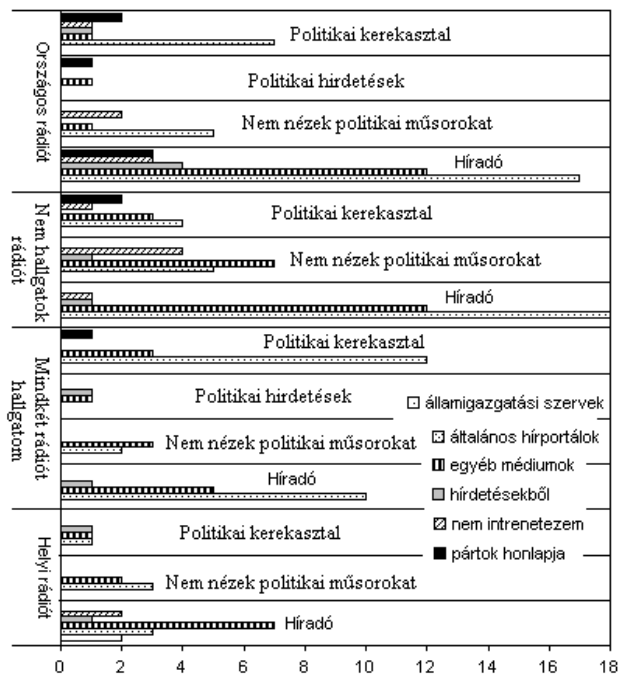
Általánosan levonható konzekvencia, hogy az egyetemisták közül a legtöbben híradót néznek, ez áll tehát az első helyen.

Nézettség tekintetében ezt követik a kerekasztal-beszélgetések. Rádiók közül legnépszerűbbek az országos rádiók, utánuk következnek a helyiek.

Azok a fiatalok, akik államigazgatási szervek honlapjaiból tájékozódnak, a híradón kívül, más médiumokból nem informálódnak számottevően és a híradót-nézők száma sem meghatározó.

Akik az aktuális politikai kérdések felől általános hírportálokból tájékozódnak, nagyobb százalékban híradót és politikai kerekasztal-beszélgetéseket néznek. A fent említettek létszámához képest elenyésző számban vannak azok, akik egyáltalán nem néznek politikai jellegű műsorokat.

Az egyéb jellegű médiumokból informálódók nagyrészt a híradóból nyerik a politikával kapcsolatos információkat. A megkérdezettek közül valamivel kevesebben

vannak azok, akik nem néznek politikai műsorokat és igen vékony réteg az, mely kerekasztal-beszélgetéseket, vagy politikai hirdetéseket figyel.

Akik különböző hirdetések, plakátok, vagy szórólapok segítségével jutnak információkhoz, nem sűrűn tájékozódnak televíziós műsorokból. Közülük a legtöbben híradót néznek és csak kis százalékuk figyel a kerekasztal-beszélgetéseket.

Akik nem interneteznek, nagy százalékban politikai műsorokat sem néznek, egy kis részük megnézi a híradót és közülük nagyon kevesen, de annál stabilabban kerekasztal-nézők.

Ha a négyféle rádiós preferencia szemszögéből vizsgálódunk, megállapíthatjuk, hogy azon államigazgatási szervek honlapjairól tájékozódók, akik nagyrészt híradót néznek, ezek mellett csak helyi rádiót hallgatnak.

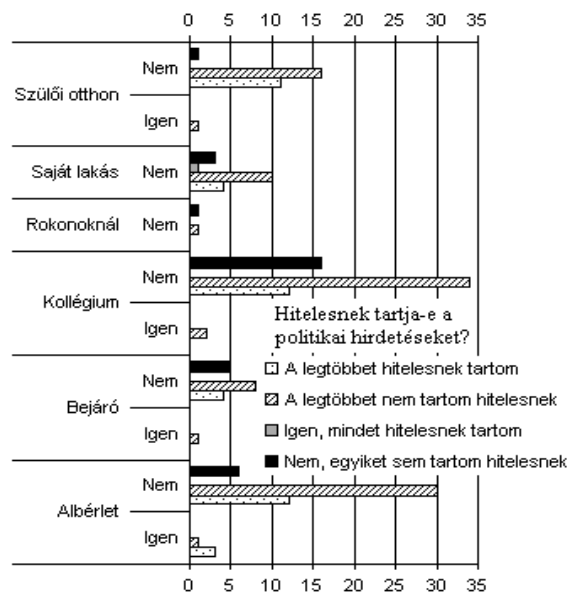
Akik általános hírportálokról szerzik információikat és a híradót nézik, többségükben nem hallgatnak rádiót, azok, akik pedig hallgatnak, nagyrészt az országos rádiókat részesítik előnyben. Akik egyéb, más médiumokból tájékozódnak és leggyakrabban híradót néznek, ezek mellett már nem hallgatják a rádiót.

A hirdetésekből tájékozódó és híradót néző fiatalok az országos rádiókat hallgatják legszívesebben. Végül elmondható, hogy azon egyetemisták, akik rendszeres látogatói bizonyos párt, vagy pártok honlapjainak és e mellett rendszeresen néznek híradót, az országos híradót preferálják

Hitelesnek tartják-e a politikai hirdetéseket?

Hitelesnek tartja-e a politikai hirdetéseket, abban a bontásban, hogy tagja-e politikai pártnak, illetve mi szolgál lakhelyéül.

A kimutatás szerint 183 fő közül 8 fő tagja valamilyen politikai szervezetnek. A 8 főből csak 3-an tartják nek a legtöbb politikai hirdetést. Lakóhelyre való tekintet nélkül azok, akik nem tagjai politikai szervezetnek, többnyire nem tartják hitelesnek a legtöbb politikai hirdetést. Ezek alapján a 183 megkérdezettből 137 fő nem tartja hitelesnek a politikai hirdetéseket. A megkérdezettek közül mindössze 1 válaszadó bízik meg teljes mértékben a politikai híradásokban.

Milyen típusú politikai műsorok hatnak a tájékozottságára?

A televíziós tájékozódás megosztása azok alapján, hogy tájékozódik-e több (min. 2) párt programja felől, és milyen településről jött Pécsre tanulni.

A tekintetben, hogy a megkérdezettek tájékozódnak-e több párt programja felől a 183-ból, 56/127-es megoszlást mutat a „nem” válaszok javára.

A megkérdezett egyetemisták 31%-a egyáltalán nem, vagy csak egyoldalúan tájékozódik politikai kérdésekben. Szociológiai szempontból családi minták mellett a lakóhely is meghatározó szerepet játszik, amint az a mellékelt grafikonból is kitűnik. A több oldalról tájékozódók közül a forrásoknál a politikai-kerekasztal típusú műsorok vezetnek, a fővárosiaknál kizárólag csak ez jelenik meg, de mindenhol meghatározó. Ezen kívül a híradó, ami a legfontosabb információforrás. A politikai hirdetések viszont mindenhol csekély súllyal vannak jelen (a mintavétel még a választási kampány előtt történt, egy viszonylagosan nyugodtabb periódusban).

A 183 főből 56-an válaszolták (31%), hogy tájékozódnak több párt programja felől, az 56 válaszadóból ennek ellenére 6 fő állította, hogy semmilyen politikai műsort nem néz.

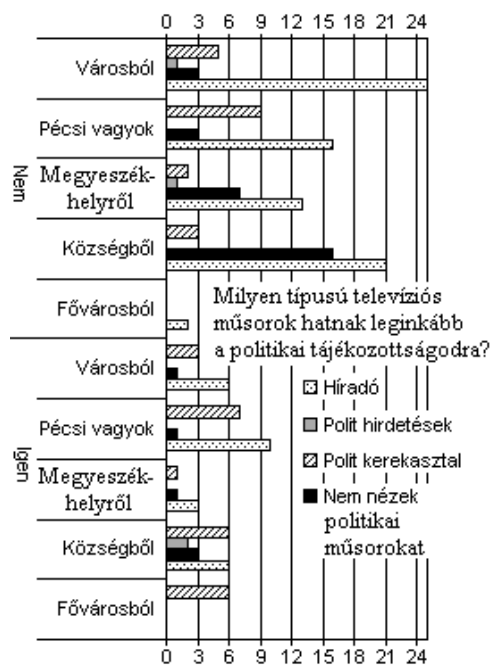
Ez az ellentmondás betudható a figyelmetlenségnek, vagy a médiával szembeni bizalmatlanságnak, esetleg a kérdőív nem eléggé következetes megszerkesztésének is.

A nem tájékozódóknál a politikai-kerekasztal típusú műsorok nem játszanak nagy szerepet, a híradó viszont fölényesen vezet. Ebben a csoportban jóval többen vannak azok, akik nem kísérik figyelemmel a politikai műsorokat, és nagyjából ugyanabban az arányban jelenik meg a másik csoportban már bemutatott ellentét, vagyis abból a 127 megkérdezettből, akik nem tájékozódnak több párt programja felől, mégis 19-en néznek politikai-kerekasztalt.

Egy újabb szintet elemezve a lakóhelyekre lebontva még árnyaltabb képet rajzolhatunk fel. A grafikon elemzésénél feltétlenül figyelembe kell még venni a különböző települési kategóriákba esők eltérő számát. A pécsi lakosok válaszai mindkét fő csoportban szinte teljesen ugyanazt a megoszlást mutatják, tehát nem lehet összefüggést kimutatni a médium-preferencia és a politikai tájékozódás horizontja között.

A Pécssett tanuló, de budapesti diákokról elmondható, hogy egyrészt (ebben a mintában) nem képviselnek jelentős hányadot, másrészt a pártok programjairól több forrásból alaposabban tájékozódnak.

A megyeszékhelyről és városokból jövő hallgatók válaszait itt összevonva kezeljük, amit az indokol, hogy nincs szignifikáns különbség az eredményekben a két kategória között. Ha külön vesszük őket, akkor sem lehet kimutatni a kisvárosokból jövőket, mindenestre ebből a bontásból megtudtuk, hogy nincs különbség egy megyeszékhelyen és egy átlagos városban felnőtt egyetemista politikai információszerező módszerei között. Itt is mindkét csoportban a híradó típusú műsorok vezetnek, feltűnő viszont a politikai-kerekasztal típusú műsorok szinte elenyésző hányada, ami alól csak a pécsiek kivételek.

A községekből, falvakból származók aránya 31.4% az összes megkérdezethez képest, az igennel válaszolók között 30%, a nemmel válaszolók között 32%, nincs jelentős különbség.

Politikai párttagság

ESS: A vizsgálat szerint hivatalos tagsága a megkérdezettek 1,5%-nak van, tehát a válaszadók 98,5%-a nem tagja egy politikai szervezetnek sem. Politikai szervezetek, vagy mozgalmak munkájában a megkérdezettek 2,9%-a vett részt, így a 97,1% nem vesz részt semmilyen politikai tevékenységben

IFJ: 2004-ben a párt- vagy ifjúsági politikai szervezeti tagságról 38-an számoltak be, ami a megkérdezettek 0,47%-a, és ehhez járul 22 olyan személy, akik polgári körű tagságot vállalnak (2000-ben készített felmérés alapján gyakorlatilag nem volt értelmezhető a valamely politikai szervezethez való tartozás. A mintába került 8000 fiatalból mindössze 32 fő jelezte ez irányú kapcsolatát.)

PTE: A saját kimutatásunkban 183 válaszból 7 fő jelölte a politikai párttagságot, ami a megkérdezettek 3,82%-a, míg a 176 válaszoló nem tagja politikai szervezetnek.

A 3 vizsgálat eredménye táblázatos elrendezésben:

	ESS	IFJ	PTE
párttagság:	1,5%	0,47%	3,82%

A politikai érdeklődés és aktivitás

ESS: A lakosság döntő többsége nem vesz részt a politikai pártoknak nevezett „öntevékeny” szervezetek munkájában, és nem csupán tagként vagy önkéntes munkásként, de rendezvényeik látogatóiként sem³. A politika fontossága a megkérdezett életében, az utolsó előtti helyen áll, hiszen a 10 fokú skálán bejelölve 3,8-as átlaggal az önkéntes szervezetek iránti érdeklődést előzi meg, melynek 2,1-es átlaga lett. A család fontossága 9,8-as átlaggal szerepel.

Az érdeklődést vizsgáló kategóriák szerinti megoszlás:

Egyáltalán nem érdekel:	16,7%
Alig érdekel:	37,2%
Eléggé érdekel:	37,7%
Nagyon érdekel:	8,4%

IFJ: A kutatás kimutatása szerint a fiatal rétegek érdeklődése is nagyon alacsony, ami a többséget illeti, tartózkodó magatartásról beszélhetünk esetükben is.

A felmérésben attitűdskálán kellett megjelölni az aktivitási értéket. Az 1–5-ig terjedő skála átlagai 2004-ben (ahol 1-legkevésbé, 5-leginkább) az egyetemisták esetében 2,9-es, a főiskolások esetében 2,6-os átlagot mutat.

A további elemzésben olvashatjuk, hogy a válaszadók 63 százalékát nem, vagy egyáltalán nem érdekli a politika. Közepes intenzitású érdeklődés mintegy 26, intenzívebb érdeklődés mintegy 11 százalék esetében regisztrálható.

PTE: Az alábbiakban 2 kimutatás segítségével összegezzük a saját vizsgálatunk eredményét, melyből a politikai érdeklődés és aktivitás jól kiolvasható. Példaként említjük, hogy a megkérdezett 183 főből 110-en nem tájékozódnak több pártnak a programja felől és egy párthonlapot sem látogatnak. Egy másik kiragadott példával is jellemezhetnénk a politikai aktivitást, mely szerint a 183 válaszolóból 147-en néha, vagy soha nem próbálja meg alakítani mások politikai véleményét.

³ Társadalmi Ábratár 2002, 48.o

Milyen gyakran néz párthonlapot?	Tájékozódik-e több párt programja felől?		
	Igen	Nem	Összesen
naponta többször	-	-	-
gyakran látogatom	7	1	8
ritkán	24	14	38
soha	25	110	135
összes	56	127	183

Milyen írott sajtóból szerzi politikai ismereteit?	Próbál-e alakítani mások politikai véleményén?				
	Alkalmanként	gyakran	néha	soha	Összesen
Helyi kiadványokból	2	-	2	12	16
Regionális lapokból	7	1	12	23	43
Országos lapokból	13	7	24	38	82
Ingyenesen hírlapokból	1	3	5	19	28
Nem olvasok újságot	2	-	6	6	14
Végösszeg	25	11	49	98	183

Civil, vagy egyéb szervezetekben végzett munka és aktivitás

ESS A következőkben a European Social Survey társadalmi aktivitás vizsgálatának összefoglaló diagrammjaiból származtatott adatokat mutatjuk be⁴. Az alább felsorolt kategóriákban az egyes társadalmi tevékenységeket folytató csoportokban való részvételt prezentáljuk.

Kategória	Igen (%)	Nem (%)
sport, természetjáró klub	9,4	90,6
kulturális, hobbi kör	9	91
szakszervezet	7	93
üzleti, szakmai, gazdaszervezet	5,1	94,9
fogyasztói, autósklub	3,3	96,7
humanitárius segély, kisebbségeket, bevándorlókat segítő szervezetben	2,7	97,3
környezetvédő, állatvédő, békemozgalom	1,8	98,2
vallási, egyházi szervezetek munkájában	8,5	91,5
politikai párt munkájában	2,2	97,8
tudományos, iskolai vagy oktatási szervezetben	4,7	95,3
társasági, ifjúsági, nő-, idős nyugdíjas baráti társ.	7,9	92,1
más önkéntes szervezet munkájában vett részt	3,5	96,5

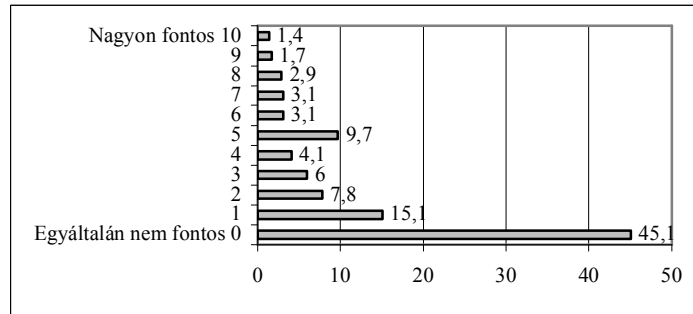
Az alábbi diagramm kifejezően mutatja az önkéntes civil szervezetek fontosságát a megkérdezettek életében.⁵

⁴ Társadalmi Ábratár 2002, 90-101. o

⁵ Társadalmi Ábratár 2002, 105.o

A kutatásból kimutatható, hogy a lakosság túlnyomó többsége nem vesz részt önkéntes munkában és nem tagja szervezetnek. A legpreferáltabb helyen a sporttal és a hobбивal kapcsolatos klubok állnak, valamint a vallási közösségek. A politikával kapcsolatos szervezetek itt is alulpreferált helyet képviselnek. A lakosság döntő többsége nem vesz részt a politikai pártoknak nevezett „öntevékeny” szervezetek munkájában, és nem csupán tagként vagy önkéntes munkásként, de rendezvényeik látogatóiként sem.

IFJ: A kérdezettek 15 százaléka jelezte, hogy tagja civil, társadalmi, politikai, vallási, jótékonyági, sport- vagy kulturális szervezetnek, közösségnek, klubnak, körnek. A legpreferáltabbak: a sportegyesület, a sportklub és az egyházi szervezet. A még értelmezhető sávban találhatóak a kulturális, hagyományőrző csoportok, valamint a diák és az önkéntes szervezetek.

PTE: A következő kimutatás a pécsi egyetemisták civil szervezeti munkáját mutatja, mely gyengébb aktivitást jelez, mint az országos minta. Talán egy pontosabb lekérdezésnél nagyobb arányt képviselne az igennel válaszolók száma, hiszen a saját vizsgálatunkban csak „igen és nem” kategóriát jelölhettek meg a válaszolók.

Részt vesz-e, társadalmi munkában?	Tag-e politikai szervezetnek?		
	Igen	Nem	Összesen
Igen	7	44	51
Nem	-	132	132
Végösszeg	7	176	183

Zárszó

Kicsit helytelenül és talán tiszteletlenül a munkánk végén köszönjük meg a segítséget, melyet kaptunk a publikáció elkészítéséhez: a nemzetközi vizsgálatot végző kutatócsoport által kiadott kötet szerkesztőinek: Füstös László és Guba László úrnak, akik a 2005-ös vizsgálat publikálatlan adatait is rendelkezésünkre bocsátották. Köszönettel tartozunk a kérdőívet kitöltőknek, valamint a szemináriumon résztvevő hallgatóknak, akikkel együtt végeztük a PTE-n az adatgyűjtést, feldolgozást és elemzést és kiknek munkája nagy segítséget jelentett ehhez a publikációhoz.

A vizsgálat résztvevői: Borda László, Gosztola Beatrix, Horváth Zsuzsanna, Kovács Gábor, Kustánczi Norbert, Mihalik Judit, Rodek Ágnes, Teleki Kamilla,

Irodalom

Ifjúság 2004 Gyorsjelentés, Szerk.: Bauer Béla, Szabó Andrea, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda. 2005.

Társadalmi Regiszter. Az Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata 2. kötet. Szerk.: Füstös László, Guba László, MTA PTI, MTA SZKI, 2004.

PRÁCSER TAMÁS

A globalizáció múltja, jelene... és jövője?

Története, mozgatórugói és következményei

Az ENSZ egyik 1999-ben készített tanulmánya szerint a világ három leggazdagabb emberének együttes vagyona nagyobb, mint a legszegényebb fejlődő országok 600 millió lakosának összes éves jövedelme.¹

A nemzetközi kereskedelem 70%-a 500 multinacionális vállalat kezében van.² 1983 és 1999 között a 200 legnagyobb cég nyeresége 364,2%-kal nőtt, miközben az általuk foglalkoztatott emberek száma csupán 14,4%-kal. (Fiedrich, 2002.)

A repülési, elektronikai, informatikai, üdítőital és dohányipar gyakorlatilag ötöt, a gyorsétkeztetés két-két óriásvállalat ellenőrzése alatt áll. (Fiedrich, 2002.)

Döbbenetes megállapítások, melyeket igazán felfogni sem tudunk. Igazak? S ha igen, melyek azok a tényezők, amik a jelen helyzet kialakulását lehetővé tették? Sokan rávágnák: mindezért a globalizáció a felelős. De mit is jelent ez a szó valójában, s minek köszönheti létezését? Erre, s hasonló kérdésekre szeretnék választ adni írásomban.

A globalizáció kifejezést kettős értelemben használhatjuk. Egyrészt egy régi folyamatot jelöl, hiszen „ha az emberi társadalomra a legáltalánosabban alkalmazzuk, akkor az emberiség időben egyre jobban egységesedő fejlődéstörténetéről beszélünk”³, amely igazán az európai gyarmatosító kor hajnalán, öt évszázaddal ezelőtt kezdődött. Ennek egyik első jeleként foghatjuk fel az amerikai kultúrnövények elterjedését az egész világon, ami fokozatosan kiterjedt más áruk, emberek, technológiák, eszmék globális cseréjére.

E világméretű gazdaság kialakulását kezdetben sok tekintetben pozitív folyamatnak tekinthetjük, ugyanakkor a kizsákmányolás hamar megkezdődött. Ezt jól példázza Cecil Rhodes – Anglia egyik leghíresebb gyarmatbirodalmi szószólójának –, az 1890-es években tett kijelentése: „Új földeket kell találnunk, ahonnan könnyen szerezhetünk nyersanyagokat, s ugyanakkor hasznosíthatjuk a gyarmatok bennszülött népességének olcsó rabszolgamunkáját.”⁴

Magát a folyamatot alapvetően a technikai fejlődés indukálja, illetve vezérli, hiszen ennek köszönhetően váltak az addig lokális, regionális folyamatok világméretűvé. E tekintetben meghatározóak az 1970-es évek, az ekkor kibontakozó mikro-elektronikai forradalom. Kialakulása tette szükségessé a tőkeösszpontosítást, a na-

---

¹ UNDP: Human Development Report 2000. USA 2001., id.: Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 5 o.

² Fiedrich Róbert: Globalizáció füzetek 2. Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában. Miért nem szeretik a „zöldek” a nemzetek feletti vállalatokat? Magyar Természetvédők Szövetsége, MTSZ, 2002

<http://mek.oszk.hu/01400/01450/01450.doc> (2006. február 26.)

³ Farkas Péter: A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai. Aula Kiadó, Bp. 2002, 19 o.

⁴ Wayne Ellwood: A globalizáció. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003, 15 o.

gyobb vállalatméret létrehozását, mivel az adott technológiák folyamatos kifejlesztése, a kutatások finanszírozása, a versenytársakkal való konkurenciaharc e lépések nélkül nem valósulhatott volna meg.

Mindemellett az 1970-es években gazdasági, szerkezeti változások is bekövetkeztek a világgazdaságban. Ekkor omlik össze Bretton Woods, a II. világháború után a világkereskedelem irányítására lefektetett szabályok rendszere. Az 1944-es Bretton Woods-i konferencián alkották meg a háború utáni globális gazdaság új kereteit, azt az együttműködésen alapuló, stabil monetáris rendszert, amely támogatja az országok szuverenitását és megelőzi a pénzügyi válságok kialakulását. (Ellwood 2003, 31 o.) A konferencia az áruk szabad mozgásának rendszerét fogadta el, az amerikai dollár lett a nemzetközi fizetőeszköz, árfolyamát az aranyhoz kötötték.

A világgazdaság felügyeletére és koordinálására három intézményt (Nemzetközi Valutaalap, Világbank, Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény) hoztak létre, melyek feladatai röviden a következők:

Nemzetközi Valutaalap (IMF): E szervezet célja a nemzetközi kereskedelem bővülésének és kiegyensúlyozott növekedésének előmozdítása, illetve a foglalkoztatottság és a reáljövedelem magas szintjének kialakítása és fenntartása.

Világbank (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, IBRD): Eredeti feladata a II. világháború által tönkretett nemzetgazdaságok újjáépítésének támogatása.

Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), később Világkereskedelmi Szervezet (WTO): Célja a nemzeti kereskedelmi korlátok leépítése.

Tehát „A hetvenes évek elejére, a Bretton Woods-i pénzügyi rendszernek ez az oszlopa szétmállott, a nemzetközi tartozások kiegyenlítése és az ideiglenes fizetési nehézségek áthidalása bonyolultabbá vált. Az amerikai aranytartalékokat felemészítette a dollárkínálat. Ezzel nem csupán az aranyra válthatóság szűnt meg (mondta fel az USA), hanem a kötött devizaárfolyamok rendszere is, ami korábban féket szabott a valutaspekulációnak. Lehetővé vált, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszer a legnagyobb tőketulajdonosok érdekeinek megfelelően megújuljon, és liberalizálhatták a nemzetközi pénzügyi mechanizmusokat.” (Farkas 2002, 35 o.)

Ezzel a Bretton Woods-i intézmények funkciója is módosult. A Valutaalap, majd a Világbank is a harmadik világ frissen függetlenné vált országai felé fordult, s célja ezen országok „támogatása”, hiányzó infrastrukturális kapacitásainak kiépítése lett. Ezen intézkedések összességét szerkezetátalakítási programoknak nevezzük, melyek közül az elsőt 1986-ban állította össze a Valutaalap.

E programok keretében a kölcsönök feltételeként előirányozták az állami tulajdonú vállalatok privatizációját, a kormányzat méreteinek és költségeinek csökkentését, az alapvető szociális ellátás és az alapvető élelmiszerek szubvenciójának csökkentését, és a kereskedelmi korlátozások leépítését.

Így a szerkezetátalakítás kondíciói elvonták az állami bevételeket olyan dolgoktól, mint az oktatás és az egészségügy, vagyis épp azoktól a szolgáltatásoktól, amelyek oly fontosak a szegények (különösen a nők és a gyermekek) számára. Több jutott adósságszolgálatra, mint az állampolgárok alapvető szükségleteinek kielégítésére. Tanzániában, ahol a lakosság 40 százaléka még 35 éves kora előtt meghal, a kormány hatszor többet költ adósságtörlesztésre, mint az egészségügyre. (Ellwood 2003, 57 o.)

Ezek alapján elég hamar világossá vált, hogy a kedvezményes hitelkamatok ellenére a legszegényebb országoknak nehézségeik lesznek a kölcsönök visszafizetésével. Láthatjuk azt is, hogy az IMF és a Világbank fordított irányú tőkeáramlással

kezdték működni. Vagyis több pénzt szivattyúznak ki a harmadik világból, mint amennyit belepumpálnak.

Természetesen mindezek mellett további tényezők is szerepet játszottak a globalizáció mai formájának kialakulásában. Lássuk ezeket!

A szocialista gazdaságok összeomlása révén lehetővé vált az egész világgpiachoz való hozzáférés. A szerkezetátalakítási programoknak, illetve az adósságok visszafizetésének érdekében exportorientált gazdaságra álltak át mind a volt szocialista országok, mind a harmadik világ országai, ennek hatására megnövekedett az igény a külföldi működőtőke bevonására. Megindult a hagyományosan állami tulajdonban lévő területek (áramellátás, vasút, posta, bank, biztosítás, távközlés) privatizációja. A hírközlés fejlődésének köszönhetően másodpercek alatt lehetővé vált dollármilliók mozgatása.

Mindezek hatására a kapitalizmus új szakaszába lépett, létrejött a transznacionális monopolkapitalizmus, megjelent a globalizáció mai formája.

Farkas Péter meghatározása szerint a jelenlegi, a globális kapitalizmus korszakának két legjellemzőbb vonása a különböző gazdasági ágazatokban érdekelt nagy nemzetközi ipari-szolgáltató-pénzügyi szupermonopóliumok kialakulása, valamint a pénzügyi szféra, a nemzetközi tőkeáramlások hatalmas méretű felduzzadása, a tőkefelhalmozás nemzeti és nemzetközi folyamatainak összefonódása. (Farkas 2002, 33 o.)

Lester Thurow amerikai közgazdász szerint „a globalizáció lényege, hogy minden termék mindenhol legyártható és bárhol értékesíthető (homogenizáció). A konkrét gyártási és értékesítési helyet pedig a tőke úgy határozza meg, hogy megkeresi a világban azt a helyet, ahol az adott egység, illetve az adott tevékenység legolcsóbban gyártható le, illetve végezhető el, majd ott adja el a végterméket, valamint a szolgáltatást, ahol a legmagasabb árakat és így a legtöbb profitot tudja elérni.”⁵

Mindezek alapján meghatározhatjuk a napjainkban általánosan használt „globalizáció” szó fogalmát: „A globalizáció a kapitalista gazdálkodásnak a tőke által vezérelt világméretű kiterjedése, a világgazdaság egységbe szerveződése. Nem egyszerűen a termelési tényezők (árak, tőke, munkaerő) országok és térségek közötti áramlása, hanem a gazdasági viszonyok (tulajdon, termelés, pénzügyi folyamatok) megerősödő nemzetköziesedése, egységesülése.” (Farkas 2002, 32 o.)

Mindezen folyamatoknak pedig mozgásformát biztosít a nemzetközi gazdasági viszonyok jogi és egyéb korlátainak (vámok, kereskedelmi kvóták stb.) felszámolása, a liberalizáció és a mögötte álló neoliberais gazdaságfilozófia.

A globalizációt ma is gyakran megfeleltetik egy olyan gazdasági rendszernek, amely komparatív előnyökön alapszik. Ezt az elméletét David Ricardo angol közgazdász alkotta meg, amely a következőképp szól: „A nemzeteknek olyan termékek előállítására kell specializálódniuk, amelyekben természetadta előnyöket élveznek, s így megtalálhatják helyüket a piacon.”⁶

Ez előnyös mind a vásárló, mind az eladó számára, de csak bizonyos szabályok betartása esetén:

- A partnerek közti kereskedelmet úgy kell kiegyensúlyozni, hogy az egyik ország ne adósodjon el és váljon kiszolgáltatottá a másikkal szemben,

---

⁵ Lester Thurow: *The Future of Capitalism*. Nicholas Brealey Publishing, Nagy-Britannia, 1996, id.: Csath Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 12 o.

⁶ David Ricardo: *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. 1817, Wayne Ellwood: *A globalizáció*. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003

- illetve a beruházási tőkének helyi gyökerűnek kell lennie, és nem szabad a magas munkabérű országból az alacsony munkabérű országba áramlania. (Ellwood 2003, 16 o.)

Ahogy láthatjuk, ma egyik feltétel sem teljesül, sőt a legnagyobb tőketulajdonosok (transznacionális vállalatok) profitjuk növelése érdekében éppen ezen elvekkkel szemben állva – élve a jelen gazdaság adta feltételekkel –, kihasználják az egyes országok és térségek közti különbségeket. Ezt két módon történhet meg:

- A termelő- és szolgáltatóké a bérkülönbségeket, a munkaerő alkalmazásával kapcsolatos egyéb bérköltségek eltéréseit, a munkaerő végzettségét, az adózási és gazdaságösztönzési sajátosságokat, valamint a korábban létrehozott infrastruktúra által biztosított feltételeket veszi figyelembe.
- A spekulációs pénztőke ezzel szemben a különböző térbeli helyek (országok) valutaárfolyamaiban, kamataiban, nyersanyagárakban és a tőzsdéi tendenciákban mutatkozó különbségeket igyekszik kihasználni és így nyereségre szert tenni. (Farkas 2002, 37 o.)

Néhány szó a vállalatokról

A nagyvállalatok a haszon kényszerének szorításában működnek. Kizárólag a bármi áron való versenyképesség, a hatékonyság lebeg szemük előtt. Céljuk egyre kevesebb ráfordítással, vagyis egyre kevesebb munkaerővel egyre többet termelni. Ennek megfelelően az elmúlt évtizedben az 500 legnagyobb vállalatnál évente 400 ezer állást szüntettek meg.

Mint már említettem, a nagy vállalatméret több szempontból is előnyös. Ha meg akarják őrizni versenyképességüket, a növekedés elengedhetetlen (növekedési kényszer), amit ma már nem új beruházások létesítésével érnek el. A piaci részesedés bővítésének leghatékonyabb eszköze a kisebb vetélytársak felvásárlása és a vállalatok összeolvadása.

A vállalatok számára a növekedés természetes következménye a termelés növelése, figyelmen kívül hagyva a piacot, aminek felvevőképessége globális szinten csökken. Oka a nagyarányú gépesítés, automatizálás, melynek hatására fokozódik a termelékenység, ellenben munkahelyek milliói tűnnek el, csökken a bérnövekedés. Ez esetben hiába termelnek nagy mennyiséget olcsón, ha azt nem lesz kinek megvennie. Így hamar túlzott termelői kapacitással kell szembesülniük. Ez csökkenő profitrátához, ez pedig az élőmunka költségeinek további lefaragásához vagy gyárbezárásokhoz vezet.

Végeredményben hosszú távon mindenképpen csökken a globális kereslet. Ennek eredményeként ma globális kapacitásfeleslegről beszélhetünk. (Kínában ez ma meghaladja a 40 százalékot.) (Ellwood 2003, 78 o.)

Láthatjuk, a korporációk döntéshozatalát a monopóliumra való törekvés, és a csökkenő profitráta mozgatja, tekintet nélkül döntéseik társadalmi, környezeti és gazdasági következményeire. A fő probléma pedig nemcsak az, hogy az effajta öncélú viselkedésmód a vállalat egészét nézve jellemző, hanem az is, hogy ezt a náluk dolgozóktól is elvárják.

Napjaink transznacionális vállalatai olyan óriás, és szövevényes tulajdonszerkezettel rendelkeznek, hogy gyakran már lehetetlenség végigkövetni a tulajdonosi láncolatot. Egyes becslések szerint a 4 billió dolláros nemzetközi gazdaságban a teljes kereskedelmi forgalomnak körülbelül egyharmada tulajdonképpen ugyanannak a vállalatcsoportnak a különböző ágai között létrejövő üzlet.

Láthatjuk, hogy a gazdasági globalizáció fő haszonélvezői a nemzetek feletti vállalatok, akik élve a globális kapitalizmus adta lehetőségekkel az ezredfordulóra jelentős gazdasági, hatalomra tettek szert. „Az üzleti és politikai hatalom összefonódása teremti meg az új világrendet.”⁷

A külföldi működőtőke-beruházások, vállalatösszevonások következtében a hatalom egyre jobban, egyre kevesebb cég kezében összpontosul, így hatalmuk által képesek egy-egy ország kormányának, sőt nagy nemzetközi intézmények politikájának alakulását is befolyásolni. Erre jó példa a *kiotói jegyzőkönyv* „esete” (Fiedrich, 2002.), miszerint a Clinton-kormány ígéretet tett, hogy aláírja kiotói jegyzőkönyvet, az országok széndioxid-kibocsátását korlátozó egyezményt. Ezzel szemben a Bush-kabinet néhány héttel hivatalba lépése után úgy döntött, kilép a kiotói protokollból. A magyarázat egyszerű, George W. Bush kampányát jelentős pénzüsszegekkel támogatták a legnagyobb olajvállalatok, melyeket hátrányosan érintett volna a jegyzőkönyv aláírása.

„A nemzetek feletti vállalatok hatalmával viszont korántsem párosul az ehhez szükséges felelősség felvállalása. Sőt, igyekeznek kibújni mindenféle jogi felelősség alól. Előszóratettel helyezik ki termelésüket olyan országokba, ahol alacsonyabb szintű környezetvédelmi, munkajogi szabályozások vannak, sőt, ha egyes országok ilyen jellegű intézkedéseket kívánnak hozni, gyakran zsarolják a kormányokat, hogy amennyiben a termelési feltételek számukra kedvezőtlenül alakulnak, kiviszik gyáraikat az országból.” (Fiedrich, 2002.) Tevékenységüket nagyon gyakran kíséri környezetszennyezés, az emberi jogok megsértése.

Az óriáscégeknek nagyobb hatalmuk van arra is, hogy engedményeket csikarjanak ki az országos és regionális kormányzatoktól, egyszerűen azért, mert ők a domináns gazdasági szereplők, akik munkahelyeket teremtenek, és növelik a nemzeti jövedelmet. Ezen befektetések következtében hatalmas nyereségre tesznek szert. Erre jó példa, hogy hét amerikai illetőségű cég negatív adót fizetett, vagyis több kedvezményt, támogatást kaptak, mint amennyi adót kellett fizetniük. A cégek között szerepel a Texaco, a PepsiCo, az Enron, és a General Motors is. (Fiedrich, 2002.) „Valójában erről szól a globális versengés – a közösségek és a dolgozók egymással versengenek, melyik tud még többet magára vállalni a világ leghatalmasabb és legjövődélmezőbb vállalatainak termelési költségeiből.” David Korten (Ellwood 2003, 79 o.)

Kapcsolat a természettel

Ipari termelési rendszerünk az elmúlt két évszázadban óriási mennyiségű, nem megújuló természeti erőforrást használt fel, s ha ez ilyen sebességgel folytatódik, lassan felemészítjük földünk természeti erőforrás-tartalékait. Ennek egyik oka, hogy a primer erőforrások túl olcsók, áruk nem tükrözi véges mennyiségüket vagy kitermelésük társadalmi és ökológiai költségeit, így ha meg akarjuk őrizni ezen erőforrásokat, akkor fel kell emelni az árukat. (Ellwood 2003, 106 o.) Sajnos ez nem ilyen egyszerű, ugyanis a primer erőforrások meghatározó része földünk elmaradottabb térségeiből, szegény országokból, a harmadik világból származik.

Ezen országok legégetőbb problémája adósságaik csökkentése, s nem a természeti környezet állapot. Jelen helyzetükben nincs más választásuk, mint növelni az

---

⁷ Barbara Parker: Globalization and Business Practice. Sage Publications, USA, 1998, Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 9 o.

olcsó nyersanyag exportját a világpiacon. De minthogy minden hasonló országnak egyszerre kell növelnie exportját, túlkínálat keletkezik, az árak esnek, vagyis kétszer annyit kell exportálni, ha ugyanannyi külföldi valutához akarnak hozzájutni. A dolog vesztese így nem csak a globális környezet, hanem a fent említett szegény országok is.

Nemcsak ökoszisztémákat és élőhelyeket törölünk el a Föld színéről, de az is világgossá vált, hogy olyan mértékben szennyezzük, ami már meghaladja a természeti világ regenerálódási és öngyógyító képességét.

Összegezve a leírtakat, világosan látszik, hogy a globalizáció léte rendkívül összetett. Egymás mellett létező, illetve egymással kölcsönhatásba lépő folyamatoknak köszönheti kialakulását, s fennmaradása mindaddig biztosított, amíg alapvető lételeme, a szabályozásoktól mentes piacgazdaság az uralkodó.

Az „élete” folyamán bekövetkező gazdasági, társadalmi, természeti változásokról, pedig ki-ki maga döntse el, ezek mennyire szolgálták, szolgálják közös érdekeinket, a jövő nemzedékének boldogulását.

Felhasznált irodalom:

Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.

Farkas Péter: A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai.

Aula Kiadó, Budapest, 2002.

Fidrich Róbert: Globalizáció füzetek 2. Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában. Miért nem szeretik a „zöldek” a nemzetek feletti vállalatokat? Magyar Természetvédők Szövetsége, MTSZ, 2002.

<http://mek.oszk.hu/01400/01450/01450.doc> (2006. február 26.)

Wayne Ellwood: A globalizáció. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003.

LENDVAI TAMÁS

Az antiglobalista – globalizációkritikus mozgalmak

„Who's your leader, who's your man? Who will help you fill your hand? Who's your friend and who's your foe? Who's your Judas, you don't know?	„Look at the hate we're breeding Look at the fear we're feeding Look at the lives we're leading The way've always done before.
Where's that saviour, where's that light? When you're praying for your life? Who's that fighting back to back? Who's defending, whose attack??”	Look in the doubt we've wallowed Look at the leaders we've followed Look at lies we've swallowed And I don't want to hear no more.”

- AC/DC – Night of the long knives – - Guns n' Roses – Ciwil war – For Those About To Rock (We Salute You) (1981) Use Your Illusion I. (1991)¹

Bevezetés, mindennapi gondolatok

Napjainkban a törvényi szabályozás jogi hálójának piaci mechanizmusok fölött kifeszített szövetei néhol elvékonyodnak, és foltokat rejtenek a felszínükön. Egyes területekre nem terjednek ki, vagy nem tökéletesen, így mindent nem tudnak szabályozni, ezáltal megjelenhetnek azon terek, ahol csak az erkölcs és a világfelfogás, a lelkiismeret, valamint a pénz az úr. Ezen dimenziómetszetekben, mintegy még a szabad mezsgyéért, terekért, szektorokért küzdenek az érdekcsoportok, különböző eszközökkel, eltérő stílusban, más és más okokból, és célokért.

Ezen foltokat a magas tudástőkével – tudáspotenciállal rendelkező monetáris erőforrásokkal és kapcsolati tőkével felvértezett piaci szereplők szinte végtelenül gyorsan észreveszik, olyannyira előnyösen tudják kihasználni és profitálni belőle, hogy a lehető legkisebb költség mellett maximális bevételre tudnak szert tenni bármilyen áron.

(Abban az esetben is, ha az adott jószágra csak gerjesztett igény van, és egyébként nem jelent értéket, csak értékévé transzformálják a fogyasztók elméjében.)

Azonban, hogy ez így legyen és így is maradjon, érdemes a hasonló világnézet mellett állást foglaló embereknek érdekcsoportokba tömörülni, hogy a pozitív szinergia elvét és gyakorlatát kihasználva még több, és még gyorsabban megmutatkozó előnyre tegyenek szert, a „jövő” garantálása és biztosítása mellett.

Így 1995. január 1-től működik a Világkereskedelmi Szervezet (WTO), amelyet a GATT (Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény) a világkereskedelem liberalizá-

---

¹ Néhány olvasóban talán felmerül a kérdés, hogy milyen okból fakadóan foglalhat helyet egy tudományos igényű folyóiratban a rock zene két oszlopos képviselőjének egy – egy idézete. Ezen sorokat a Pécsi Tudomány Egyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának szellemében, és az Intézmény honlapján olvasható idézet: „A tudás szabadsága – a tanulás szabadsága” égisze alatt bátorkodtam elhelyezni.

lására létrejött szervezet uruguayi fordulóján hozták létre, és ez tulajdonképpen a GATT átalakulása.

Ezen szervezetekre jellemző az országok feletti szférában való elhelyezkedés, és a befolyásolás képessége és művészete.

A beágyazott piac kizökkent a medréből. A francia forradalom által kimondott, és önmagukban kissé illuzórikus felhangokkal rendelkező szavakból álom lett, az álomból rémálom, és a rémálomból valóság. A liberális gondolkodásmód, és világnézet mára mosolygós diktatúrává transzformálódott egyes antiglobalista szervezetek szerint.

A következőkben szeretnék kitérni arra, hogy a különböző antiglobalista szervezetek hogyan gondolkodnak a fentebb vázolt problémákról, hogyan próbálnak egy általuk "szebbnek" tartott és nevezett világot létrehozni, és milyen stílusban törekednek erre. Valamint milyen társadalmi rétegek alkotják őket, hogyan és milyen körülmények között jöttek létre.

Elsőként áttekintem, hogy milyen folyamatok vezettek el az antiglobalista mozgalmak tömegessé válásához.

A kiváltó okok, amelyek elindították a folyamatot:

1. A '80-as, '90-es években végbement világgazdasági, világpolitikai változások hatására a nyugati országok relatíve jólétben tartott munkásosztályának az életszínvonala kezdett süllyedni

2. A '80-as években az olasz és brit szakszervezetek harcai kudarccal végződtek, az élet-, és munkakörülmények tovább romlottak, ennek hatására a '90-es évek közepére a szakszervezetek ismét megerősödtek, a centrum országai közül elsősorban Németországban, Franciaországban, az iparosodott perifériákon pedig Dél-Koreában, Dél-Afrikában, Brazíliában.

A globalizációkritikai mozgalmak akkor indultak el elemi erővel, amikor a fejlett világban is megjelent az elégedetlenség.

3. A hagyományos szakszervezeti harcokat kiegészítette a neoliberalis intézményrendszerek, és szervezetek elleni küzdelem, ide értve a transznacionális vállalatok, és a globalizmus minél jobb érvényesülését segítő kormányintézkedések elleni tiltakozást is.

A centrum országaiban történő antiglobalista fellépés találkozott a periféria országaiban régebb óta meglévő ellenállási mozgalmakkal.

4. 2001. szeptember 11. után az antiglobalista mozgalmak – sokak várakozási ellenére – tovább erősödtek. Ugyanis az Egyesült Államok nyílt háborús céljai hatására, sokakban a nem is olyan régen megtörtént vietnámi háború képe jelent meg. Így az ellenállás tovább erősödött.

A nyílt háború hatására az eddig szakszervezeti-szociális célokért vívott küzdelem, valamint az anti-neoliberalizmus immáron kiegészült az anti-imperialista – békeorientált mozgalmakkal.

A közös vonások

1. Az antiglobalizációs mozgalmak egyesítik magukban a következő elveket:

- a neoliberalizmus bírálatát,
- a kapitalizmus kritikát,
- az antikapitalizmust,
- a népek szolidaritását,

- az antirasszizmust.

2. Következésképpen elutasítják a következőket:

- a globalizációval szembeni fundamentalista-nacionalista, a nemzetállami kereteket restaurálni kívánó irányzatokat,
- a hatalmi elitiek által provokált etnikai és vallási konfliktusokat.

A globalizáció ellenes szervezetek nem a termelés, a kultúrák, az érintkezés modern technikák által bekövetkező világméretűvé válását, és szabad áramlását ellenzi, hanem azon formát, amelyben ez megvalósul. Véleményük szerint az ember fontosabb, mint a profit.

Az antiglobalista mozgalmak csoportosítása

Andor (2002) csoportosítása az ideológiai tartalmak szempontjából öt irányzatot különböztetett meg:

1. Keresztény/szociális – minimális kritikát gyakoroló irányzat, például:
  - Jubilee 2000,
  - ICMICA,
  - Christian Aid.
2. Keynesiánus / szociáldemokrata irányzat, például:
  - ATTAC.
3. Marxista-forradalmi:
  - International League of Peoples' Struggle,
  - International Socialist Resistance.
4. Populista / romantikus:
  - D.C Kortén és követői
5. Konzervatív-nacionalista:
  - a Leleplező újság egyes számai.

A Corriera della Sera a bírálókat fő témáját teszi meg a csoportképző ismérvek, ez alapján megkülönböztethetjük a különböző irányzatokat:

- pacifisták, pl.: Stop the War (angol), Béke Kerekasztal (olasz);
- környezetvédők, pl.: Greenpeace, People and the Planet, Friends of the Earth;
- gazdasági kérdésekkel foglalkozók, az egyenlő gazdasági esélyek kialakítását pártolók, a spekuláció megfékezését kívánók, és az adóságokat eltörölni szándékozók – pl.: ATTAC, GATSwatch, Oxfam, World Development Movement;
- „munkapártiak” – szakszervezetekhez, kommunistákhoz közeli irányzatok;
- katolikus mozgalmak – főleg az amerikai és az olasz mozgalmak dominálnak, Magyarországon a Pax Romana működik;
- radikálisok, pl.: Ya Basta, Globalise Resistance.

III. A harmadik csoportosítási szempont az ok, és a cél, amelyért létrejöttek, és amelyet szeretnének elérni, ezek a célok, illetve fókuszpontok a következők:

- szegénység,
- kereskedelmi liberalizáció,
- pénzügyek, eladósodás,
- háború és béke,
- környezetvédelem,
- think-tank, média,

- antikapitalizmus,
- szociális világfórum, azaz a „Mozgalmak mozgalma”.

Alapvető szándékom, hogy a harmadik csoportosítási ismérvek alapján ismertessem az általam fontosabbnak ítélt szervezeteket. Terjedelmi korlátok miatt azonban csak egyet-egyet emelek ki.

I. Szegénység

Alapvetően öt kiemelkedő szervezet foglalkozik ezen problémakörrel, és keres sajátos megoldásokat, úgy, mint a:

- World Development Movement,
- Euromarches/European March,
- Oxfam,
- Christian Aid,
- ICMICA – Pax Romana.

Az Euromarches/European March – Európai menetelők/Európai Menetelés –, „A munkanélküliség ellen” mozgalmat az európai újszegénység, a munkanélküliek és a feketemunkások felduzzadó tömegei hívták életre 1997 tavaszán. *Létrejöttének a körülménye*: 1997 elején valamennyi EU-tagországból egy-egy menet indult meg, amelyeknek a fenti csoportok voltak az aktív résztvevői és kezdeményezői. A felvonulás az amszterdami EU-csúcs idején fókuszálódott, centralizálódott egy pontba. Innentől beszélhetünk tényleges szervezetről.

A mozgalom hálózatokat és szakszervezet integrál, illetve foglal önmagába, így egy igencsak megszervezett, és színergikus metódusban felépített csoportosulásról beszélhetünk, mely szeretné megszüntetni a munkanélküliséget, a fekete-, tehát biztosítás nélkül végzett munkát, a kedvezőtlen munkavállalási feltételeket, a munkaerőpiaci kirekesztést és a faji alapú megkülönböztetést.

A mozgalom ideológiája: az Európai Unióban a munkások ki vannak szolgáltatva a gyáriparosok érdekeit tömörítő Round Table és más tömörülések lobby-jának, melyek érdekeit az európai kormányok, és az Európatanács hajtja végre. Véleményük szerint a munkáltatók, és a kormányok érdekei megegyeznek, ezáltal sikeresen ki tudják zsákmányolni a munkavállalókat. (Itt leginkább az alacsonyabb, mondhatni minimális presztízsű munkahelyeket betöltő munkásokra érdemes gondolni.)

Stílusukban szakszervezeti felfogást mutatnak. Szavaik, követeléseik olykor kisé erősnek tűnnek, amolyan forradalom előtti léggört idéznek, de a gyakorlatban mégsem mennek túl a szociális jogok bővítésén, amelyet a „kapitalista Európa bűntettei elleni harc”-nak neveznek.

Fontosabb követelései:

- mindenkinek a jövedelme érje el az egy főre jutó GDP felét,
- megfelelő munka mindenkinek – a munkanélkülieket ne lehessen elfogadhatatlan munkakörülmények között munkára kényszeríteni,
- a munkaidő csökkentése,
- munkahely teremtés,
- társadalmilag hasznos munkahelyek létrehozása,
- „a papír nélküliek” számára az elismerés biztosítása.

II. Környezetvédelem

A kiemelkedőbb szervezetek: Greenpeace, Friends of the Earth International és a „Go vegetarian!”.

Ezek közül a Friends of the Earth International-lel foglalkozom, ugyanis a Greenpeace-ről és akcióikról minden olvasó hallott, illetve értesült már, a „Go vegetarian” nevű olasz kezdeményezésű mozgalom pedig kissé lokális szintű.

A Friends of the Earth International – A Föld barátai – Nemzeti környezetvédők Nemzetközi föderációja – „Ébredj fel” mozgalmat 1971-ben alapította négy nemzeti szervezet – Franciaországból, Angliából, Svédországból, és az Egyesült Államokból.

Jelenleg 66 nemzeti csoportja van, ez magában foglal 5000 aktivista csoportot, amelyet kiegészít egyes becslések szerint 1 millió szimpatizáns. Legfőbb eszköze a kampányolás, és a tájékoztatás.

A föderációban résztvevő szervezetek közös céljai:

- a) Megóvni a Földet a további pusztulástól, és helyreállítani a már elkövetett károkat.
- b) Megőrizni a Föld ökológiai, kulturális, és etnikai diverzitását, sajátosságát.
- c) A tömegek részvételének és a demokratikus döntéshozatalnak, mint a természeti erőforrásokkal helyes gazdálkodás alapjainak a biztosítása.
- d) A társadalmi, politikai és gazdasági igazságosság elérése, a forrásokhoz való egyenlő hozzájutás kívánalmának a gyakorlati megteremtése minden dimenzióban (helyi, nemzeti, regionális, és nemzetközi szinten egyaránt, nemtől, etnikumtól függetlenül).
- e) Biztosítani kell a környezetileg fenntartható fejlődést nemzeti, regionális, és nemzetközi szinteken egyaránt.

3. A federáció vezérelvei (ehhez igazodnak, az egyébként önállósággal rendelkező nemzeti csoportok):

- a) A jelenlegi neoliberális gazdasági modell, és a korporációk által vezérelt globalizáció ellenzése.
- b) A gazdaságpolitikának „az ember előbbre való, mint a profit”-elvet kell követnie.
- c) A politikusoknak elődleges cél kell, hogy legyen a helyi élelemszükséglet kielégítése, az éhezés visszaszorítása, megfékezése.
- d) A „környezeti adósság törlesztése”, azaz „Észak” tartozik „Délnek”.
- e) Az aktivistáknak azt kell elérniük, hogy a világkereskedelem szerkezete megváltozzon, a környezet védelme, és a gazdaság igazságos elosztása érdekében.

III. Antikapitalizmus:

Néhány kiemelkedőbb szervezete: International Socialist Resistance, International League of Peoples' Struggle (ILPS), Black Block, Alliance for Democracy, New York Peoples' Assembly Against Imperialist Globalization.

A fentiek közül a Nemzetközi Szocialista Ellenállást mutatom be részletesebben.

Az International Socialist Resistance – Nemzetközi Szocialista Ellenállás – „Meg akarod változtatni a világot?” 2001 decemberében alakult meg Brüsszelben, az EU-csúcs elleni 35 ezres demonstrációt követő konferencián. Ezen három kontinens – Európa, Észak-Amerika és Dél-Afrika – több mint félezer fiatalja vett részt, majd több nemzeti mozgalom kapcsolódott hozzá.

Az alapító dokumentum szerint a mozgalom véget kíván vetni a globális kapitalizmusnak, és a háborúknak. Úgy vélik, hogy az antikapitalista szervezeteket, mozgalmakat veszélyezteti a karhatalmi fellépés, és így közvetve a média, amely lejárta a csoportosulásokat és összemosza a terrorizmussal.

Fő célkitűzései:

- „Nemet a háborúra!”
- Az International Monetary Federation, a World Trading Organization és a Világbank megszüntetése.
- Szorgalmazzák a fejlődő országok adósságainak az eltörlését.
- Ingyenes oktatás.
- A nőkkel szembeni diszkrimináció mellőzése.
- A gyermekmunka megszüntetése.
- A dereguláció, és a privatizáció leállítása.
- A rasszizmus, a fasizmus, és a homofóbia, mint az uralkodó elit taktikájának elutasítása.
- A környezeti pusztítás megállítása.
- Az emberek mobilizálása.
- A kapitalizmust le kell bontani, meg kell szüntetni!

IV. A „Mozgalmak Mozgalma” (Szociális Világforum – „Globalizációt, de alulról!”)

Létrejöttének rövid története:

1998 elején került nyilvánosságra a Multilaterális Beruházási Egyezmény (Multilateral Agreement on Investments, MAI) tervezete. A MAI – javaslatot az OECD-ben titokban vitatták meg. Az alapvető cél az volt, hogy a MAI által a tőke számára biztosított szinte korlátlan jogokat a fejlett országok egymás között elismerve később a kevésbé fejletteknek ajánlják. A tervezett egyezmény, amely megjelent a Le Monde Diplomatique-ban, olyan abszurdításokat tartalmazott, amely a társadalom heves tiltakozását váltotta ki. Ez elsőként Franciaország kivonulását jelentette a tárgyalásokról, majd 1998 végén a MAI bukásához vezetett. A tiltakozást az akkori-ban létrejött ATTAC szervezte, vezette.

Ugyanebben az időben erősödött fel a tiltakozás a globalizáció intézményei (IMF, Világbank) ellen. A neoliberális szembenálló közgazdászok megszervezték az „Anti Davos”-konferenciákat Európában. Ebben a helyzetben született meg az a későbbiekre nézvést fontos gondolat, hogy érdemes lenne szervezni egy összejövetelt a tiltakozó megmozdulásokban már úgy is együttműködő mozgalmak számára, felmutatva egy másfajta világszintű koordinációt. Az ötletet a francia ATTAC karolta fel, és helyszínül a braziliai Porto Alegre-t javasolta. 2000 februárjában Sao Paulo-ban nyolc szervezet (brazil nem kormányzati szervezetek, ATTAC, Brazíliai Igazság és Béke Bizottság, Brazil Üzleti Szövetség a polgárságért, Központi Szakszervezeti Szövetség, Brazil Társadalom- és Gazdaságkutató Intézet, Globális Igazság Központja, Földnélküli Vidéki Munkások Mozgalma) hozta létre a szociális világforum megrendezésére hivatott *kooperációs egyezményt*.

Alapvetően nem egy dogmatikus célrendszert tartalmazó dokumentum létrehozása volt a cél, hanem, hogy elindítsanak egy világméretű, évről-évre mélyebbre hatoló, alternatívát kereső kerekasztal-jellegű tanácskozást, amely megoldásokat kínál a neoliberalizmus által kiváltott problémákra. Az első világforumot 2001-ben, a davosi eseményekkel egy időben tartották meg, mint annak egy ellenpontjaként.

Négy fő témaköre volt:

1. A gazdaság termelése és a társadalmi újratermelés.
2. A gazdasághoz való hozzáférés és a fenntarthatóság.
3. A civiltársadalom erősítése és a közhatalom.
4. Politikai erő és etika az új társadalomban.

Alapvető feladatának tekintették a létrehozói, hogy az embert ne lehessen a továbbiakban alárendelni a tőkének.

A fórumokat rendezhetik helyi szinten, és regionális szinten is, mint például az Ázsiai szociális fórum. A *szociális fórum* jelszavával, és annak égisze alatt gyűlnek össze a különböző mozgalmak, hogy kritikát gyakorolhassanak a neoliberais-kapitalista globalizmus felett.

2001. június 11 –én Sao Paoló-ban megalakult az SZVF Nemzetközi Tanácsa, amely Elvi Chartát adott ki, amelyben deklarálja, hogy az SZVF *szemben áll:*

- a neoliberális globalizációval,
- a tőke uralmával,
- az imperializmus bármely formájával,
- az állami erőszakkal,
- a leigázás bármely formájával,
- az elidegenedéssel,
- az elembertelenedéssel.

Igenli:

- az emberközpontú társadalmat,
- a környezet védelmét,
- a társadalmi igazságosságot,
- az egyenlőséget,
- a népek szuverenitását – az ezt szolgáló demokratikus intézményrendszert,
- az erőszakmentességet
- a szolidaritást.

Eszközei: tapasztalatcsere, demokratikus vita, közös akciók.

A II. Szociális fórumra Porto Alegreben került sor 2002. január 31. és február 5. között. Ezen a fórumon részt vett a magyar Társadalmi Érdekegyeztetési Tanács, a PAX Romana és az Energiaklub is. Később ezen szervezetek szerepe meghatározó lesz az európai szociális fórum és a magyar szociális fórum szervezésében. A második szociális fórumon egyesek szerint 50 ezren, más források szerint 80 ezren vettek részt. Itt döntöttek a tematikus és a regionális szociális fórumok tartásáról. Így jött létre az afrikai szociális fórum, a pan-amazon fórum, valamint az európai szociális fórum.

A II. szociális fórumon a szociális mozgalmak közös nyilatkozatában tettek hitet a neoliberalizmus ellen, a béke és a társadalmi igazságosság mellett. Ez a nyilatkozat magában foglalja az elvi charta megállapításait és követeléseit, részben azonban konkrétságával túl is mutat rajta.

A nyilatkozat felsorolja: a neoliberális rendszer embert és környezetet károsító hatásait, kinyilvánítja a mozgalmak elkötelezettségét az összetartásra, hangot ad a meggyőződésüknek, hogy lehet máshogy is élni.

A nyilatkozat elítéli az elnyomást, a más népeket leigázó háborúkat, a gazdasági blokádot, a neoliberalizmust, a profithajszát, továbbá elítéli az USA-t az emberiség egészét érintő problémák megoldásával szembeni magatartásáért (kiotói egyezmény, ballisztikus rakétákat korlátozó szerződés, a bioszféra sokszínűségét védő konvenció alá nem írásáért).

Kiáll a következők mellett, és a nyilatkozat leszögezi, hogy: a társadalmi mozgalmaknak egy másfajta társadalom felépítésére kell törekedniük; erősen kiáll a

munkavállalók jogai és érdekvédői szervezeteik harca mellett; támogatja a népi és földfoglaló parasztmozgalmakat; a neoliberális világrendben alávetetteket – nőket, gyermekeket, kisebbségeket, kivándorlókat. *Követeli:* a fejlődő országok adósságának az eltörlését; a spekulációs tőke mozgások megfékezését és a békét.

A szociális világfórumot érő kritikák: széles bázisa ellenére egyoldalú, azaz a fejlett(ebb) országok képviselőit tömöríti, továbbá túlságosan heterogén, és diverzifikált, valamint diszharmonikus az elvi rendszere, ugyanis tartalmaz: nemzetállami kereteket visszaállítani kívánó reformokat követelő irányvonalakat, radikális rendszerváltozást kívánó nézeteket és „a globalizáció okozta bajokat más globális rendszer létrehozásával kívánja orvosolni.” (Hardt 2002)

Irodalom

Artner Annamária: Globalizációkritika a világban – Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége in: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Műhelytanulmányok – 54. szám, 2003. december

www.euromarches.org – European Marches – Európai menetelők

www.foei.org – Friends of the Earth International – A Föld barátai

www.anticapitalism.org.uk – International Socialist Resistance – Nemzetközi Szocialista Ellenállás

www.worldsocialforum.org – Szociális Világfórum

KUTI MÓNIKA

Az öngondoskodás elvének felértékelődése avagy háztartásunk pénzügyei

Bevezetés

Az egyén élete választások sorozata, témánk szempontjából pedig naponta meghozott pénzügyi döntések összessége, halmaza. Sokféle apró és nagyobb horderejű pénzügyi döntéssel szembesülünk már a tanulás évei során, majd a munka világába belépve, családot alapítva, végül a nyugdíjas évek alatt. Az életpálya során előnyös, ha sikerül kialakítani egy olyan hatékonyan működő pénzügyi stratégiát, mely támogatja törekvéseinket, segíti terveink megvalósítását és a háztartás vagyonának hatékony kezelését.

Állandóan változó pénzügyi világban az egyénnek évről évre felül kell vizsgálnia a személyes tulajdon menedzselésének alapelveit, privát vagyona összetételét, bevételi és kiadási tételeinek összhangját, valamint nagy általánosságban háztartása pénzáramainak fenntarthatóságát. A cél végső soron a hosszú és rövid távú életcélok megvalósításához szükséges pénzügyi védőszféra megteremtése, melynek elérése nem kis kihívás. *Az államilag finanszírozott jóléti rendszer várható erodálódása lassan és fokozatosan felértékeli az egyén számára az öngondoskodás elvét, melyhez az út gondolkodásbeli váltáson és vagyonakkumuláción keresztül halad.*

A személyes vagyon

A háztartás felfogható egy kis méretű gazdálkodási egységként, mely jövedelem-áramokat generál kiadásainak fedezésére, többféle módon próbálja növelni a tulajdonában lévő vagyon értékét, saját működéséhez és vagyontárgyainak megszerzéséhez belső és külső forrásokat von be.

A vállalatfinanszírozásból ismert mérlegkimutatás és eredménykimutatás szerkezete és főbb elvei alkalmazhatók a háztartásra is. A *vagyonmérleg* adott időpontban pillanatfelvételnként mutatja a háztartás eszköz és forrás oldalát (1. táblázat). A háztartási vagyonskimutatásban az eszközök likviditási, a források pedig lejáratil sorrendben sorakoznak egymás után. A likviditás arra utal, hogy az adott eszközt milyen könnyen lehet eladni, illetve készpénzzé konvertálni adott időn belül, lehetőleg veszteség nélkül.

A vagyonsmérlegből lényegében azt szűrhetjük le, hogy milyen eszközökből, milyen vagyontárgyakból áll a háztartás és ahhoz milyen külső és/vagy belső finanszírozás társul.

1. táblázat. A háztartás vagyommérlege

Eszközök	Források
<p><i>Likvid eszközök:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Készpénz • Folyószámla egyenleg • Betétszámla • Pénzpiaci számla • Állampapírok 	<p><i>Rövid lejáratú kötelezettségek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Hitel- és bevásárló kártyák egyenlege • Folyószámla hitel • Személyi hitelek • Lombard hitel • Jövedelemadó • Hosszú lejáratú kötelezettségek éven belül esedékes tőkötörlesztése
<p><i>Befektetett eszközök:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Befektetések: <ul style="list-style-type: none"> ○ Kötvények ○ Részvények ○ Befektetési alapok ○ Nyugdíjpénztári egyenleg: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kötelező ▪ Önkéntes ○ Egyéb • Tárgyi eszközök: <ul style="list-style-type: none"> ○ Ékszerek ○ Értékes bútorok ○ Autó ○ Ingatlan • Immateriális javak: <ul style="list-style-type: none"> ○ Szerzői jogok 	<p><i>Hosszú lejáratú kötelezettségek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Áruhitel • Diákhitel • Autóhitel • Lakáshitel • Jelzáloghitel • Gyermektartási kötelezettség • Egyéb <p><i>Saját vagyon:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Jövedelemtöbblet • Örökség • Vissza nem fizetendő összegek • Nyeremények • Befektetések árfolyamnyeresége

A háztartás *saját vagyonát* (net worth) maradék elven lényegében az összes eszköz és az összes kötelezettség különbségeként lehet meghatározni. A saját vagyon bármilyen pénznyomban kifejezett nagysága azt mutatja meg, hogy a birtokolt vagyonelemek összességének mekkora részét finanszírozza saját forrás az adósságállomány felett. A saját vagyon gyarapodása több csatornából táplálkozik. Például az éves kiadási szintet meghaladó bevételi többletből is saját vagyon keletkezik a forrás oldalon, ami az eszköz oldalon megjelenhet készpénz, betét, kötvény, részvény, befektetési jegy és egyéb vagyontárgy formájában. Ugyanez vonatkozik a családtól vagy más szervezetektől kapott vissza nem fizetendő összegekre, örökségre, nyereményekre és a befektetéseken realizált árfolyamnyereségekre is. Ezzel ellentétben vagyonvesztéshez vezet például az éves bevételek mértékét túllépő költségek és a befektetéseken elszenvedett árfolyamvesztés.

A saját vagyon az eszközstruktúrához mért viszonylatában árulkodik az egyén pénzügyi helyzetének stabilitásáról. Egy 10 millió forintos saját vagyon sokkal kiegyensúlyozottabb finanszírozási pozícióról árulkodik, ha tehermentes ingatlannal, autóval, mérsékelt kockázatos befektetési állománnyal és százezer forintos hitelkártya-tartozással párosul, mint ha 50 millió forintos adósságállomány mellé társul.

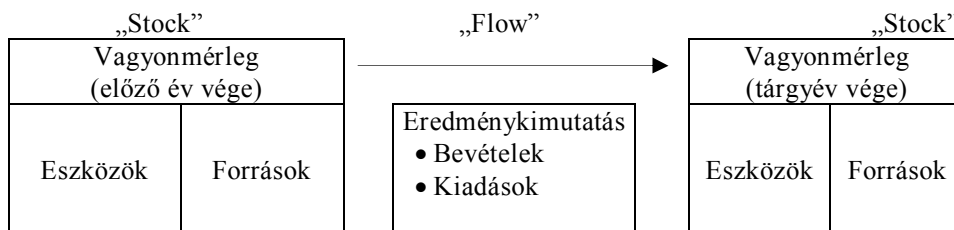
Éppen ezért az *eladósodottsági mutató*, ami az összes adósság és az összes eszköz hányadosa, fontos jelzőszám mind a vagyontulajdonos, mind a hitelezők számára. A kötelezettség-állomány emelkedésével nő a háztartást terhelő adósságszolgálat (tőketörlesztés és kamatfizetés) nagysága, amit a jövedelemáramokból kell fedezni a létfenntartási költségek levonása felett.

A jövedelmi viszonyokban beálló változások, a kiadási oldal megugrása, a likvid eszközök megcsappanása vagy a háztartás teherbíró képességét meghaladó eladósodás fizetési problémákat idézhet elő. A pénzügyi gondok elkerülését tehát a jövedelmi szint emelése és a forrás struktúrában a saját vagyon irányába való eltolódás segíti, hiszen a saját vagyon nem terhelt visszafizetési kötelezettséggel és lejáratú struktúrával, így a vagyontulajdonos számára tartós finanszírozási forrást jelent egész élete során.

A likviditási nehézségeket csökkentheti, ha a háztartás tartja magát a *lejáratú illeszkedés elvéhez* (maturity matching). Ennek az elvnek a lényege eszköz oldalról az, hogy a likvid eszközök nyújtsanak fedezetet a rövid lejáratú kötelezettségekre, míg a befektetett eszközök pedig a hosszú lejáratú tartozásállományra és a saját vagyonra. Forrás oldalról ugyanez úgy néz ki, hogy lehetőleg a likvid eszközöket rövid lejáratú kötelezettségek finanszírozzák, míg a hosszú lejáratú befektetéseket és vagyontárgyakat hosszú lejáratú adósság és a saját vagyon finanszírozza. Ha az eszközök között túl sok a likvid eszköz, melyek után elérhető hozamok általában alacsonyabbak, mint más befektetési formák felett, akkor a háztartás konzervatív stratégiát követve ugyan nagyon könnyedén tesz eleget éven belüli kötelezettségeinek, de közben feláldozza a nagyobb megtérüléssel – igaz nagyobb kockázattal is – járó befektetési lehetőségeit. Míg ha a háztartás egy agresszív stratégiát követve minimalizálni próbálja a likvid formában tartott eszközeinek állományát, akkor könnyen fizetési nehézségekkel találkozhatja magát szemben.

Míg a vagyonkimutatás adott időpillanatban mutatja a háztartás vagyonállományát (stock), a két vagyonkimutatás között eltelt időperiódusban bekövetkezett állományváltozások egy részét (flow) a *háztartás eredmény-kimutatása* követi nyomon (1. ábra). Minden bevétel növeli és minden kiadás csökkenti a saját vagyont. A bevételi többlet hatására emelkedik a saját forrás állománya, kiadási többlet hatására azonban nő az eladósodottsági ráta, mert csökken a saját vagyon.

1. ábra. A háztartás pénzügyi helyzete „stock-flow” szemléletben

A háztartás eredmény-kimutatásának jövedelmi oldalát erősíti a havi rendszerességgel kapott nettó bér, a nyugdíj, a munkanélküli segély, egyéb jutalmak, jutalékok, a kapott kamatok, osztalékok, a szellemi szabad foglalkozásból származó jövedelmek, a beszedett bérleti díjak, a kapott gyermektartási díj és egyéb bevételek. A kiadások között találhatóak a rezsiköltségek (közös költség, gáz-, víz-, villany- és távfűtési díjak), az élelmiszerekre, egyéb fogyasztási cikkekre, a ruházatra, a közle-

kedésre, a szórakozásra, a biztosításra kiadott összegek, adók, fizetett kamatok és egyéb költségek. A két oldal pozitív egyenlege valamilyen formában – készpénz, betét, állampapír, befektetési jegy, ingatlan stb. alakjában – saját vagyonná alakul, viszont fogyasztás esetén a vagyongyarapodás lehetősége elmarad.

A vagyonmérleg és az eredménykimutatás a háztartás számára olyan eszköztárat biztosít, mellyel a vagyontulajdonosok monitoring alatt képesek tartani a pénzügyi folyamatokat és a kívánt cél érdekében módosítani tudják jövedelemteremtő, hitel-felvételi, fogyasztási, illetve befektetési tevékenységeiket. Az életpálya más-más szakaszában az egyént, a családot más-más prioritások hajtják, változhat a kockázat-vállalási hajlandóság, ennek megfelelően a vagyonelemek közötti arányok átértékelhetők és átalakíthatók. Az életpálya elején fontosabb a vagyongyarapodás, az akkumuláció, a „stock” felépítése, míg a nyugdíjas évek alatt többet jelentenek a nyugdíj mellé párosuló kiegészítő jövedelmek. Ennek értelmében más is a befektetési stratégia.

A pénzügyi pozíció és jövedelmi-kiadási helyzet mérésére szolgáló kimutatók nem tartalmazzák a háztartást fenntartók személyében megtestesülő humán tőkét (egészség, szociális kapcsolatrendszerek, végzettség, stb.), mely kulcstényező a működtetés hatékonyságában, a jövedelemgenerálási potenciálban és a források feletti átgondolt allokációban. A magasabb végzettség magasabb jövedelmi szinteket valószínűsít, míg a betegeskedéssel kapcsolatos többletkiadások a vagyonakkumuláció elől szívja el a forrásokat.

Jól látható, hogy az egyén számára a saját vagyonának menedzselése bonyolult folyamat, összetett döntési folyamatok eredménye, melyre a vagyontulajdonos döntési kompetenciáján belül és kívül álló erők hatnak.

A személyes vagyont veszélyeztető társadalmi, gazdasági folyamatok

Korunk társadalmában és gazdaságában több olyan jelenség is van, mely a háztartások vagyonfelhalmozó tevékenységét nehezítheti és hosszú távon erodálhatja. Ezek közül hat nagyobb csomópontra koncentrálok annak ellenére, hogy a kérdéskör ennél sokkal tágabb és szerteágazóbb.

Az ország külső eladósodása. Az ország fokozódó eladósodása a jóléti állam fenntarthatóságának problémáját már felvetette, a jóléti rendszer támpillérei – az ingyenes oktatás, az egészségügy és a nyugdíjrendszer – hosszú távú állami finanszírozhatósága lassan megkérdőjeleződik. Az állam valószínűsíthető visszaszorulásával a jóléti szolgáltatások árának kitermelése egyre inkább az azt igénybe vevőkre hárul, akik számára rendkívül fontos, hogy jövedelmi, vagyoni és gondolkodási attitűd szempontból képesek legyenek fogadni a pénzügyi felelősségükből eredő új helyzetet.

Öregedő társadalom. Akárcsak a nyugati országok, Magyarország is szembesül az öregedő társadalom tényével. Jelenleg az országban 10,1 millió lakosból 3 millió részesül nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban, amit az állam a folyó bevételekből finanszíroz. A folyó nyugdíjakat a gazdaságilag aktív népességnek kell kitermelnie, miközben az országban a gazdasági aktivitási ráta 49,8% volt 2003-ban és a kilencvenes évek óta nem lépte át az 50%-ot. Ezek a demográfiai folyamatok a várható havi nyugdíjak szintjét veszélyeztetik, miközben a gazdaságilag aktívan maradó populációra kettős terhet rónak, mivel egyrészt a folyó jövedelmeikből levont járulékok áttételen keresztül a nyugdíjtömeget finanszírozzák, másrészt ez alatt az idő alatt már fennáll számukra a kényszer, hogy előtakarékoskodjanak az önfinanszíro-

zással összekapcsolt hosszú távú célokra (gyermekoktatására, a háztartás egészségügyi kiadásaira, nyugdíjra).

Magas válási statisztikák. Napjainkban minden második házasság válással végződik hazánkban. A házasságkötéskor az érzelmi és szociális dimenziók mellett egy kisebb, gazdálkodási érdekszövetség is létrejön: a házasságkötés után szerzett javak felett vagyontársaság létesül, közös vagyonná válik a megvásárolt autó, lakás, családi ház, a befektetési számlák és még sok egyéb. Válással épp ez a vagyontársaság szűnik meg. A válással járó vagyongoszta révén a korábbi háztartás mérlegkimutatása tulajdonjogilag és értékét tekintve kettészakad, mellyel a különálló felek finanszírozási pozíciói gyengülnek. Az egyik elvált fél vagyontársaságába beépül a gyermekoktatási kötelezettség, mint adósságelem, a másik fél jövedelemszerkezetében ugyanez bevételként realizálódik abban az esetben, ha a volt párjában fennáll a fizetési hajlandóság vagy képesség.

A válások gyakorisága és az egyénre kifejtett pénzügyi következményei rámutatnak a házassági szerződéssel kapcsolatos ismeretek fontosságára, mely a házastársak vagyoni helyzetének jogi keretek közötti tisztázásával segíthet a pénzügyi viták csillapításában és sérelmek elkerülésében.

Nemek közötti jövedelmkülönbségek. Közismert tény, hogy a férfiak keresete magasabb, mint a nők. A nő/férfi kereseti arány 2003-ban átlagosan 84% volt. Az átlagtól természetesen eltérők lehetnek az egyes végzettségi szinthez rendelődő, vagy a köz- és versenyszférában érvényesülő nemek közötti jövedelmkülönbségek. A férfiak számára a magasabb kereset révén a jövedelm-kimutatásba magasabb éves bevétel generálódik, s ha ezt a többletet nem fogyasztják el, akkor saját vagyonuk is gyorsabban növekszik, mint a hölgyek esetében. Ha ehhez hozzá tesszük, hogy a félretett magasabb összegű megtakarítások – a pénz időértékének megfelelően – az idő során egyre nagyobb tétellel halmozódik kamatos kamat hatást feltételezve, akkor nyugdíjas korokra a férfiak kedvezőbb anyagi helyzetbe kerülnek, mint a nők. A jelenségkör tudatában a nők számára fontossá válik, hogy tisztában legyenek a befektetési lehetőségekkel, a kockázat és megtérülés kapcsolatával annak érdekében, hogy a keresetkülönbségeket passzív – tehát nem bérjövdelemből származó – bevételekkel csökkentse. Emellett, ha kiegyensúlyozott párkapcsolatban vagy házasságban élnek, akkor a létfenntartási kiadások megoszta javíthat pénzügyi helyzetükön.

Regionális különbségek. Az ország régiói között meglévő, munkahelyteremtő és -megtartó képességgel, átlagkeresetekkel és általában növekedési lehetőségekkel kapcsolatos különbségek polarizálják az odatelepült háztartások jövedelmgeneráló és vagyontársasági potenciálját. Ezek is olyan szempontok, melyeket mérlegelnie kell minden háztartásnak lakóhely-választáskor, letelepedéskor és általában a hosszú távú pénzügyi stratégia kialakításakor.

Fogyasztás-centrikus magatartásminták. A piacgazdasági átmenet óta gyökeresen átalakult az ország fogyasztási kultúrája; korábban nem tapasztalt árubság, feldolgozhatatlan mennyiségű reklám, egymás után szaporodó bevásárló központok és a nyugatias, fogyasztásalapú életérzés özönlötte el a magyar társadalmat. A fogyasztás-centrikus magatartásminták és szimbólumrendszerek a háztartás hosszú távú pénzügyi stabilitására akkor válnak különösen veszélyessé, ha az öngondoskodás szempontjából rendkívül fontos előtakarékoskodási alapok elöl vonják el a for-

rásokat, hiszen a fogyasztás olyan kiadás, ami nem válik vagyonelemmé, így nem szolgálja a vagyongyarapodást.

További tényezők. A háztartások pénzügyi stabilitását nagyon sok egyéb körülmény is befolyásolja, melyekre már csak felsorolás szinten szeretnék utalni. A munkahely elvesztése, a munkanélküliként eltöltött idő, a gazdaságilag aktív periódus hossza, alapvető pénzügyi összefüggések meg nem értése, a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos ismeretek hiánya, de több makroökonómiai kedvezőtlen változás eshetősége is negatívan hathat a háztartásokra.

Összegzés

Egy háztartás vagyonakkumulációs, valamint jövedelemteremtő és -felhasználó folyamatai igen komplex rendszert alkotnak, melynek megértéséhez alapvető pénzügyi ismeretek szükségesek annak érdekében, hogy a vagyontulajdonos az elérhető és rendelkezésre álló forrásokban rejlő potenciált ésszerűen, de a kockázatokat mérlegelve kiaknázhassa.

Az ismerethiány és a jelenleg zajló nagy gazdasági, társadalmi átalakulás meg nem értése nem realizált vagyonnövekménybe vagy nem kívánt veszteségekbe torcollhat. Az oktatásnak – benne a felnőttoktatásnak – fontos szerepe van abban, hogy a hallgatók fel legyenek vértézve a modern világ pénzügyi kihívásaival szemben is.

Az állam fokozódó eladósodása, az öregedő társadalom, a magas válási arány, a férfiak és nők között érvényre jutó jövedelemkülönbségek, a regionális különbségek és a fogyasztás-centrikus attitűd térhódítása hatással vannak és lesznek az egyének vagyoni és jövedelmi helyzetére. Ezen folyamatok egy része *felértékeli az öngondoskodás elvét*, mely arra épül, hogy az egyén felelős saját jólétéért és képes finanszírozni az ezzel kapcsolatos igényeit és kiadásait. Az öngondoskodás elvének várható térhódítását Magyarországon a módosabb középrétegek hiánya teszi kockázatosá, az önfinanszírozó háztartás gondolata *a lakosság megfelelő vagyonakkumulációja és attitűdváltása nélkül társadalmi feszültségek góciává válhat*.

SZABÓNÉ FENYVESI ÉVA

A tudás ezer arca

TUDÁS = „1. Az a tény, hogy valamit tudunk. *A lecke tudása; járt tudás.* 2. A szerzett ismeretek összessége, rendszere. *Gyarpítja a tudását; a tudás hatalom.*” (Magyar Larousse Enciklopédia, 1994). –a példa is mutatja: lehetetlen megadni egy mindenki számára elfogadható tudásfogalmat. Talán nem véletlen, hogy nagyon sok szerző úgy ír a tudástársadalomról, tudásmenedzsmentről, hogy közben nem ad egyértelmű definíciót, legfeljebb csak körülírják a tudást és inkább jellemzőit, csoportosítását taglalják.

Kezdjük a tudás fenti, első számú definíciójával. Tudás az a tény, hogy valamit tudunk. A tudás tehát olyan aktív kognitív folyamat, amely önmagunkban zajlik. Tudni annyi, mint érteni, ismerni, tudomással bírni – vagyis tudással rendelkezni. Ez az először egyszerűnek tűnő definíció is azonnal felvet számos kérdést. Az első az, hogy kik azok, akik tudnak? Ha valaki tud valamit, amit én nem tudok, akkor el kell-e ismernem, hogy az ő tudása mégiscsak tudás? Az előző kérdést általánosítva: érvényes-e bármely tudás? Mi a kapcsolat az egyén tudása és a rajta kívül lévő bármely dolog között? Ez a furcsa útvonal elvisz az episztemológia lényegéhez – mikor mondhatjuk azt, hogy tudunk valamit, milyen módszerrel tudunk különbséget tenni a tudás típusai között, és hogyan tudjuk összekapcsolni a tudásra vonatkozó állításokat a valós világgal? A másik probléma az, hogy rögtön a tudásról való tudás vég nélküli körébe kerülünk. Ki lehet-e kerülni ezt a filozófiai aknamezőt, meg lehet-e határozni a tudást anélkül, hogy egy ördögi körbe fognánk?

Az eddigi rövid bevezetőből is kiderül, hogy valóban nehéz feladat előtt állunk, ha be akarjuk határolni a tudás fogalmát. Mivel a tudás interdiszciplináris fogalom, lehetetlennek tűnik, hogy minden tudomány képviselői számára egyetlen elfogadható meghatározást tudjunk adni. A definíciókat ugyanis mindig valamilyen szándékkal ajánlják szerzőik. A közgazdászok a piaci kereslet és kínálat szabályai alapján működő árunak tartják, a szociológusok már ennél sokkal tágabb értelemben vizsgálják a tudást, és olyan dolgokkal igyekeznek azt összefüggésbe hozni, mint a szociális identitás és a személyek közötti kapcsolatok, amelyek a dolgok jelentését építik és hordozzák. Ha a filozófusok kiindulási pontját választjuk, akkor a következő meghatározást adhatjuk: a tudást a hit igazolja. A baj csak az, hogy a legtöbb definíció ugyanannyi problémát vet fel, mint amennyit megold. A piac mindenhatósága csak a közgazdasági modellek alkotásakor „létezik”, a tudást különösen egyoldalú csupán árunak tekinteni. A laboratóriumában elszigetelten dolgozó kutató is képes „új” tudást produkálni, és a hitről nem tudhatjuk, hogy igaz-e.

A tudás filozófia történeti közelítése

Évszázadokon keresztül a tudás filozófiai értelmezése kapott kitüntetett szerepet, ma az orvostudománytól, a szociológián, pedagógián, pszichológián és egyéb tudományokon keresztül a szervezetelméletig keresik a választ arra: Mi a tudás? Valószínűleg nem tudunk igazságot tenni a tudással kapcsolatban az *ókori görögök* óta vita

tárgyául szolgáló különféle felfogások között. A tudományok csíráit az athéni gondolkodóktól származtatják, és mivel a tudás és a tudomány egymástól elválaszthatatlan fogalmak, így a tudás első meghatározásaival kapcsolatos lejegyzések bemutatásakor is az időszámítás előtti nyúlhatunk vissza. A preszokratikus (Szókratész előtti) filozófia középpontjában a kozmosz létrejöttének, működésének és megismerésének magyarázata állt. Ezt követően a szofisták (bölcsek) egy éles fordulattal más dolgokra koncentráltak, a természetfilozófia kérdései helyett egy új, igen összetett problémára helyezték a hangsúlyt, melynek egyik fő kérdése az volt, *hogyan tehetünk szert helyes, igaz ismeretekre*. E kérdés megválaszolása során jött létre egyik maradandó produktumuk, a relativizmus, miszerint „minden dolognak mértéke az ember” (Prótagorasz), azaz ami igaz, az csak valaki számára az. A dolgokat érzékelés útján ismerjük meg, így az egyén a kritériuma annak, hogy ezek a dolgok léteznek-e vagy sem, és milyenek léteznek. Ők a tudást az uralkodás alapfeltételének tartották. (Az a gondolat, hogy a tudás hatalomhoz jutatja birtokosát, nem éppen új keletű!).

Az első nagy szofista Prótagorasz volt, aki azt vallotta, ha valaki iskolába jár, akármit megtanulhat. Szókratész – aki filozófusnak és nem szofistának tartotta magát – a tudást személyes meggyőződésnek vélte, az erény birtoklásához pedig – ami a boldogságot jelentette – a jó és a rossz tudásával lehetett eljutni. Szókratész szerint az embernek a vélt vagy valódi tudását definíció formájában kell mások elé tárnia. Definíciót indukción útján alkothatunk, azaz előbb szemügyre kell vennünk azokat az élethelyzeteket, amelyekben az adott erény megnyilvánul (Steiger, 1992). Tanítványa, Platón szerint „a dialektikus (filozófus) célja a synopsis: a sokféle valóság egységes szemléletben történő átfogása, megragadása. Érzéleteink tárgyai folytonosan változnak, csak vélekedésre (doxa) adhatnak alapot, nem nyújthatnak maradandó ismeretet. Magasabb fokú a matematikai ismeret, melynek a fogalmai általános érvényűek, nem a konkrét, érzéki létre vonatkoznak” (Kecskés, 2002).

Az ókor kiemelkedő alakjainak alapgondolataiban rejlik az a probléma, hogy van-e tőlünk, emberektől független valóság, vagyis milyen módszerekkel kapcsolhatjuk a tudásra vonatkozó kijelentéseket a valós világhoz. Ez a „modern” filozófiának is egyik fontos kérdése maradt. A tudáselméletek elemzői gyakran Berkeley püspökhöz (1684–1753) társítják azt a filozófiai álláspontot, miszerint nem tudhatjuk, hogy saját magunkon kívül *létezik-e* egy valós világ, mivel kizárólag a saját gondolatainkat és elképzeléseinket tartjuk valósnak. Berkeley (1985) szerint a „valós világ” nem más, mint a tudatunk kivetítése, leképzése. Ez a kijelentés nehezen cáfolható, hisz ha azt kérdezzük, mi a valóság, akkor annak észlelésével, illetve érzékelésével is foglalkoznunk kell. Az érzékeléshez pedig szükség van érzékszervekre. Ráadásul ez a biológiai szűrő emberenként más és más, amit fiziológiai folyamatok is befolyásolnak. Nem mindegy, hogy milyen szemüvegen keresztül szemléljük a világot, éppen vidámak vagy szomorúak vagyunk. Vágyaink, reményeink, félelmeink, hangulatunk különbözővé teszik számunkra azt a földkerekséget, amiben élünk. Ha ennél a gondolatmenetnél maradunk – különösen szociális és szervezeti környezetben –, extrém formában vetődik fel az episztemológia egyik legfontosabb kérdése: van-e objektív igazság, vagy pedig a világon minden tudást az egyén hoz létre a világ érzékelésének és értelmezésének a folyamatában?

A *középkorban* a tudással kapcsolatos kérdésekre a vallás adott választ, melynek mindenhatósága a tudományokat sem hagyta érintetlenül. Aquinói Szt. Tamás szerint „szükséges tehát, hogy az egész világegyetem végső célja az igazság legyen, s hogy a bölcsesség elsősorban ennek szemléletével foglalkozzék.” A megismerés fő

célja azonban az isteni eszmékhez történő felemelkedés. Az igazsághoz pedig két út vezet, amelyet szét kell választani: az egyik a tapasztalati úton szerzett tudás, amit a logika segítségével rendszerbe lehet foglalni, a másik az „Isteni kinyilatkozás”, azaz a vallási alapon nyugvó gondolatvilág.

De vajon mit is tekintenek tudásnak a fenti elméletek? Miért érzi úgy Szókratész, hogy a matematikai tudás különbözik az „érzéki létre” vonatkozó tudástól? Hogyan létezhet egyszerre Aquinói Sz. T. által leírt logikai úton felépített és az egyének hitétől függő tudás? Ahhoz hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk, tovább kell lépnünk a tudás fogalmának meghatározását illetően, és külön kell választani az egyéneken kívüli, illetve az egyén részéről az érzékszervek által szerzett tudás kérdését. Ennek alapján beszélhetünk „tudományos tudásról”, arról a felhalmozódott tudásanyagról, amely a tudományos könyvekben és irományokban található meg, és létezik az *egyén tudása*, amely lehet, hogy nem minden szakterület megismeréséhez rendelkezik elegendő ismerettel, ami azonban nem jelenti azt, hogy az a bizonyos időn keresztül felhalmozott tudás nem létezik.

Mi sem tűnik logikusabbnak egy olyan publikáció esetében, amelyik a tudással foglalkozik, mint megtárgyalni azt a gondolatot, hogy a tudományos tudás valamilyen képpen eltér a tudás egyéb formáitól, ami azzal magyarázható, hogy az egyes tudományok elméletei a *tudományos módszer* szerint jönnek létre, ami hozzáférhetővé teszi az „objektív igazságot”. Francis Bacon egyike volt azoknak, akik a korai 17. században részletesen megfogalmazták, milyen módon kell a tudósoknak cselekedniük ahhoz, hogy eljussanak az objektív igazsághoz, azaz a tudományos tudáshoz. „Két úton (és csak ezen a két úton) kutatható és lelhető fel az igazság. Az egyik az érzékektől és az egyeditől a legáltalánosabb érvényű axiómákhoz rohan és sziklaszárd igazságnak tekintve ezeket az elveket, belőlük vezeti le és fedezi fel a középső axiómákat. Ez a jelenleg járt út. A másik az érzékek és az egyedi tények segítségével folyamatosan, lépésről lépésre szűri le az axiómákat, hogy a legvégén jusson el a legáltalánosabb elvekig. Ez az igazi út, csak hogy nem próbálja ki senki.” (Bacon, 1995) A javasolt tudományos módszer szerint tehát az érzékelt adatokból levont, tapasztalaton és megfigyelésen alapuló tudást összegyűjtve meg kell próbálni azokat megmagyarázni, hipotéziseket felállítani, majd pedig ellenőrizni. Ez a tudományos módszer (logikai empirizmus) a feltételezésektől, spekulációtól minőségileg eltérő tudástípus létrejöttét teszi lehetővé. Bacon mellett más szerzők, például Hume (1976) is meghatároztak olyan módszereket (például az asszociáció), amelyek modellül szolgálhatnak arra, miként kell keresni az objektív tudást.

Bacon és Hume *empirista megközelítése* után a klasszikus *pozitívizmus* egyik kulcsfigurája, August Comte első között kezdett el foglalkozni a tudás társadalmi szerepével. A megismerés, a gondolkodás fejlődésének három szakaszát különböztette meg. Az első a teológiai szakasz, amikor az ember a természeti jelenségeket emberi alakot öltő természetfeletti erők hatásának tudta be. A második a metafizikai korszak, itt már nem istenekről esik szó. Ebben a szakaszban az észlelt törvényszerűségeket elvont fogalmakba helyezik át, mint erő, természet. Ezen filozófiák meghaladását jelenti a harmadik korszak, a pozitív szakasz, amikor végre beköszönt a gondolkodás uralma. Itt az ember már közvetlenül az adott jelenségekre és az azok közötti összefüggésekre összpontosít (Comte, 1979). A pozitívizmus megjelenésével egyre fontosabbá vált a tudományosság és a bizonyíthatóság kérdése. Popper (1976) amellet, hogy a tudományosság alapfeltételének a megcáfolhatatlanságot tartotta, egyben rámutatott arra, hogy teljes bizonyosságot csak a cáfolat adhat.

Az igazi vihart azonban a *paradigmafogalom* megjelenése jelentette, amely valamennyi formájában megkérdőjelezi a tudományfejlődés folytonosságát. Az eddigi nézeteket aknázták alá a tudomány történetével és viselkedésével foglalkozó tanulmányokra épülő bírálatok. „A tudományos tudás, akárcsak a nyelv, lényegénél fogva egy csoport közös tulajdona és nem másé. A megértéséhez ismernünk kell az azt létrehozó és használó csoport speciális jellemzőit” (Kuhn, 1970). Kuhn megkérdőjelezi a tudományfejlődés folytonosságát, és olyan ugrásokat feltételez elmélet és elmélet között, amelyeket nagy jelentőségű forradalmak választanak el egymástól. Egyes korszakok tudományos intézményei meghatározzák, hogy mit kell tudománynak tekinteni, és mit nem. Adott pillanatban az uralkodó elméletek vagy megadják a legjobb magyarázatot vagy sem, de a társadalmi nyomás és esetenként az erőszak hatására elfogadják azokat.

Polányi Károly szűkíti a kört, nem általában a tudományok, hanem elsősorban a gazdasági folyamatok *társadalmi beágyazottságáról* beszél. „Polányi a társadalmi – politikai és kulturális összefüggéseitől megfosztott (s a nyugati társadalomtudományok fragmentációját tükröző) ökonomizmussal szembe a „gazdasági antropológiát” állítja, amely „a személyek társadalmi viszonyainak gazdasági aspektusát vizsgálja”, s amely a termelést társadalmi folyamatként, az egyént a társadalom tagjaként fogja fel és a gazdasági jelenségeket a társadalom egészének, intézményi és kulturális rendszerének összefüggéseiben értelmezi.” (Szentés, 1976).

Polányi Mihály (1994/I) is más látásmódot ajánl: „Azzal kezdem, hogy elutasítom a tudományos elfogulatlanság ideálját. Az egzakt tudományokban talán ártalmatlan ez a hamis ideál, mert ott a tudósok gyakorlatilag figyelmen kívül hagyják. Látni fogjuk azonban, hogy a biológiában, a pszichológiában és a szociológiában romboló hatása van, és a tudomány területén jóval túl is eltorzítja egész szemléletmódunkat”. „Polányi szemléletének sarkköve, hogy „*nincsen megismerés megismerő nélkül*”, azaz a tudás nem választható le a megismerő személyéről – tehát nem vizsgálhatjuk úgy a tudást, hogy létrejötteinek folyamatát, s ezáltal a megismerőt, aki a tudást létrehozta, ne vizsgálánánk.” (Újlaki, 1992/II)

A társadalomtudományok képviselői ennek az ellentmondásnak a feloldására dolgozták ki az alternatív kutatási módszereket. Ilyen többek között a *fenomenológia*, amikor az egyén a szubjektív élményeire összpontosít, vagy az *etnográfia*, amikor az antropológus közelről megfigyeli egy másik kultúra mindennapjait, részt vesz életükben, és lejegyzí megfigyeléseit.

Ezek az új típusú kutatási módszerek a tudás másfajta, érvényes formáihoz vezetnek el, mint például a hallgatólagos tudás. Polányi Mihály ezzel az új tudásforma hangsúlyozásával, amelynek alapvető tartalma az, hogy „többet tudunk, mint amit képesek vagyunk elmondani”, óriási vihart kavart a filozófiában jártas olvasók körében, de ezzel együtt számos tudomány számára megnyitotta a tudás új értelmezésének kapuját. Ezek sorába tartozik a tudásmenedzsment is, amelynek az egyik kulcsfogalmát alkotta meg.

Személyes és hallgatólagos tudás Polányi műveiben

Polányi újszerű szemléletmódja többek között annak köszönhető, hogy összekapcsolta az agyműködését és a tudás leírását. Életműve első szakaszában az *intuáció* elemzésével foglalkozott. Ez vitte el aztán a *személyes* és a *hallgatólagos tudás* felé vezető útra. Bár mindhárom fogalomnak ezt megelőzően is voltak filozófiatörténeti előzményei, Polányi viszonylag keveset használt fel ezekből az intuáció, majd ké-

sőbb a személyes és a hallgatóságos tudás általa kialakított elméletéhez. Fogalmi rendszere hosszabb időn keresztül, folyamatosan alakult ki. Én nem követem végig ezt a terjedelmes utat ebben a publikációban, amelyet első műve „Tudomány, hit és társadalom” (Science, Faith and Society) megírásától „A hallgatóságos dimenzió”-ig (The Tacit Dimension) járt be, csupán két fontos állomást emelek ki: a személyes és a hallgatóságos tudást.

Személyes tudás

Polányi (1994) a személyes tudás levezetésekor abból indul ki, hogy tiszta objektivitás nem létezik, „mert mint emberi lények óhatatlanul egy önmagunkban lévő centrumból nézzük a világegyetemet...”. A tudás két formáját (elmélet és tapasztalat) abban különbözteti meg egymástól, hogy melyik az objektívebb. Objektívebbnek azt tekinthetjük, amelyik valamilyen elméletre támaszkodik, s kevésbé azt, amelyik a közvetlenebb érzéki tapasztalatra. Az elméleti tudás objektívebb volta három okra vezethető vissza:

- 1.) Az elmélet szabályrendszerként írásba foglalható.
- 2.) Szigorú, formális struktúrája van, amely független az én „személyes illúzióitól”.
- 3.) Nem befolyásolja a személy állapota, így bárki számára egyformán megfelelelhet.

A „szigorú objektivitás” meghatározását Polányi (1994) azonban nem egyszerűen elveti, hanem helyébe egy másik fogalmat ajánl, amelyet „személyes tudásnak” nevez. E fogalom bevezetésén keresztül mutatja be „az általánosan elfogadott tudományos világnép fogyatékoságait”. A bírálat alól önmagát sem tartja kivételnek: „természetesen minden gondolati rendszernek vannak elkötetlen szálai, s az a rendszer, amelyet én próbálok a személyes tudás fogalma köré felépíteni, szintén függőben hagy majd számos kérdést”.

Polányi a biztos és végleges tudás eszményét vitatva a szubjektivizmus és objektivizmus szélsőségeit akarta kiküszöbölni. A személytelen gondolkodást szigorú szabályok által irányított műveletekre redukálná, kizárva a gondolkodás folyamatából a képzeletet és az intuíciót. Mind a személyes, és a későbbiekben a hallgatóságos tudás fogalmának megalkotásával a tudományos tevékenység formalizálására irányuló törekvéseket utasítja el. „Polányi nem a tudomány logikájával foglalkozott, mivel szerinte felfedezés és igazolás, és általában az emberi tudat és cselekvés nem logikai szabályok, hanem a felfedezés és megismerés, bizonyítás pszichológiája szerint működik” (Molnár, 2002).

A „teljes objektivitás” cáfolata során Polányi azon kívül, hogy feltárja a tudomány részévé váló tudásban az emberi tényezőket, azt is kimutatja, hogy az intellektuális képességek elválaszthatatlanok a tudós személyes ítéletalkotásától, ezáltal etikai minőségétől. A tudomány tehát olyan tapasztalatokra épül, amelyeket áthat a tradíció és az intuitív hit. A másik fontos eleme e gondolatkörnek, hogy amellet, hogy szétválasztja a tudást és a készségeket, tulajdonképpen magát a tudást is a készségekre vezeti vissza.

A személyes tudás fogalmából „nő” ki a hallgatóságos tudás fogalma, bár Polányi nem egyszer szinonimaként használja azokat. A személyes tudás azonban nem teljesen azonos a hallgatóságos tudással, mert magában foglalja az explicit tudást is.

Hallgatólagos (tacit) tudás

Polányi (1992), miközben a „tudomány művelésének alapjait” vizsgálta, arra a következtetésre jutott, hogy „egyetlen szabály sem adhat magyarázatot arra, miként jutunk a jó ötlethez, amely további vizsgálódások kiindulópontjául szolgál, s annak sincsenek rögzült szabályai, miként igazoljuk vagy cáfoljuk egy-egy probléma javasolt megoldását”. „Az elméletek explicit tartalma nem ad útmutatást a jövőbeli fölfedezésekhez...”, az újabb felfedezéseket csak a „hallgatólagos képességek” révén teheti meg az ember. E képességek tartalmát azonban nem lehet meghatározni, így ezek is csak hallgatólagos módon tudhatóak.

Polányi életművében többek között arra ad választ, hogy mitől függ ez a hallgatólagos képesség, és milyen összefüggés van a tudomány művelői és a hétköznapi emberek tudása között. Polányi szerint ezt a kapcsolatot az észlelés (nem a tanulás) teremti meg. A fölfedezések és a hétköznapi észlelés közötti különbség „kizárólag a hatókör és a mérték eltérése: az észleléstől a fölfedezéshez vezető átmenet ugyanis töretlen. A tudományos tudás ugyanazon eljárással jön létre, mint a hétköznapi megismerés. A felfedezés során is a részeket integráljuk egy koherens egységbe, és ezáltal egy eddig rejtett valóságot tárhatunk fel, s a dolgokat új látásmódba helyezhetjük. Ez az integráció mindig hallgatólagosan történik.

Az észlelés, ami során meg akarunk figyelni egy dolgot, számos olyan nyomra vezető jeltől függ, amelyekre közvetlenül nem figyelünk oda, de mégis hozzájárulnak a dolgok „látszólagos valóságához”. Polányi ezeket a jeleket két csoportra osztja:

- *tudatküszöb alattiak* – ezek önmagukban nem érzékelhetők, például látóizom összehúzódása;
- *marginálisak* – amelyek megfigyelhetők lennének, de nem foglalkozunk velük.

A nyomra vezető jelek fontos szerepet játszanak az adott dolog észlelésében, azonban csak járulékosak a tárgyra vonatkozó fokális tudáshoz képest. Például ha azt kéri tőlem, hogy ismerjek fel egy kezet, azt hogy egy kézről van szó, akkor is felismerem, ha az asztalon pihen, vagy éppen valaki integet vele. Mellékesnek tartom azokat a járulékos jegyeket, hogy éppen mit csinál vagy milyen környezetben helyezkedik el. A tudományos fölfedezések során a tudós a fokális tudást járulékosan alakítja, mivel „figyelmünket átirányítja róluk elméleti koherenciájukra”. Ha egy egészet vizsgálok, részeit egészen másképp látom, mint amikor a részeket elszigetelten veszem szemügyre. „Az integrációnak ez a művelete – amely a dolgok vizuális észlelésében és a tudományos elméletek fölfedezésében egyaránt tetten érhető – az a hallgatólagos képesség, amelyet eddig kerestünk. Ezt fogom *hallgatólagos megismerésnek* nevezni” (Polányi, 1992).

A hallgatólagos tudás elmélete megmutatta, hogy az artikulálható, tudatos tudás mellett létezik egy olyan tudás is, ami nem verbalizálható, nem adható át közvetlenül. A valóságban gyakran tapasztalhatjuk, hogy az elméleti tudás igen kevés valamely foglalkozás gyakorlásához. Ha mód van mások munkájának megfigyelésére, az így szerzett tudás egy része hallgatólagos tudásként lerakodik, amelyet nem tudunk megfogalmazni, voltaképpen sokszor nem is teljesen tudatos, ennek ellenére a későbbiekben mégis tudjuk aktiválni. „A hallgatólagos megismerés *tényleges tudást* is tartalmazhat, mely meghatározatlan abban az értelemben, hogy tartalmát *nem tudjuk explicit módon szavakba foglalni.*” Ha tudok kerékpározni, még nem jelenti azt, hogy el is tudom mondani, miként kell csinálni. Az ilyen fajta felkészítéssel átadott tudás nem önthető szavakba, de még képek révén sem közvetíthető. Vannak olyan

dolgok, amelyeket saját erőfeszítéseink révén kell fölfedeznünk, amit nem tudnak elmondani nekünk. És azután, ha már tudjuk, mi sem vagyunk képesek elmondani azt.

A hallgatóságos tudás mellett létezik egy másik, az úgynevezett explicit tudás. E két tudás azonban nem válik el egymástól élesen. "Míg a hallgatóságos tudással önmagában is rendelkezhetünk, addig az explicit tudásnak azon kell alapulnia, hogy hallgatóságosan is értjük és alkalmazzuk. Ennélfogva mindenfajta tudás vagy hallgatóságos, vagy hallgatóságos tudásban gyökerezik. Teljes mértékben explicit tudás elképzelhetetlen" (Polányi, 1992). A két tudás típus nem önálló, inkább egymás komplementerei. Polányi az autózvezetés példáját veszi, hiába olvasunk el mindent egy könyvből, csak akkor kezdünk apránként megtanulni vezetni, ha beülünk a volán mögé. Így tudunk kapcsolatot teremteni könyv és a gyakorlat között, a gyakorlás közben a „kézikönyv szövege egyre inkább a vezető tudatának háttérébe húzódik, s csaknem teljességgel átalakul a készség hallgatóságos műveletévé". Az explicit tudás, mivel megfogalmazott, ellenőrizhetővé válik, a tacit tudást azonban nem tudjuk szavakba önteni, ezért nem is ellenőrizhető, bírálható. A hallgatóságos megismerést csak a gyakorlatban lehet megtanulni, így annak alapvető módja is hallgatóságos, homályos elemeken alapul.

A hallgatóságos tudás szükségszerűen személyes tudás is, a személynek magának kell megszerezni, fenntartani. Az igazság tartalmazza a személyes elköteleződést is. A személyes azonban nem szubjektív, kettőjük közé ékelődik a felelősség, elköteleződés valamilyen univerzális igazság irányába.

Polányi (1997) tudás-definíciójából egy szokatlan kettősség következik. Az egyik, miszerint a hallgatóságos tudás minden tudás részét alkotja, akkor lehetetlen kiküszöbölni a személyes elmét bármely tudás létrehozásában, tehát ezzel „a modern tudomány bevallott célja, a szigorúan részrehajlásmentes, objektív tudás megalapozása” lehetetlennek tűnik. Másrészt bebizonyítja, hogy a világ megismerése nem lehetetlen, hisz a tudás azért lehet objektív, mert általa kerülhetünk kapcsolatba a valósággal, azaz az objektív tudásnak nem az a feltétele, hogy a szubjektumot leválasszuk a megismerés folyamatáról. „Polányi nem egyszerűen megtagadja a racionalizmus örökösöként továbbélő kritikai, pozitívista gondolkodási tradíciót, azt a hagyományt, amelynek gyökerei Descartes-ig és Kantig nyúlnak vissza, hanem egy új poszt-kritikai fogalmi rendszerrel lép elő, amelyben, ha megtanultuk előfeltevéseinket megváltoztatni, valóban egy új világ tárul szemünk elé” (Újlaki, 1992).

Definiálás

A tudásról való elmélkedés kezdetén abból az egyszerű definícióból indultam ki, hogy a tudás az, amit tudunk. Ez a rövid meghatározás is számtalan kérdést vetett fel, majd egy rövid történeti áttekintés során megtapasztalhattuk, hogy koronként, és egy-egy adott időszakban is eltérő elméletek szülehetnek. Polányi tudás megközelítésével a kör természetesen nem zárul be, de az ő általa szétválasztott hallgatóságos és explicit tudás lett az egyik pillére egy új tudás felfogásnak.

Minél inkább törekedtem arra, hogy megadjak egy „elfogadható” tudás-definíciót az eddigi elméletek alapján, annál biztosabb lettem abban, hogy maga a tudás-fogalom meghatározása sem történhet meg explicit módon. Ha azt, hogy mi a tudás verbálisan tökéletesen meg tudnánk fogalmazni, egyúttal megcáfolnánk a tacit tudás létezését is. Ha elfogadjuk Polányi állítását, hogy minden tudás a hallgatóságos tudásban gyökerezik, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy nem adhatunk egy egzakt, „minden igényt kielégítő” tudásfogalmat. Abban a pillanatban, amikor megpróbáljuk

leírni mi a tudás, kiemelünk néhány (lehet, hogy valóban fontos) tényezőt, de az is bizonyos, hogy néhányat nem. A tudás, mint tapasztalhattuk, rendkívül összetett dolog: megfoghatatlan és egyben formálisan strukturált, intuitív és ezért nehezen fogalmazható meg, nem érthető meg pusztán logikai kifejezéseken keresztül. Talán sokkal kevesebb hibát véthetünk akkor, ha egy néhány soros definíció helyet megpróbáljuk kiemelni és leírni a tudásnak azokat a tulajdonságait, amelyek a kiválasztott vizsgálati területen kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

Ha valaki mégis azt kérdezné, melyik definíciót tartom a legelfogadhatóbbnak, az alábbi választanám, amely számtalan kérdést vetne fel...

„*A tudás az a tény, hogy valamit tudunk.*”

Irodalom

- Bacon, F. (1995). *Novum Organum*. I. rész. Új Atlantisz. Budapest: Nippon Kiadó. 2. javított, átdolgozott kiadás. 157 p.
- Berkeley, G. (1985). *Tanulmány az emberi megismerés alapelemeiről*. (Gondolkodók) Budapest, Gondolat Kiadó.
- Hume, D. (1976). *Értekezés az emberi természetről*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Keckés, P. (2002). *A bölcsélet története főbb vonásaiban*. Budapest: Gede Testvérek kiadása. 516. p.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edn, Chicago, University of Chicago Press 336 p.
- Molnár, A. K. (2002). *Polányi Mihály*. (Magyar Panteon) Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 261. p.
- Pléh, CS. (2000). *Polányi Mihály és a mai kognitív szemlélet*. Polanyiana 9. évfolyam, 1–2. szám, 2000.
- Polányi, K. (1976). *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Tanulmányok. Budapest: Gondolat Kiadó. 486 p.
- Polányi, M. (1992). *Polányi Mihály filozófiai írásai*. I-II. (Válogatta: Nagy, E, Újhelyi, G.) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 254 p., 357 p.
- Polányi, M. (1994). *Személyes tudás I-II. Úton egy posztkritikai filozófiához*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 415. p., 265. p.
- Popper, K. R. (1976). *A társadalomtudományok logikája*. (Tény, érték, ideológia) Budapest: Gondolat Kiadó.
- Steiger, K. (Szerk.) (1992). *Bevezetés a filozófiába*. Szöveggyűjtemény. (Prótagorasz) 32-33. p., (Szókratész) 39-40.p. Budapest, Holnap Kiadó. 343. p.
- Szentes, T. (1976). *Polányi Károly és a „gazdasági antropológia”* 7-47. p. In Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Tanulmányok. Budapest: Gondolat Kiadó. 486 p.
- Újlaki, G. (1992). *A hallgatólagos és az explicit tudás*. In: Polányi, M. (1992): *Polányi Mihály filozófiai írásai*. I-II. (Válogatta: Nagy, E, Újhelyi, G.) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 276-319. p.

Könyvrecenziók

CSERNÉ ADERMANN GIZELLA

Neveléstudományi doktori iskola az ELTE-n

Új felismerések és kihívások az ember formálásáról (szerkesztette: Széchy Éva), Gondolat Kiadó, Bp. 2005. címmel jelent meg az Eötvös Lorand Tudományegyetemen működő neveléstudományi doktori iskola tanulmánykötete.

A doktori iskola egyike volt a magyarországi tudományos kutatói utánpótlás nevelésére létrehozott első doktori iskoláknak, amelynek nemzetközi hírnevét és elismertségét bizonyítja, hogy több kontinensről is voltak és vannak hallgatói. Az iskola képzési programja átfogja a neveléstudomány teljes körét, ugyanakkor céljaul tűzi ki a nevelési folyamatok alapjainak újragondolását. Ez utóbbi jegyében született a doktori iskola vezetője, Széchy Éva által szerkesztett tanulmánykötet.

A pedagógiai problémák és a nevelés legfontosabb kérdéseinek interdiszciplináris megközelítése különös érdeme annak a műnek, amelynek kinyilvánított szándéka, hogy segítsen betekintést adni a nevelési folyamatok korszerűbb útkereséseibe, lehetővé tegye az új kutatónemzedék számára a szélesebb horizontú szemléleti és metodológiai alapozást.

A kötet a neveléstudományi doktori iskolán elhangzott előadások, vitaindító prezentációk, kérdésfelvetések gyűjteménye. A szerzők különböző szakterületek akadémikusai, akadémiai doktorai illetve tudományosan elismert kutatói, többségükben nem a neveléstudomány képviselői, mondandójuk mégis szorosan kapcsolódik a pedagógiához.

Különös hatást gyakorolhatnak az olvasóra azok a tanulmányok, amelyek a modern természet- és alkalmazott tudományok fejlődésének hatását mutatják be a nevelési folyamatok tanulmányozására. A nevelhetőség biológiai alapjainak feltárása, az emberi gondolkodás fejlődésének fiziológiai alapú bemutatása, a humánológia eredményeinek alkalmazása a személyiség fejlődésében-fejlesztésében (Czeizel Endre, Csányi Vilmos és Ádám György munkája) közelebb visz ahhoz, hogy a pedagógiát egzakt tudásra épülő tudománynak tekinthessük.

A test és a lélek egysége az emberi minőség alkotótényezőjeként két tanulmány segítségével bontakozik ki, melynek szerzői olyan közismert szakemberek, mint Frenkl Róbert és Popper Péter.

Az információs társadalom nagy kihívás a pedagógia számára. Vámos Tibor rövid írásában számtalan fontos és megválaszolendő kérdést említ, így a régi érelembe vett kanonizált tudás megszűnésének következményeit, a dinamikus stabilitás igényét az ismeretekben és magatartásformákban, a tudományos eredmények verifikációjának igényét a sarlatánságtól való megkülönböztetésre, a memória és memorizálás szerepének megváltozását a tanulási folyamatokban.

A tanulmányok másik nagy csoportját azok az írások alkotják, amelyek a társadalom, a társadalmi mozgás és a nevelés viszonyrendszerét elemzik.

A globalizáció elkerülhetetlen hatásai, áldásai és átkai egyaránt visszahatnak a felnövekvő nemzedékek nevelésére. Simai Mihály a globalizáció emberi dimenzióit tárja fel több aspektusból. Vizsgálat tárgyává teszi többek között a globalizáció és az állam kapcsolatát, a globális rendszer hatalmi viszonyait, a civil társadalom szerepét a demokrácia fenntartásában, és a tudás alapú társadalomhoz vezető út lépéseit.

Ugyancsak a globalizációhoz kapcsolódik, de a kérdést más szempontból világítja meg Köpeczi Béla: A globalitás és a nemzeti nevelés című tanulmánya.

Pataki Ferenc szociálpszichológiai munkássága jól ismert a neveléstudomány kutatói körében. A doktori iskolában a nevelés társas teréről tartott előadásai az individualizmus és kollektívizmus problémáit vetik fel, hasonlóképpen szóba kerülnek az identitásproblémák és a társulási formák és módok is.

A politika és a szakpolitikák, ezen belül is az oktatáspolitikai jellemzőit, feladatrendszerét, kapcsolatait, és a magyarországi oktatáspolitikai változásait elemzik Tímár János és Polónyi István professzorok.

A kötet két tanulmánya is foglalkozik az erkölcs és az erkölcsi nevelés kérdéskörével, az egyik specifikusan a vallás, a másik általánosan, a társas együttélés értéknormái oldaláról vizsgálja a kérdéskört.

Az egyetemes erkölcsi normák nevelésben betöltött szerepét a vallásos erkölcsi nevelés tapasztalataiból levezetve mutatja be Várszegi Asztrik. Tanulmányából megismerheti az olvasó a keresztény pedagógia eszményét, meggyőzően szól a példa és az egyház, mint közösség nevelőerejéről.

Az erkölcsről, annak társadalmi és történelmi változásáról, korunk erkölcsi nevelésének problémáiról a kötet szerkesztője, Széchy Éva gondolatébresztő tanulmánya értekezik. A doktori iskola vezető professzora megkísérel arra válaszolni, hogy melyek ma az alapvető demokratikus humanista értéknormák hazánkban és Közép-Kelet Európában.

Az etikai nevelés mellett a művészeti nevelés a harmonikus személyiségfejlesztés fontos területe. Agárdi Péter, a téma avatott szakértője ugyan csak villanásnak nevezi a mai kulturális kínálat kiválasztott elemeit, de valójában ennél több, amit bemutat, mély és tartalmas elemzés. Agárdi professzor gondolatai a gyerekek és az egyetemi hallgatók kultúrával, művészetekkel való találkozásáról mindenképp figyelemre méltóak.

Végül, de nem utolsó sorban ajánlom a doktori iskolák oktatóinak, vezetőinek figyelmébe Bábosik István „Kutatóvá fejlesztés a neveléstudományi doktori képzésben” című módszertani jellegű munkáját, amiben a PhD képzésre való alkalmasságtól az önálló tanulási folyamatokon keresztül mutatja be a képzés tartalmi elemeit, és a doktori képzés eredményességeinek mutatóit.

SÁRI MIHÁLY

A magyar kultúrpolitika története című kötet margójára

A rendszerváltó társadalmak a régi struktúrák széttörése és újak építése időszakában gyakran túllőnek céljaikon, az újhoz és változáshoz kötődés nevében kiöntik a gyereket a fürdővízzel együtt: széttörnek, feledésre ítélnék az új körülmények között is működő értékeket, fogalmakat. Erre a sorsra jutott a „kultúrpolitika” (és számos egyéb „kultur-” előtagú) fogalmunk Magyarországon, s hosszú ideig a rendszerváltó pártok úgy óvakodtak a fogalomtól, mint ördög a szenteltvíztől. Ahelyett inkább „oktatáspolitikai”, „művelődéspolitikai” semlegesebbnek tűnő „terminus technicus”-ai bukkantak fel, a rossz lelkiismeret, a szégyenérzet ezeket a fogalmakat rehabilitálta, a „kultúrpolitiká”-t száműzte. A felsőfokú oktatásból sok helyütt csendesen kiutálták, mint rendszeridegent, mint a szocializmus ideológiájának fattyát.

Néhány szerző (köztük *T. Kiss Tamás, N. Szabó József, Agárdi Péter*) konokan használták továbbra is a kultúrpolitika” fogalmat, s az az ezredforduló után ismét helyet kapott az oktatásban.

Drabancz M. Róbert és *Fónai Mihály* „A magyar kultúrpolitika története” című kötete rehabilitálja a fogalmat, s a magyar nemzet kultúrájára érvényes ágazati/szakpolitikai stratégiai tervezés, döntés folyamatoként vizsgálja a kötet tárgyát. A szerzők épp eleget időznek a fogalom definiálásával, s így több álláspontot, szemléletet ütköztetnek, s egy ma is használható fogalmat határoznak meg.

A vizsgálódásukat 1920-tól kezdik, amikor a magyar kultúrpolitika a megcsontított Magyarország állami szintre emelt önmentő-önmegőrző stratégiájává vált, s magába foglalta a nemzeti kultúra létező korabeli faktorainak összehangolását, irányítását. Ebben a fejezetben *Klebelsberg Kunó* kultúrpolitikai programja domborodik ki, *Kornis Gyula* és *Hóman Bálint* munkásságáról kevesebbet olvashatunk, de ez a „Klebelsberg-reneszánsz” történetébe jól beleillik. A szabadművelődés rövid korszakának frappáns az összefoglalója, lényeges folyamatokra utal, s helyesen emeli ki a korszak kultúrpolitikájának pluralitását és a sokféleség konvergenciáját.

1948. és 1956. között ugyanolyan rendszerváltás történt, mint 1989-től, csak hogy ekkor a polgári demokráciát váltotta fel a népi demokrácia, s ehhez a paradigmához igazodott a kultúrpolitika, amelyet a szerzők „kulturális forradalom”-ként is említenek. Gazdag forrásanyagra támaszkodva, pontosan adatolva fűzik össze láncszemenként a kor történéseit, bemutatva az ok-okozati összefüggéseket, s meggyőzően vezetnek le a „kultúrpolitika” fogalmának tartalmi változásait. Az állam és a párt (a Magyar Dolgozók Pártja) közös feladata a kultúra irányítása és fejlesztése ebben a korszakban, jól érzékelik a szerzők, hogy a kultúra területén a művészet, a tudomány, a népművelés és az iskolarendszer kapott különös támogatottságot.

A Kádár-korszak túlélte a névadóját, a szerzők három fázisra osztották az 1956–1990 közötti intervallumot. A történeti szemléletű tagolásban első fázis a megtorlás és konszolidáció periódusa (1956–1962). Ez a korszak a szocialista állami kultúrpo-

litika irányítási és szakigazgatási rendszerét stabilizálta, az oktatás teljes rendszerét törvénnyel szabályozta (1961). A második periódus már hosszabbra nyúlik (1962–1974), s a kötetben az „Offenzíva és reformok” alcímet kapta. Indokolt 1974-ben határvonalat húzni, ekkorra a gazdaságban bevezetett „új gazdasági mechanizmus” megfenekest, a politikai-filozófiai gondolkodás részben megszabadult a dogmái egy részétől, bár újra gúzsba kötötte a politika (Hegedűs András, Heller Ágnes és más filozófusok pere). A korszak elemzésében helyesen világítják meg a szerzők, hogy az ideológiai gátak újraépülése mellett az iskolarendszer, a tudományos kutatás fejlődött, s a művészetpolitikában a „támogatás-tiltás” helyett a „támogatás-túres-tiltás” a magyar művészet megújulását hozta. A korszak iskolán túli művelődésében markáns fogalmi-tartalmi modernizáció történt, a népművelés-közművelődés fogalomváltás lehetővé tette az emberi erőforrások jobb kiaknázását, a demokrácia korlátozott kibontakozását. A csoportautonómia, az öntevékenység igénye egyre követelőbben fogalmazódott meg, s ehhez hátszelet kapott a közművelődés mind az állami, mind a politikai szféra aktoraitól. (Pozsgai Imre, Aczél György).

A harmadik periódusra (1974–1990) az „erodálódás” jellemző, vélik a szerzők. Ezen a ponton talán érdemes finomítani, vagy a korszakhatárokat kissé a jelen felé eltolni, további belső korszakokat elkülöníteni. Bizonyos, hogy a kultúra offenzívája (lendületénél-tehetetlenségénél fogva) kitolódott 1982-ig, majd ezt egy pangás-korszak követte, az erodálódás 1986-tól következett be. Az elemzésben ez a vonalvezetés követhető, de a kötet használója határozottabb fogódzókat igényelhet a tényeket jól felsorakoztató, a törvényszerűségeket és trendeket pontosan regisztráló fejezettől.

A szerzők 1990-től napjainkig már nem vezették le a kultúrpolitika változásait – s nem bátortalanságuk, hanem a tudományos felelősségük miatt. A polgári demokratikus rendszerváltástól visszafelé 1920-ig tartó időszakot már történelmi rálátásban, a rendszerek közötti kapcsolatok elemzésében vagyunk képesek szemlélni. 1920 előtti korszakról ugyan sok tudományos írás jelent meg, de a korunk kutatóinak lehetősége van „szemüveget” cserélni, s immár a polgári történelmi-szociológiai nézőpontokat alkalmazva újraértékelni a korszakokat, kultúrpolitikai törekvéseket. (Ez már megtörtént Klebelsberg korával).

Ez a kultúrpolitika-történelmi kötet külön erénnyel is rendelkezik. Az elemző fejezetek viszonylag rövidek, arra szorítkoznak, hogy nagy ívű folyamatokat ábrázoljanak, alapvető összefüggésekre, lényegi változásokra hívják fel a figyelmet. Az új ismeretek az összefüggések originális szemléletéből, a dolgok újszerű összeillesztéséből származnak, s nem valamely országos irattár polcáról leemelt barnuló dokumentum egyedi adatait „porolta le”. Nem törekszik szenzációra, szemléletet akar adni, tanítani akar.

Az egyes korszakok kiemelkedő személyiségeinek életrajzát és munkásságát is bemutatja a kötet, a korszakhoz illeszti azokat, mint ahogy válogat a korabeli kultúrpolitikai dokumentumokból, s korszakonként összeszerkeszti azokat. Az egyes fejezetek végén hasznos bibliográfiát talál a kutató, amely jelzi azon szerzők körét, akik fontosak lehetnek a kultúrpolitika-téma kutatásában. Folyamat, személyiség, dokumentum, tudományos írások listája így együtt él, s nagy hasznára lehet a felsőfokú intézmények művelődésszervező, művelődési és felnőttképzési menedzser és művelődési mediátor szakos hallgatóinak abban, hogy pontosan eligazodjanak megélt századaink kulturális/művelődési folyamataiban. Hasznos ez a munka különösen a

szakdolgozóknak, akik a kultúrpolitikai háttérrel témájukhoz alkalmazzák, vagy egy-egy korszakot dolgoznak fel, a kötet módszertana is követendő lehet számukra.

Bizonyos vagyok abban is, hogy az ismét a hálótervekben szereplő művelődés-politikai kurzusok (szemináriumok és előadások) népszerű, tanulható és tanítható irodalma lesz e mű, mint ahogy abban is, hogy a kutatók polcán is ott lesz majd ez az ízléses kivitelű könyv.

A kötet 2005-ben jelent meg a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával a debreceni a Csokonai Kiadó gondozásában.

KRISZTIÁN BÉLA

Andrei Marga: University reform today

Andrei Marga a Babeş-Bolyai Egyetemen folytatott oktatómunkája mellett széleskörű nemzetközi tanulmányokat végzett különböző egyetemeken. Elkötelezett román nemzeti tudata a multikulturalitás szellemben végzett sikeres munkája alapja, amit a kolozsvári egyetem dékánjaként, rektoraként, majd 1997–2000-ig Románia oktatási minisztereként a gyakorlatban is érvényesített. Ma a kolozsvári egyetem elnökeként az európai egyetemi reformok szellemében, a tudományos versenyképesség és kompatibilitás megteremtésében, nagyvonalú és jelentős egyetemi beruházások fenntartásában munkálkodik. Andrei Marga kiemelkedő és rendkívül sokrétű szakmai-irodalmi tevékenységet folytat, húsznál több önálló kötet és számos tanulmány fémjelzi eddigi tevékenységét.

Az egyetemi reformok szerte Európában közfigyelem tárgyai. Ez is egyik oka, hogy Andrei Marga *Egyetemi reform — ma* című kötete immár a negyedik, bővített kiadásban jelent meg a Cluj University Press kiadásában. Egy igazi európai könyvet forgathatjuk, amelyben a tanulságos négy fő fejezetben (I. Értékek és irányok, II. Az oktatási reform, III. Az egyetem ügyeiről, IV. Személyes gondolatok) egy tudóspolitikus munkássága körvonalazódik a különböző tanulmányokon keresztül. Az egyes fejezetek: A kulturális relativizmus kettős értelme, Az oktatási reform irányelvei, Az egyetemek kormányzása – részvétel és hatékonyság, Most mit tegyünk? Az átmenetben lévő országok, Az európai egyetemi reform – néhány etikai megfontolás, Az egyetem valósága és szembenézés a kihívással, Az oktatási reform és az új évezred kihívása, A multikulturális oktatás Romániában, Az „europaizáció” az oktatáspolitikában és a mai fejlesztés a bolognai folyamatban, Programok versenyben az idővel, Emlékezés a tragédiára (Holocaust), Változtatás a romaképzésben, 1997–2000, az oktatási reform Romániában. Visszatekintés, A globalizáció felsőoktatási következményei: nyílt piacok, autonóm szervezetek, kreatív elmék, Egyetemi interakciók Közép- és Dél-Európában, Az egyetemek új jövője Európában, Az egyetem társadalmi és polgári felelőssége Európában, Az egyetemi autonómia Romániában, A Babeş-Bolyai Egyetem – Cluj-Napoca (esettanulmány), A Babeş-Bolyai Egyetem évfordulójára, Egy multikulturális intézmény – a Babeş-Bolyai Egyetem, Kreatív és nyílt légkör a Babeş-Bolyai Egyetemen, Minőségbiztosítás az európai felsőoktatás-

ban-javaslatok, Az internacionalizálódó európai egyetemek, Az egyetemek nagy teljesítmények lehetőségei előtt.

A Personalia fejezetben szerzőnk azokról a tevékenységekről számol be, amelyek elméleti és gyakorlati egyetemépítő munkásságát kísérik, filozófiai és multikulturális oldalról bemutatva Andrei Marga elkötelezettségét a felsőoktatás romániai ezzel európai építéséről. A Babeş-Bolyai egyetem negyvenötözer hallgatója, 1700 oktatója huszonegy kar keretében rendezvények sorával, termékeny nemzetközi kapcsolatokkal jelentős tényezője az Európai Felsőoktatási Térségnek. Az évek óta folytatott tudatos oktatási és infrastrukturális fejlesztés mára számos eredményhez vezetett. A Babeş-Bolyai Egyetem ma már külföldi hallgatókat is fogadó európai campus, a bolognai folyamathoz kapcsolódó folyamatos reformokkal, európai tudásközpont, melyben jelentős szerepet vállalhat magáénak Andrei Marga.

(Andrei Marga: University reform today. 4. átdolgozott kiadás. Cluj University Press. 2005. 450 oldal.)

SZEIFER CSABA

Globalizáció, ami felszabadít

„A modern elektronikus eszközök széleskörű elterjedésének politikai és kulturális hatásait és következményeit kezdettől fogva folyamatos viták kísérik. Ezekben a vitákban egyaránt találkozhatunk egyfelől a változások pozitív, felszabadító, progresszív szerepének hangoztatásával, másfelől negatív, fenyegető, retrográd elemeik kiemelésével.” (Bayer József)

A Tudásmenedzsment 2005/II. számában megjelent írásomban a Szretykó György által szerkesztett *Tömegkultúra és tömegmanipuláció a modern társadalomban* c. tanulmánykötet egyes írásait elemezve próbáltam képet adni arról, hogy könyv szerzői milyen nézőpontból szemlélik a *globalizáció, a média és a tömegkultúra* kérdésköreit. A mostani írásban „ellenpólusként” szándékozom bemutatni egy hasonló jellegű, de más szemléletű kötetet, amelyben többnyire szintén az előbb említett fogalmak kerülnek középpontba.

A kötet Bayer József szerkesztésében jelent meg *Globalizáció, média, politika* címmel. A könyv a globalizáció szerteágazó hatásait taglalja a média, a politika és a kultúra egészének változásában. A tanulmányok a folyamatos átalakulás, változás egyes jellemzőit mutatják be írásaikban, illetve rávilágítanak a főbb elméletekre, trendekre, illetve az új értelmezési keretekre, amelyek befolyásolják a kulturális és politikai identitás alakulását is.¹

A korábban megjelent írásom a média már-már démoni szerepének képzetét taglalta, amely szerepet az állandó értékválsággal, kiüresedéssel és a hagyományos kultúra halálával jellemezték a szerzők. A média ilyen szerepével bizonyos mértékben egyet lehet érteni, de a tárgyilagosság miatt is lényeges, hogy ne csak ebből a konzervatív álláspontból világítsunk rá mai – sokszor egyenesen médiavezéreltnek is

---

¹ Bayer József szerk.: Globalizáció, média, politika p. 7.

mondott – kultúránk tendenciáira. A Bayer József által szerkesztett kötet mintha rá akarna cáfolni a másik tanulmánykötet egy-egy túlzó állítására, és azt vallja, hogy nem feltétlenül kell eleve védekező módon és hisztérikusan megítélni korunk kulturális változásait.

Mi az, amiben a mostani kötet szerzői másként ítélik meg a globalizáció és a média együttes hatásait?

Bayer József, bevezető tanulmányában átfogó képet vázol fel a globalizáció hatásairól, bemutatva annak legfontosabb sajátosságait. A globalizációt fogalmát ugyan a modern kor egészével összekapcsoljuk, de igazából a 20. század utolsó szakaszától „használjuk”, amikor is az átfogó gazdasági és társadalmi változások mellett a tömegkommunikáció hatására Földünk a McLuhan által megfogalmazott globális faluvá vált. A globalizáció motorjaként Bayer az információs forradalmat és a neoliberais gazdasági doktrínákat (az áruk, szolgáltatások és a munkaerő előtti korlátok lebontását) nevezi meg.

A kötet szerkesztője a globalizáció világméretű jelenségének további okai közt felvázolja: az ún. deterritorizálódást: eszerint már a gazdasági tevékenységek sem köthetők kizárólag egy-egy állam területéhez, s ezt a jelenséget a kialakuló informatikai hálózatok is elősegítik. Ezek a hálózatok adják a következő támpontot a globalizáció megismeréséhez, ugyanis a szerző Manuel Castells könyvére hivatkozva érzékelteti, hogy ezek a változások a társadalom struktúráját is jelentős mértékben átalakítják. Ezt a formát Castells hálózati társadalomként jellemezi. Megjegyzem: végre magyarul is megjelent Castells világhírű „hármaskönyvének” első darabja, *A hálózati társadalom kialakulása* (Gondolat–Infonia).

Mi lehet, egyáltalán van-e ellenszer a globális médiakultúra hódításával szemben? Nyilvánvaló, hogy a kereskedelmi csatornák számát már nem lehet csökkenteni és mellettük egyre jobban háttérbe szorul a közszolgálati médiumok szerepe (külön kérdés, hogy vajon miként működnek). Ugyanakkor okosan, a társadalom érdekeinek megfelelően lehetne élni azzal a választékbővítő, alternatívát nyújtó eséllyel, amelyet a digitális televíziózás és rádiózás kínál, s amely hamarosan átalakítja majd a média egészét.

A globalizálódó média viharos változásai semmit sem hagynak érintetlenül. Többek közt a politikai kommunikáció is átalakul. Ezt a folyamatot mutatja be Bajomi-Lázár Péter írása, amely a politika mediatizálódásának fő okaként az infotainment (vagyis a tájékoztatás és a szórakoztatás összeolvadásának) jelenségét említi. Az információszolgáltatás a kereskedelmi televíziók térhódításával showműsor jellegűvé válik, vagyis azok tartalmi és formai jellemzői kerülnek előtérbe. A politikusok pedig „kénytelenek” alkalmazkodni a televíziózás ilyen jellegű „fejlődéséhez”. A politikai mondanivaló átalakul, egyre fontosabb a megjelenés, egyre kevésbé a tartalom. Egyre inkább rövid, egyszerű, néhány másodpercben elmondható anyagok jellemzik a mai információszolgáltatást; ún. spin doctorok (politikai kommunikációs stratégiák), marketingszakértők felelnek egy-egy politikus megjelenéséért.

Ennek a változásnak – Bajomi szerint – két olvasata van: egy pesszimista és egy optimista. A *pesszimista* nézet szerint a politika mediatizálódása az állampolgárok döntéshozatalaira is kihat, pontosabban a döntésekben való részvétel hiányára vall. És ezért a politikával átítatódott média tehető leginkább felelőssé. Kicsit sarkítva: ez a folyamat még a demokrácia végét is jelentheti. Az *optimista* nézet szerint a tömegkommunikáció fejlődése, az információhoz való hozzáférés bővülése inkább elősegíti, mint gátolja a választók politikai aktivitását. Vagyis erősíti, kiteljesíti a demokrá-

cia működését. Azzal, hogy a televízió első számú hírforrássá vált, a politikai üzenetek azokhoz is eljutnak, akik nem olvasnak újságokat, csupán a televízióból tájékozódnak.

A politika mediatizálódása mindazonáltal az újságírókat sem „hagyja érintetlenül”, vagyis a folyamatos tematizálás az újságírókat is befolyásolja nézeteinek kialakításában, ezáltal a média ellenőrző szerepe is veszélybe kerülhet.

A Bayer-kötet tanulmányai sem próbálják tagadni a tömegmédia ellentmondásos szerepét, káros hatásait, de egy kicsit más oldalról közelítik meg a kérdést mint a Szretykó György által szerkesztett kötet. Bemutatják, hogy az az átalakulás, ami a kommunikáció egész rendszerében zajlik, a mindennapi életünkre is kiterjed. Ezek a változások nemcsak tükrözik, hanem generálják is a már említett hálózati társadalom kialakulását. Az internet terjedésével fokozatosan szűnik meg a helyhez kötöttség és a digitalizáció is még jobban kinyitja a világot. Ezek a változások minden téren jelen vannak, Jelentős mértékben befolyásolják a politikai és a kulturális identitást is. Ez az új helyzet kérdések sorát hívja elő a kutatókban.

Mennyiben változik például a kommunikációs eszközök és a fogyasztók viszonya azáltal, hogy az internet új médiumként időbeli és térbeli határok nélkül foglalja magában a különféle tartalmakat?³ Az internet új lehetőségeit, sajátosságait Bayer Judit elemzi. Melyek azok a markáns jellemzők, amelyek megkülönböztetik ezt a korábban ismert tömegkommunikációs eszközöktől? Érdekes ellentéteket hoz fel a szerző az internettel kapcsolatban. Szabályozhatatlan, de mégis a legkönnyebben szabályozható technológiailag; anonimitást biztosít és nyomon követhetővé tesz egyben. Az internettel a nyilvánosság fogalma is átalakul, mivel a világhálón fellelhető anyagok mindegyike bárki számára elérhető. Viszont a nyomon követhetőség és a megfigyeltség érzése aggályokat ébreszthet mind a szólásszabadság, mind az anonimitás szempontjából is.

A most bemutatott kötet írásai megértőbben, mondhatni: liberálisabban közelítenek a média legújabb kori szerepéhez, mint a korábban bemutatott Szretykó-kötet szerzői. Az itt publikálók *eredeti kutatások* alapján – ezt fontos hangsúlyozni a korábbi kötetben megjelent tanulmányokkal összevetve – a legfrissebb eredményeket bemutatva igazolják, hogy a globalizáció mindenhova elér. A televízió és az internet segítségével eljut akár a világ legtávolabbi pontjára is, ahol ugyanúgy elolvashatunk egy hírportált, mint otthonunkban. A kulturális globalizációban valóban egységesülnek-e a nemzeti kultúrák? A globalizáció valóban másfajta identitást képez-e? Mi a szerepe a média globalizációjának ebben a folyamatban? – fogalmazzák meg az izgalmasabbnál izgalmasabb dilemmákat a szerzők. Kész és végleges válaszok nincsenek. Mindenesetre nem az a kérdés, hogy ellen tudunk-e állni a globalizációnak, hanem hogy tudunk-e élni jó lehetőségeivel és tudjuk-e minimalizálni kockázatait.

---

³ Bayer 139.p.

Abstract

NÉMETH BALÁZS: The learning region. A specific tool for regional development as a significant part in implementing lifelong learning. This study is an experimental approach in the functional analysis of the learning region based on relevant international publications in order to explore and describe why the European Union has started to use the model of the learning region as a tool to implement the strategy of lifelong learning. 3. p.

BOKOR BÉLA: Regional identity, culture and community. When the concept of regionality or regionalism is being explored with the aim to identify the most essential components related to this thinking, the aspect of local identity cannot be neglected as it seems to be crucial in forming identities. The article explores how different local and territorial societies experience their spatial world, how these communities use local institutions, local and regional services and how administrative structures are employed to maximize the well-being of residents. 15. p.

RÁKÓCZI ZSUZSA: The information practice of administrative organisations in Hungary is not characterized by such awareness and purposefulness as in Western-European countries and public sector communications here are steeped in political overtones. Informing citizens is of public benefit: it supports the national identity, the active and conscious behaviour. Important criteria: frankness, party-neutrality, transparency, accountability. This problem derives mainly from the lack of experts with specialist knowledge. As a reaction to this gap, the preparation of communication experts effectively active in the administrative sector has been introduced into the training system of PTE FEEK. As a first step it was implemented as a specialist course and it was further developed into a postgraduate diploma course for the university to offer. 19. p.

PAVLUSKA VALÉRIA: For providing the right information to external and internal decision makers, for improving reputation or for encouraging volunteering etc., nonprofit organisations are more and more interested in having evident information about their performances. Consequently measurement and evaluation of performance is an emerging issue in nonprofit management. Measurement and evaluation generally consider a kind of systematic collection and analysis of organisational and/or program level information on effectiveness and efficiency. Contrary to business organisations – where fulfillment of organisational aims automatically assures operational resources – in the case of nonprofit organisations the achievement of mission aims and the generation of the necessary resources are - at least partly - independent activities. So the effectiveness and efficiency of nonprofit organisations or projects can not be measured and evaluated simply by a single measure. Consequently defining appropriate performance measures is an extremely diversified and controversial issue both in the related literature and in the nonprofit practice, and rather more complex than that of the business world. When measuring and evaluating performance of nonprofit organisations, we should reflect on client satisfaction, resource provision, different kind of outcome issues, peer reputation, effectiveness of management etc. 24. p.

KOLTAI ZOLTÁN: A városok versenyképesség szerinti kategorizálása – típusképzési törekvések Magyarországon. A rendszerváltás óta élénk érdeklődés mutatkozik a magyar városhálózatban elfoglalt pozíciók módosulása iránt, azzal a szándékkal, hogy meghatározásra kerüljenek az átrendeződés legfőbb magyarázó erői. Összességében kijelenthető, hogy a nagyobb népességgel és vonzáskörzettel rendelkező, valamint kedvezőbb jövedelemtermelő képességgel is bíró nagyvárosok lettek a kilencvenes évek városversenyének győztesei. 37. p.

CAMELIA BRAN – VÁMOSI TAMÁS: A tanulmány áttekinti a felnőttképzés szerepét és tartalmát Romániában, különös tekintettel az élethosszig tartó tanulás koncepciójának érvényesülésére. 42. p.

ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA: Needs and requirements. The output of vocational training is not synchronised with inputs from the labour market. Schools cannot respond to numerous challenges until they have harmonized their offers and as long as they have not met the requirements and needs of the labour market.. So there is an over-supply in some trades and there are gaps in the others. With a satisfactory communication network this situation could be avoided and the students' chances of finding work would grow significantly, because they would have those skills wanted in the market. That is why the primary challenge is to identify the needs of the labour market and to develop an educational network which is able to orientate towards those needs. 49. p.

FORINTOS KLÁRA: Experiences of communication and group dynamics trainings working in the field of adult education provide exciting information as well for the trainer as for adult educators. The training may be a certain tool for human resources' development. Developing tendencies in the field of the training market show that qualitative characteristics have replaced quantitative features. The claim for sophisticated aims and high quality professional training-programs led by well-prepared, professional trainers has appeared. The essay reveals interesting questions like: What is good training for? What kind of competences should a good trainer possess? Which special training method provides higher effectiveness than any other educational forms? 56. p.

LÉGRÁDINÉ LAKNER SZILVIA: Methodological training and development of interpersonal skills within the frame-work of higher education. The article describes the characteristics of training as a method and the possibilities of applying it in higher and adult education. In a short description of the effectiveness of relevant learning forms, the article refers to particular characteristics and elements of experimental learning as a special part of training programmes. Also, it introduces the place and types of training options within the curricula, educational and training programmes of Faculty of Adult Education and Human Resources Development. The author recommends this article to those who aim to collect information on the methodology of interpersonal training and development, its relevance in adult education and in experimental learning. 60. p.

DINA MILETTA: Cultural institutions , educational organizations more and more confronted with the task of legitimizing themselves in the social world if they want to be sustained and accepted by their audiences. Both competition and cooperation among the institutional field demands them to curve their market niches and com-

municate their sharp images embedded in the organizational identity-making processes. 67. p.

LENDHARD ILDIKÓ: Reading habits of university students. A survey of contemporary literacy levels among university students was suggested during a course focussing on media effects. A representative sample of 180 questionnaires were analyzed. The hypothesis that the BIG BOOK media campaign had affected the reading habits of the students wasn't backed by the findings. 73. p.

PANÁCZ ESZTER – TEMESI CSABA: Utilizing the framework of an bi-annual European-wide survey (European Social Survey) and a national survey (Youth 2004) a group of ten students at Pécs University participating in the course „ Research on Media effects conducted a survey investigating what forms of media students gather information about politics. The article presents these findings which constitute a comprehensive picture of the sources of political information and the ways in which students at Pécs make use of such sources of information. Their main source is television and internet. 87. p.

PRÁCSER TAMÁS: Globalisation – its past, present... and future? According to a study made by UN in 1999 the total wealth of the three richest men on Earth is more than the total yearly income of those 600 million people who are living in the poorest developing countries. 70% of international trade is owned by 500 multinational companies. Between 1983 and 1999 the profit of the 200 biggest companies increased by 364,2%, while the number of people they employed increased only by 14,4%. Aviation, electronics, information technology, soft drinks and tobacco are industries technically controlled by 5 major corporations while the fast food industry by only 2. These are statements that are hard to believe. Are they true? And if they are, what factors have lead to this present situation? Many would say that globalization is responsible for all of this. But what exactly does globalization mean, and why does it exist? The aim of my essay is to find the answers to these and similar questions. 98. p.

LENDVAI TAMÁS: In today's world the effects, and the side-effects of globalization are extensive and critical. But some people and organizations – WTO, Worldbank - deny the seriousness of the problems, rather they emphasize the importance of neo-liberal economic theory, the unrestricted free market policies, and the free flow of capital. These are seen as the keys to our development. But some people and organizations are of the view that unrestricted economic development is not a path to continue down if we hope to see a sustainable future.. A lot of people would like to put a halt to globalization, stop imperialism, and stop neo-liberalism and their impact on the Earth. But the materials and tools they choose to tackle the issue are varied and numerous. I would like to write about some antiglobalization organizations touching on poverty, environmental and anticapitalism issues, on the Movement of Movements + Social World Forum. 104. p.

KUTI MÓNKA: In personal finance the crucial issue is how to maximize net worth, i.e. the difference between assets and liabilities in a household. Managing personal wealth requires some basic understanding of the structure of assets and liabilities, the sources and uses of income, and the importance of investment decisions over consumption. There are certain social and economic phenomena in Hungary which

threaten the long term financial position of households, for example, increasing external debt, an aging population, a high divorce rate, wage inequality between men and women, regional differences, and consumption- oriented behavioural patterns - these do not facilitate the development of financial well-being for the Hungarian population. Due to some of these problems, a shift toward the principal of financial self-sufficiency becomes more and more inevitable, therefore, social tensions might occur if the accumulation of wealth in households is disrupted, or new mental models of financial responsibility are not developed over the years to come. 112. p.

SZABÓNÉ FENYVESI ÉVA: According to an encyclopaedia, the definition of knowledge is the following: "Knowledge is what we know." The author looks for the answers to the questions raised by this definition. With a brief historical overview she also presents the various theories elaborated throughout certain eras and periods. The present work goes right up to Polányi's knowledge-concept. The author emphasizes that the list does not come to an end with Polányi's knowledge-approach. The separation into implicit and explicit knowledge carried out by Polányi himself later became the keystone of a new knowledge-concept. 118. p.

